नेपालको संविधानको धारा ५३
एवं
सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ बमोजिमको

नेपाल सरकारको वार्षिक प्रतिवेदन
आर्थिक वर्ष २०७९/८०

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

नेपालको संविधानको धारा ५३
एवं
सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४
को दफा ४१ बमोजिमको

नेपाल सरकारको वार्षिक प्रतिवेदन
आर्थिक वर्ष २०७९/८०

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

विषय-सूची

परिच्छेद-१
प्रारम्भिक

१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ उद्देश्य २
१.३ प्रतिवेदनको सीमा २
१.४ प्रतिवेदन तयारी विधि २
१.५ प्रतिवेदनको संरचना २

परिच्छेद-२
निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरुको कार्यान्वयन र प्राप्त उपलब्धि

२.१ राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षा सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु ४
२.१.१ स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र राष्ट्रिय एकता ४
२.१.२ सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा........ ६
२.१.३ नागरिक र सुरक्षा निकायबिचको सम्बन्ध एवम् सहकार्य ७
२.१.४ नेपाली सेनाको व्यावसायीकरण, आधुनिकीकरण र क्षमता विकास.. ७
२.१.५ कारागार व्यवस्थापन ८
२.१.६ अध्यागमन ९
२.२ राजनीतिक तथा शासन व्यवस्था सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु ९
२.२.१ प्रतिनिधि सभा र प्रदेश सभा निर्वाचन ९
२.२.२ मानव अधिकार संरक्षण १०
२.२.३ वित्तीय सङ्घीयताको कार्यान्वयन १०
२.२.४ सङ्गठन व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास १३
२.२.५ सङ्घीयता सुदृढीकरण तथा स्थानीय विकास १४
२.२.६ आमसञ्चार १६
२.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक रुपान्तरण सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्यहरु र प्राप्त उपलब्धिहरु १७

२.३.१ विश्व सम्पदास्थलहरुको संरक्षण १७

२.३.२ भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त पुरातात्त्विक सम्पदाहरुको पुनर्निर्माण १८

२.३.३ पुरातात्त्विक वस्तुहरुको संरक्षण १८

२.३.४ पुरातात्त्विक क्षेत्रको उत्खनन, अन्वेषण र अध्ययन-अनुसन्धान १९

२.३.५ अभिलेख संरक्षण २२

२.३.६ कला, साहित्य र संस्कृतिको संरक्षण तथा विकास २२

२.३.७ भाषा संरक्षण एवम् बहुभाषिक नीतिको कार्यान्वयन २३

२.४ अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु .. २४

२.४.१ आन्तरिक तथा वैदेशिक स्रोत परिचालन २६

२.४.२ औद्योगिक पूर्वाधार एवम् विशेष आर्थिक क्षेत्र ३२

२.४.३ औद्योगिक प्रवर्धन एवम् लगानी ३३

२.४.४ खानी खनिज, गुणस्तर तथा नापतौलसम्बन्धी ३५

२.४.५ व्यापार प्रवर्धन ३५

२.४.६ उद्यमशीलता विकास ३६

२.४.७ नवप्रवर्तनात्मक कार्यहरु ३६

२.४.८ सहकारी क्षेत्र ३८

२.५ कृषि र भूमिसुधार सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु ..४०

२.५.१ भूमि व्यवस्थापन ४०

२.५.२ पशुपन्छी एवम् मत्स्य विकास ४४

२.५.३ कृषि बिमा ४५

२.५.४ कृषि सामग्री व्यवस्थापन ४५

२.५.५ कृषि बाली न्यूनतम समर्थन मूल्य ४६

२.५.६ खाद्य वस्तुको गुणस्तर एवम् नियमन ४७

२.५.७ कृषि अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास ४८

२.५.८ कृषि एवम् पशुपन्छी पूर्वाधार विकास ४८

२.५.९ कृषि क्षेत्रमा वैदेशिक सहायता ४९

२.५.१० कृषि क्षेत्रमा नवप्रवर्तनात्मक कार्यहरु ४९

२.५.११ किसान सूचीकरण ५०

२.५.१२ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको कार्यान्वयन ५१

२.६ विकास सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु ५२

२.६.१ विकास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन ५२

२.६.२ बस्ती, आवास तथा सहरी विकास ५४
२.६.३ सूचना प्रविधि ५८
२.६.४ हुलाक सेवा ६१
२.६.५ सडक यातायात ६२
२.६.६ रेल यातायात ६९
२.६.७ जल यातायात ७०
२.६.८ सवारी व्यवस्थापन ७०
२.६.९ विज्ञान तथा प्रविधि ७०
२.६.१० चलचित्र क्षेत्र ७१
२.६.११ मुद्रण क्षेत्र ७२
२.६.१२ राष्ट्रिय परिचयपत्र, पञ्जीकरण र सामाजिक सुरक्षा भत्ता व्यवस्थापन ७२
२.६.१३ तथ्याङ्क व्यवस्थापन ७४
२.७ प्राकृतिक साधनस्रोतको संरक्षण, संवर्धन र उपयोगसम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु ७५
२.७.१ वन विकास ७५
२.७.२ जलाधार संरक्षण ७७
२.७.३ जडीबुटी संरक्षण, अनुसन्धान र विकास ७८
२.७.४ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष ७९
२.७.५ वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम ८०
२.७.६ विपद् व्यवस्थापन ८२
२.७.७ सिँचाइ विकास ८३
२.७.८ जलविद्युत् एवम् ऊर्जा ८८
२.८ नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु ९०
२.८.१ स्वास्थ्य सेवा ९०
२.८.२ शिक्षा ९४
२.८.३ खानेपानी तथा सरसफाइ १००
२.८.४ सवारी तथा यातायात १०२
२.८.५ अव्यवस्थित बसोबासी व्यवस्थापन १०४

२.९ श्रम र रोजगार सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु १०४
२.९.१ नीतिगत एवम् कानूनी व्यवस्था १०४
२.९.२ रोजगार प्रवर्धन १०५
२.९.३ वैदेशिक रोजगारी १०७
२.९.४ सामाजिक सुरक्षा ११०
२.१० सामाजिक न्याय र समाबेसीकरण सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु.. १११
२.१०.१ नीतिगत एवम् कानूनी व्यवस्था १११
२.१०.२ महिला ११२
२.१०.३ बालबालिका ११३
२.१०.४ अपाङ्गता ११३
२.१०.५ ज्येष्ठ नागरिक ११४
२.१०.६ मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार विरुद्धका कार्यक्रम ११४
२.१०.८ सामाजिक न्याय ११५
२.१०.९ युवा ११७
२.१०.९ खेलकुद ११९
२.११ न्याय र दण्ड व्यवस्था सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु १२२
२.१२ पर्यटन सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु १२४
२.१२.१ पर्यटन तथा नागरिक उड्डयनतर्फका केही आयोजनाहरुको विवरण १२७
२.१३ अन्तर्राष्ट्रिय-सम्बन्धका सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु १२८
२.१३.१ उच्चस्तरीय द्विपक्षीय भ्रमण, बैठक तथा गतिविधिहरु १२८
२.१३.२ द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रका बैठक १३१
२.१३.३ कूटनीतिक सम्बन्धको विस्तार १३२
२.१३.४ क्षेत्रीय तथा बहुपक्षीय कूटनीति १३२
२.१३.५ आर्थिक कूटनीति १३३
२.१३.६ पुरातात्त्विक महत्त्वका वस्तुहरु स्वदेश फिर्ता १३५
२.१३.७ राहदानी तथा कन्सुलर सेवा १३५
२.१३.८ अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता १३९

परिच्छेद-३
शासकीय सुधार

३.१ सुशासन १४०

३.२ हेलो सरकारमार्फत नागरिक गुनासो सम्बोधन १४३

३.३ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण १४३

३.४ सार्वजनिक खरिद १४५

३.५ राजस्व चुहावट अनुसन्धान १४६

३.६ कसुरजन्य सम्पत्ति व्यवस्थापन १४६

परिच्छेद-४
उपसंहार

उपसंहार १४७

तालिका-सूची

तालिका १: आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा प्रदेश र स्थानीय तहमा भएको वित्तीय हस्तान्तरण ११
तालिका २: आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा भएको राजस्व असुलीको आधारमा राजस्व तथा रोयल्टी बाँडफाँट ११
तालिका ३: उत्खनन र अध्ययन भएका प्रमुख पुरातात्त्विक स्थलहरु १९
तालिका ४: विनियोजित बजेट र खर्चको विवरण (रु. करोडमा) २८
तालिका ५: राजस्व सङ्कलनको तुलनात्मक विवरण (रु. करोडमा) ३०
तालिका ६: अर्थतन्त्रका मुख्य परिसूचक ३१
तालिका ७: विकास सहायता परिचालन ३२
तालिका ८: उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित विवरण ३७
तालिका ९: सहकारी क्षेत्रसम्बन्धी विवरण ३९
तालिका १०: भूमि व्यवस्थापनसम्बन्धी विवरण ४२
तालिका ११: आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा रासायनिक मलको आपूर्ति स्थिति (मेट्रिक टन) ... ४६
तालिका १२: प्रमुख बाली/वस्तु उत्पादनको अवस्था ५०
तालिका १३: सहरी पूर्वाधारसम्बन्धी मुख्य विवरण ५७
तालिका १४: सूचना प्रविधिसम्बन्धी मुख्य विवरण ६०
तालिका १५: यातायात पूर्वाधारसम्बन्धी मुख्य विवरण ६८
तालिका १६: वन तथा वातावरणसम्बन्धी मुख्य विवरण ८१
तालिका १७: जल तथा मौसम विज्ञानसम्बन्धी मुख्य विवरण ८७
तालिका १८: सिँचाइ क्षेत्रको तुलनात्मक मुख्य विवरण ८७
तालिका १९: तटबन्ध तथा जग्गा उकाससम्बन्धी तुलनात्मक मुख्य विवरण ८८
तालिका २०: ऊर्जा क्षेत्रसम्बन्धी मुख्य विवरण ८९
तालिका २१: शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित मुख्य विवरण ९९
तालिका २२: खानेपानी तथा सरसफाइसम्बन्धी मुख्य विवरण (प्रतिशतमा) १०२
तालिका २३: रोजगार प्रवर्धनसम्बन्धी विवरण (सामी परियोजनाअन्तर्गत) १०६
तालिका २४: तालिम तथा प्रशिक्षण प्राप्त गरेका व्यक्तिहरुको विवरण १०६
तालिका २५: श्रमसम्बन्धी मुख्य विवरण १०७
तालिका २६: वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी कल्याणकारी कार्यको विवरण १०९
तालिका २७: योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी विवरण ११०

तालिका २८: महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी विवरण ११६
तालिका २९: युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी विवरण १२१
तालिका ३०: कानून तथा संसदीय मामिलासम्बन्धी प्रमुख विवरण १२३
तालिका ३१: पर्यटन तथा नागरिक उड्डयनसम्बन्धी विवरण १२६
तालिका ३२: मुलुक तथा संयन्त्रका बैठकहरु १३१
तालिका ३३: आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सम्पन्न भएका समझदारी/सम्झौताहरुको विवरण .. १३४
तालिका ३४: राहदानीसम्बन्धी विवरण १३६
तालिका ३५: आर्थिक वर्ष २०७९/८० को कन्सुलर सेवासम्बन्धी विवरण १३८
तालिका ३६: राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रबाट सञ्चालित सुशासन प्रवर्धनसम्बन्धी विवरण १४२

परिच्छेद-१
प्रारम्भिक

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताको करिब सात दशक लामो राजनैतिक सङ्घर्षबाट देशमा सङ्घीय, लोकतान्त्रिक, गणतन्त्रात्मक, जनउत्तरदायी समावेशी शासन प्रणाली स्थापित भई संस्थागत भएको छ। संविधानमा व्यवस्था गरिएका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरु राज्य सञ्चालनको मार्गनिर्देशनको रुपमा रहेका छन्। यसैबमोजिम देशमा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकाङ्क्षालाई पूरा गर्न राज्यका सबै अङ्ग, निकाय तथा संस्थाहरु क्रियाशील रहेका छन्। उपलब्ध स्रोत-साधनको अधिकतम परिचालन गरी निर्देशक सिद्धान्त एवम् नीतिबमोजिम राज्यको शासन प्रणाली संस्थागत गर्न तथा विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै राज्यका दायित्व पूरा गर्न नेपाल सरकार प्रतिबद्ध रहँदै आएको छ।

नेपाल सरकारले सम्पादन गरेका प्रमुख कार्यहरु र प्राप्त उपलब्धिहरु नागरिकलाई नियमित रुपमा जानकारी गराई उनीहरुलाई सरकारको कामको मूल्याङ्कन गर्ने अवसर प्रदान गर्नु लोकतान्त्रिक सरकारको कर्तव्य हो। यसलाई मूर्त रुप दिन नेपालको संविधानको धारा ५३ मा सरकारले गरेका काम र प्राप्त उपलव्धिसहितको वार्षिक प्रतिवेदन नेपाल सरकारले राष्ट्रपतिसमक्ष पेश गर्ने र राष्ट्रपतिले सो प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीमार्फत सङ्घीय संसद्समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसका साथै, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ मा शासकीय सुधार र सुशासन कायम गर्न सरकारले सम्पादन गरेका कार्यहरुको प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीले सङ्घीय संसद्समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसै संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाबमोजिम नेपालको वर्तमान संविधान जारी भएपछि तयार गरिएको यो आठौं प्रतिवेदन हो।

१.२ उद्देश्य

संविधानमा निर्दिष्ट राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वको कार्यान्वयनका क्रममा नेपाल सरकारद्वारा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सम्पादित मुख्य-मुख्य कार्यहरु एवम् प्राप्त प्रमुख उपलब्धि तथा शासकीय सुधार र सुशासनका सम्बन्धमा गरिएका प्रगतिसम्बन्धी विवरण सङ्घीय संसद्समक्ष प्रस्तुत गरी सार्वभौम नेपाली जनताप्रति सरकारको उत्तरदायित्वको प्रवर्धन गर्नु यस प्रतिवेदनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ।

१.३ प्रतिवेदनको सीमा

यस प्रतिवेदनमा नेपाल सरकारबाट आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सम्पादित प्रमुख नीतिगत, कानूनी, संस्थागत एवम् कार्यक्रमगत विषय र प्राप्त उपलब्धिहरु सङ्क्षिप्तमा समावेश गरिएका छन्। संविधानबमोजिम गठित संवैधानिक निकायहरुबाट सम्पादित कार्यहरुका सम्बन्धमा संविधानको धारा २९४ बमोजिम छुट्टाछुट्टै प्रतिवेदन पेश हुने संवैधानिक व्यवस्था भएको एवम् न्यायपालिका र व्यवस्थापिकाबाट सम्पादित कार्यहरु सम्बन्धित निकायबाट नै प्रस्तुत हुने व्यवस्था भएकाले तत् तत् निकायबाट सम्पादित कार्य र उपलब्धिको सबै विवरण यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छैन।

१.४ प्रतिवेदन तयारी विधि

संविधानमा उल्लिखित राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्वको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सबै सङ्घीय मन्त्रालय र केन्द्रीय निकायहरुबाट प्राप्त प्रतिवेदन, तथ्याङ्क तथा विवरणको विश्लेषण गरी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। यसरी तयार गरिएको एकीकृत विवरणका सम्बन्धमा सम्बन्धित मन्त्रालय/निकायहरुसँग विभिन्न चरणमा छलफल एवम् परिमार्जन गरी यो प्रतिवेदनलाई अन्तिम रुप दिइएको छ।

१.५ प्रतिवेदनको संरचना

यस प्रतिवेदनलाई चार परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ। परिच्छेद-१ मा प्रतिवेदनको पृष्ठभूमि, उद्देश्य, सीमा र विधि उल्लेख गरिएको छ। परिच्छेद-२ मा राज्यले अङ्गीकार

गरेका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सम्पादन गरेका मुख्य-मुख्य क्रियाकलापहरु एवम् हासिल गरेका उपलब्धिको सङ्क्षिप्त विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। परिच्छेद-३ मा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा शासकीय सुधारका क्षेत्रमा गरिएका प्रमुख कार्य र सोबाट प्राप्त उपलब्धि एवम् परिच्छेद-४ मा उपसंहार समावेश गरिएको छ।

परिच्छेद-२
निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरुको कार्यान्वयन र प्राप्त उपलब्धि

नेपालको संविधानको भाग ४ मा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वको व्यवस्था गरिएको छ। जसअन्तर्गत धारा ५० र ५१ मा राज्यका चार वटा निर्देशक सिद्धान्त र तेह्र वटा नीतिहरुको व्यवस्था गरिएको छ। यस संवैधानिक व्यवस्थालाई सरकारले आवधिक नीति तथा योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम एवम् बजेटको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मार्गदर्शनका रुपमा अनुसरण गर्दै आएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा मार्गनिर्देशक सिद्धान्त र नीतिको कार्यान्वयनका क्रममा गरिएका प्रमुख कार्यहरु र प्राप्त उपलब्धिहरुको विवरण यस परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको छ।

२.१ राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षा सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (क) मा राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी विभिन्न सात नीतिहरुको व्यवस्था गरिएको छ। यी नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन्।

२.१.१ स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र राष्ट्रिय एकता

राष्ट्रिय सुरक्षा नीति, २०७५ र यसको कार्यान्वयनको एकीकृत कार्ययोजना, २०७७ मा उल्लिखित जिम्मेवारीहरु प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्दै लगिएको छ। राष्ट्रिय सुरक्षा र प्रतिरक्षामा क्षमतावान जनशक्ति उत्पादन गर्न राष्ट्रिय प्रतिरक्षा विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने तयारी स्वरुप यसको पूर्वाधार निर्माण विकास समिति गठन आदेश स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। राष्ट्रिय सुरक्षा, भौगोलिक अखण्डता र राष्ट्रिय एकताका

लागि नेपाली सेनालाई सबल र सुदृढ तुल्याइनुका साथै सैनिक सेवा नियमावलीलाई समयानुकूल बनाइएको छ।

देशको सीमा सुरक्षालाई प्रभावकारी बनाउन सशस्त्र प्रहरी बलको सांगठनिक संरचना परिमार्जन गरी सीमा सुरक्षा विभाग गठन गरिएको छ। सीमा सुरक्षा विभागमा सीमासँग सम्बन्धित वर्गीकृत दस्तावेज र अनुसन्धान उपयोगी विषयवस्तु, सूचना एवम् अभिलेखलगायतका कार्यहरु व्यवस्थित बनाई Armed Police Force-Nepal Border Resource & Research Centre (APF-BRRC) स्थापना गरी अनुसन्धानमूलक कार्यहरु सञ्चालन गरिएको छ। सीमा क्षेत्रको स्ट्रिप नक्सा प्रयोग तथा सीमा अभिलेख शाखा सञ्चालनसम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ जारी भएको छ। सीमा क्षेत्रमा जडित क्लोज सर्किट क्यामेरा (सि.सि. क्यामेरा) सञ्चालन व्यवस्थापन तथा अनुगमनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७९; प्रति आतङ्कवाद उपशाखाको कार्य सञ्चालन कार्यविधि, २०७९ र सशस्त्र प्रहरी बलको पेसागत गतिविधि (Professional Activities Cycle-PAC) सञ्चालनसम्बन्धी कार्ययोजना, २०७९ जारी भएका छन्। त्यस्तै सीमास्तम्भहरुको निर्माण, मर्मत-सम्भार र पुनःस्थापना सम्बन्धी मापदण्ड, २०८० र सशस्त्र प्रहरी बलमा United Nations Formed Police Unit (UN FPU) मिसन छनौट (दोस्रो संशोधन) निर्देशिका, २०७३ जारी भई कार्यान्वयनमा रहेका छन्। सीमा सुरक्षाको लागि सशस्त्र प्रहरी बलको उपस्थिति बढाउँदै लैजाने नीति अनुरुप यस आर्थिक वर्षमा २३ वटा बोर्डर आउट पोष्ट (बि.ओ.पि.) थप गरी बि.ओ.पि.को कुल सङ्ख्या २ सय ५१ पुर्‍याइएको छ। सीमा सुरक्षामा खटिएका युनिटहरुको चेन अफ कमाण्ड मजबुत बनाउन र थप प्रभावकारी परिचालन गर्नको लागि ४५ वटा सीमा सुरक्षा पोष्ट (बि.ओ.पि.) हरुमा सशस्त्र प्रहरी नायब उपरीक्षकले नेतृत्व गर्नेगरी सीमा सुरक्षा गुल्महरु स्थापना गरिएको छ।

नेपाल नागरिकता (पहिलो संशोधन) ऐन, २०७९ जारी भई जन्मका आधारमा नागरिकता प्राप्त नागरिकका सन्तान र आमाको नागरिकताको आधारमा सन्तानलाई नागरिकता दिने व्यवस्था गरिएको छ।

२.१.२ सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा

सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा कायम गर्ने, नागरिकको जीउधनको रक्षा गर्ने एवम् नागरिकहरुलाई सुरक्षित वातावरणमा जीवनयापन गर्न सघाउ पुग्ने वातावरणको सिर्जना गर्न सरकारले निरन्तर प्रयास गरिरहेको छ। यस सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीको संस्थागत सुदृढीकरण गर्न नेपाल प्रहरी कार्ययोजना, २०८० स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। प्रहरी नियमावली, २०७१ को नवौं संशोधन गरी नेपाल प्रहरीको पद सोपानलाई व्यवस्थित बनाइएको छ। फौजदारी कसूर (कैद कट्टा) नियमावली, २०७९; सशस्त्र प्रहरी (तेस्रो संशोधन) नियमावली, २०८०; विस्फोटक पदार्थ (दोस्रो संशोधन) नियम, २०२० र तेजाब तथा अन्य घातक रासायनिक पदार्थ (नियमन) नियमावली, २०८० जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

नेपाल सशस्त्र प्रहरी बल अस्पताल व्यवस्थापनसम्बन्धी आदेश, २०७९; सशस्त्र प्रहरीसम्बन्धी विदेश तालिम छनौटसम्बन्धी कार्यविधि, २०८० र नेपाल प्रहरीमा कार्यरत प्रहरी कर्मचारीहरुको सरुवा तथा काजलाई वैज्ञानिक, प्रभावकारी, पारदर्शी र निष्पक्ष बनाउनको लागि "सिनियर प्रहरी अधिकृतको सरुवासम्बन्धी मापदण्ड, २०७९" स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। त्यस्तै सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरुको पदस्थापन, सरुवा तथा काजसम्बन्धी कार्यविधि, २०७९ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरुले कूटनीतिक नियोग तथा विभिन्न नेतृत्वसँग भेटघाटको क्रममा पालना गर्नुपर्ने आचरणसम्बन्धी स्थायी आदेश, २०७९ र सादा पोसाकमा सशस्त्र प्रहरी कर्मचारी परिचालनसम्बन्धी मापदण्ड, २०७९ स्वीकृत गरी लागु गरिएको छ।

नेपाली सेनाको क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न प्रकारका स्वदेशका ९ सय १६ वटा तालिमहरुमा ६५ हजार ५९ जना र विदेशमा ५ सय १२ जना गरी कुल ६५ हजार ५ सय ७१ जनाले प्रशिक्षण प्राप्त गरेका छन्।

२.१.३ नागरिक र सुरक्षा निकायबिचको सम्बन्ध एवम् सहकार्य

सैनिक चार्टर्ड उडानमार्फत १ सय ६७ गर्भवती एवम् सुत्केरी महिलाको उद्धार गरिएको छ। त्यस्तै ४७ स्थानमा राहत वितरण र सहयोग गरिनुका साथै ५५ स्थानमा स्वास्थ्य शिविर सञ्चालनमार्फत १८ हजार ४ सय ६ जना लाभान्वित भएका छन्। त्यसैगरी २ हजार २ सय ६९ जनाको सर्पदंश उपचार गरिएको छ। विभिन्न २ सय ४९ स्थानमा सुरक्षासम्बन्धी सचेतनामूलक कक्षा सञ्चालन गरी सोबाट ३४ हजार ५ सय ४३ जना लाभान्वित भएका छन्। राष्ट्रिय सेवा दलबाट दिइने तालिम देशव्यापी रुपमा विस्तार गरी राष्ट्रसेवक युवा उत्पादन गर्ने उद्देश्य अनुरुप आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ७ हजार ७सय ४ जना क्याडेट छात्र/छात्रालाई तालिम दिइएको छ।

२.१.४ नेपाली सेनाको व्यावसायीकरण, आधुनिकीकरण र क्षमता विकास

नेपाली सेनाको साङ्गठनिक पुन:संरचना-२०७८ अनुसार नेपाली सेनामा परिमार्जित संरचना क्रमिक रुपमा लागु गरिएको छ। बङ्करदेखि व्यारेक कार्यक्रमअन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा जम्मा २१६ संरचना निर्माण सम्पन्न भई कुल ३ हजार ७ सय २२ संरचना निर्माण भएका छन्।

सैनिक प्रयोजनका सामग्रीहरु क्रमशः स्वदेशमा नै उत्पादन गरी आत्मनिर्भर हुने दीर्घकालीन योजना अनुरुप नेपाली सेनालाई आवश्यक पर्ने पोसाक तथा मण्डी, एण्टीफङ्गल मोजा, वालक्याप, इनरभेष्ट ट्राउजर, जर्सी, किटव्याग, झुल, रुमाल, एक्रेलिक नेमट्याग, इम्ब्रोइडेड दर्ज्यानी चिह्न, नेमट्याग, टोपीको तारा, रिबन जस्ता सामग्री स्वदेशमा नै उत्पादन गरिएको छ र थप सामग्रीको बारेमा अनुसन्धानको कार्य गरिएको छ।

नेपाली सेनाबाट सञ्चालित स्वास्थ्य सेवा सुविधाको क्षमता अभिवृद्धिका लागि वीरेन्द्र सैनिक अस्पतालमा Magnetic Resonance Imaging (MRI) भवन, Central Sterile Service Department (CSSD) भवन, एम्बुलेन्सको लागि ग्यारेज, सूचना कक्ष

(Information Room), ३ तले शौचालय र Waste Management भवनहरुको निर्माण सम्पन्न भएको छ। उक्त अस्पतालमा Coronary Angiography (CAG) सेवा सञ्चालनमा ल्याइएको छ। सैनिक पुनःस्थापना केन्द्रमा Outdoor Gait Training Area र Silicon Cosmetic Restoration Lab स्थापना गरी Hydrotherapy सेवा सञ्चालनमा ल्याइएको छ। सैनिक अस्पताल पोखरामा High Dependency Unit (HDU) र Intensive Care Unit (ICU) सेवा सञ्चालनमा ल्याइएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा वीरेन्द्र अस्पतालबाट ४ लाख ७५ हजार ८ सय ६७ जना हिताधिकारीलाई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिएको छ। ताप्लेजुङ जिल्लाको ओलाङचुङगोलासहित देशका विभिन्न स्थानहरुमा मुटु, पेट, आँखा, सर्जिकल तथा स्त्री रोगलगायतका मेडिकल क्याम्पहरु सञ्चालन गरिएको छ।

२.१.५ कारागार व्यवस्थापन

कारागार ऐन, २०७९ कार्यान्वयनमा आएको छ। कारागार नियमावली, २०२० मा संशोधन गरी कैदीबन्दीको नगद सिदा सुविधा रु. ६० बाट रु. ८० पुऱ्याइएको छ। कारागार व्यवस्थापनतर्फ बाँकेको नौबस्तामा निर्माणाधीन कारागार भवनको दोस्रो चरणको कार्य सम्पन्न भई सञ्चालन हुने प्रक्रियामा छ। नुवाकोटमा निर्माणाधीन केन्द्रीय कारागारको दोस्रो चरणका भवनहरुलगायतका पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न हुने चरणमा छ। मोरङ र पाँचथर जिल्लामा नयाँ कारागार भवनको निर्माण कार्य सुरु गरिएको छ। बिस वटा कारागारहरुमा अनुमानित २ हजार १ सय कैदीबन्दीहरुलाई मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरिएको तथा भीमफेदी र नवलपरासी कारागारका १ सय ८२ जनालाई बन्दीलक्षित विपश्यना शिविर सञ्चालन गरिएको छ।

देशभरका ८ हजार ५ सय कैदीबन्दीहरुलाई विभिन्न सिपमूलक तालिम प्रदान गरी आय आर्जन गर्न सक्षम बनाइएको छ। डिल्लीबजार, जगन्नाथदेवल, ललितपुर, मोरङ, सिराहा, कास्की र बाँके कारागारको १ हजार ५ सय ४९ कैदीबन्दीको स्वास्थ्य बिमा

गर्न विवरण सङ्कलन भएको छ। देशभरका विभिन्न बाल सुधार गृहमा ३१ बालिका र १ हजार ३३ बालकसहित कुल १ हजार ६४ जनाको संरक्षण गरिएको छ।

२.१.६ अध्यागमन

अध्यागमन प्रशासनलाई स्वचालित बनाउन सबै अध्यागमन (पशुपतिनगर र हिल्सा बाहेक) कार्यालयहरुमा क्यूआर कोडसहितको System Generated Visa जारी गर्ने कार्य सुरु भएको छ। पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा अध्यागमन कार्यालय सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

इ-भिसा लागु गर्ने तयारी अन्तिम चरणमा पुगेको र पर्यटक, गैर पर्यटक, व्यावसायिकलगायत सबै प्रकारका भिसाको आवेदन अनलाइनबाट गर्न सकिने गरी नेपाली पोर्ट प्रणालीको मोड्युल प्रयोगमा ल्याइएको छ। इ-भिसाका लागि पेमेन्ट मोड्युलसहितको कार्यविधि तर्जुमा भएको छ। क्यू-आर कोडसहितको सफ्टवेयर प्रणाली विकास गरी विदेशी नागरिकको यात्रा विवरणको वास्तविक समय (Real Time) अभिलेख राख्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ।

२.२ राजनीतिक तथा शासन व्यवस्था सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ खण्ड (ख) मा व्यवस्था गरिएका राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी छ वटा नीतिहरुको कार्यान्वयन गर्न गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन् ।

२.२.१ प्रतिनिधि सभा र प्रदेश सभा निर्वाचन

सङ्घीय शासन प्रणालीबमोजिम २०७९ मंसिर ४ मा प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभाको दोस्रो कार्यकालको निर्वाचन निष्पक्ष, स्वतन्त्र र भयरहित वातावरणमा सम्पन्न भई सङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणालीलाई थप सबल बनाउने कार्य भएको छ।

२.२.२ मानव अधिकार संरक्षण

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय सन्धिजनित निकायमा नियमित रुपमा प्रतिवेदन पेश गरिएको छ। संयुक्त राष्ट्र सङ्घको आह्वानमा शान्ति स्थापना कार्यको लागि विभिन्न शान्ति मिसनहरुमा सैनिक पर्यवेक्षक तथा विभिन्न स्टाफ अधिकृतहरुलाई मानव अधिकारसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। साथै, मानव अधिकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनसम्बन्धी विषयमा दक्षता अभिवृद्धि गर्न नेपाली सेनामा कार्यरत ६१ हजार ८ सय ६४ जना एवम् नेपाल प्रहरीलगायत अन्य अनुसन्धानकारी निकाय तथा महान्यायाधिवक्ता अन्तर्गतका निकायका पदाधिकारीहरुको लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ।

योजना, कार्यक्रम, कानून तथा नीति कार्यान्वयनबाट प्राप्त गरिने मानव अधिकारसम्बन्धी विषयगत तथ्याङ्कहरु एकीकृत रुपमा व्यवस्थित गर्न आवश्यक सूचकहरुको पहिचानसम्बन्धी अध्ययन भएको छ। विकासका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्दा नागरिक अधिकारको सुनिश्चितता गर्न उच्च प्राथमिकता दिइएको छ। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका सिफारिसलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिएको छ।

२.२.३ वित्तीय सङ्घीयताको कार्यान्वयन

नेपालको संविधान; राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४; अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायतका संवैधानिक तथा कानूनी प्रावधानहरु समेतका आधारमा अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणलाई बढीभन्दा बढी समन्यायिक बनाउने उद्देश्यले पारदर्शी र वस्तुनिष्ठ आधारमा अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण गरी विभिन्न आधार, सूचक, सूचकाङ्क तथा भार तय गरी सोका आधारमा वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सङ्घीय सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको रु. ३ खर्ब ९७ अर्बमध्ये रु. १ खर्ब ४६ अर्ब समानीकरण अनुदान र रु. २ खर्ब ३१ अर्ब सशर्त अनुदान रहेको छ। त्यस्तै विशेष र समपूरक अनुदान दुवै गरी

कुल रु. २० अर्ब हस्तान्तरण भएको छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा भएको वित्तीय हस्तान्तरणको थप विवरण तालिका १ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १: आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा प्रदेश र स्थानीय तहमा भएको वित्तीय हस्तान्तरण

रु. अर्बमा

क्र.सं.	प्रदेश/स्थानीय तहमा हस्तान्तरण	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	वित्तीय समानीकरण अनुदान	१५३	१४६
२.	सशर्त अनुदान	२३४	२३१
३.	विशेष अनुदान	९.७	१०
४.	समपूरक अनुदान	९.४	१०
५.	जम्मा	४०६.१	३९७

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय

राजस्व बाँडफाँट करिब रु. १ खर्ब ८ अर्ब र प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट करिब रु. २ अर्ब ८६ करोड रहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा भएको राजस्व र रोयल्टीको बाँडफाँट तालिका २ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २: आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा भएको राजस्व असुलीको आधारमा राजस्व तथा रोयल्टी बाँडफाँट

रु. अर्बमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	राजस्व बाँडफाँट	१२८	१०८
२.	प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट	२.४६	२.८६

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय

नेपाल सरकारबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई न्यूनतम वित्तीय समानीकरण अनुदान, सूत्रमा आधारित वित्तीय समानीकरण अनुदान र कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनका आधारमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदानको रुपमा वर्गीकरण गरी कुल वित्तीय समानीकरण अनुदान कायम गरी राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट भएको सिफारिसबमोजिम समानीकरण अनुदान बाँडफाँट गरिएको छ। साथै, विभिन्न क्षेत्रहरुबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकम प्रचलित कानूनबमोजिम प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्न सोसम्बन्धी आधार तथा हिस्सा निर्धारण गरी रोयल्टी रकमको बाँडफाँट गरिएको छ।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६(क) मा रहेको सवारी साधन करको बाँडफाँटसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाबमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट सात वटै प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिसबमोजिम सवारी साधन करको बाँडफाँट गरिएको छ। यसैगरी, प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिसबमोजिम स्थानीय तहलाई प्रदेश सरकारबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान हस्तान्तरण गरिएको छ।

अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। तीनै तहका उच्च पदस्थ पदाधिकारीको उपस्थितिमा अन्तर-सरकार सम्बन्धसम्बन्धी कार्यशाला सम्पन्न गरिएको छ। सङ्घबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा हुने वित्तीय हस्तान्तरण एवम् प्रदेशबाट स्थानीय तहमा हुने वित्तीय हस्तान्तरणलाई थप व्यवस्थित बनाई प्रदेश र स्थानीय तहलाई मजबुत र प्रभावकारी बनाउन अवलम्बन गरिएका सूचकहरुलाई वैज्ञानिक बनाउन राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट थप अध्ययनका कार्यहरु भइरहेका छन्।

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले लिनसक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण भएको छ। समष्टिगत आर्थिक स्थिति, प्रदेश र

स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋणको परिमाण र बजारको स्थितिको विश्लेषणका आधारमा प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी नेपाल सरकारले आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने एवम् प्रदेश र स्थानीय तहले राजस्व बाँडफाँट र आन्तरिक स्रोतबाट उठ्ने राजस्वको कुल योगफलको १२ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण लिनसक्ने गरी राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट भएको सिफारिसबमोजिम नेपाल सरकारले आन्तरिक ऋणको परिचालन गरेको छ।

२.२.४ सङ्गठन व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास

नेपाल सरकारका २१ वटै मन्त्रालयको व्यवस्थापन परीक्षण सम्पन्न भएको छ। विभिन्न ३१ सङ्घीय निकायहरुको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण सम्पन्न गरी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृत भएको छ। १८ स्थानीय तहमा व्यवस्थापनसम्बन्धी अनुसन्धान कार्य सम्पन्न भएको छ। सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय मातहत रहेको स्थानीय पूर्वाधार विभाग खारेज गरी सहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गत नयाँ विभाग स्थापना गरिएको छ। स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको पुनःसंरचना गरी सङ्घीय मामिला अध्ययन प्रतिष्ठानको रुपमा विकास गर्न सोसम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा तयार भएको छ।

निजामती किताबखानामा पूर्णतया अनलाइन प्रणालीमा आधारित सिटरोल सेवा लागु गरिएको छ। कर्मचारीको व्यक्तिगत सूचना पोर्टल पाँच वटा प्रदेशलाई हस्तान्तरण गरी कार्यालय र कर्मचारीको विवरण प्रविष्टि गर्ने कार्य आरम्भ भएको तथा कर्मचारी सूचना प्रणाली (PIS) को स्तरोन्नति गर्नुका साथै निजामती कर्मचारीको अभिलेख व्यवस्थापन गरिएको छ।

नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानबाट सरकारी एवम् सार्वजनिक निकायका २ हजार २ सय ४१ अधिकृत र स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानबाट अधिकृत तथा सहायकस्तरका ३ सय ८५ जना कर्मचारीलाई लामो र छोटो अवधिको प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ।

सङ्घीय प्रणालीबमोजिम प्रशासनिक संयन्त्रलाई व्यवस्थित गर्न सङ्घीय निजामती सेवासम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा तयार भएको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को संशोधन मस्यौदा तर्जुमा भएको छ।

निजामती कर्मचारीका सन्ततिलाई शैक्षिक प्रोत्साहन वृत्ति उपलब्ध गराउनेसम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ स्वीकृत भई निजामती कर्मचारीका ६ सय ८७ जना सन्ततिलाई शैक्षिक प्रोत्साहन वृत्ति उपलब्ध गराइएको छ। प्रतिभा डबली कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७९ र निजामती कर्मचारीको सामूहिक दुर्घटना बिमा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७९ स्वीकृत भएको छ। सार्वजनिक नीति, शासकीय व्यवस्थापन र प्रशासनसम्बन्धी २ वटा अध्ययन सम्पन्न भएका छन्।

सार्वजनिक प्रशासनसँग सम्बन्धित समसामयिक विषयमा विश्वविद्यालय, अनुसन्धानमूलक निकाय, तालिम प्रदायक निकायसमेतको सहभागितामा नीति संवाद (Policy Dialogue) कार्यक्रम गरिएको छ। राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय जर्नलको मापदण्डबमोजिम प्रशासन जर्नल प्रकाशनसम्बन्धी कार्यविधि तयार गरिएको छ। प्रशासन जर्नललाई Nepal Journals Online (NepJOL) मा आबद्ध गरी स्तरोन्नतिसहित प्रकाशन गरिएको छ ।

२.२.५ सङ्घीयता सुदृढीकरण तथा स्थानीय विकास

सङ्घीयता कार्यान्वयनको सन्दर्भमा प्रचलित कानूनद्वारा स्थापित उच्चस्तरीय संयन्त्रहरु क्रियाशील छन्। सङ्घीय मन्त्रीहरुको नेतृत्वमा रहेका विषयगत समितिका बैठकहरु नियमित रुपमा बसी प्रदेश र स्थानीय तहको कार्यसम्पादनमा देखिएका समस्याहरु समाधानमा सहजीकरण गरिएको छ। सङ्घीयता कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित केही विधेयकहरु संसदमा विचाराधीन रहेका छन् भने केही विधेयकहरु तर्जुमाको क्रममा रहेका छन्। तीन तहको प्रशासनिक प्रणालीलाई व्यवस्थित गरी कार्यसम्पादनमा सहजीकरण गर्न नेपाल सरकारका मुख्य सचिवको नेतृत्वमा सबै प्रदेशका प्रमुख सचिव रहने गरी प्रशासनिक समन्वय परिषद्को गठन भएको छ। निर्माणजन्य सामग्रीको

व्यवस्थापन तथा नियमन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक तर्जुमा गरिएको छ। ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन- बिक्री तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ परिमार्जन गरी लागु गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन (LISA) नतिजाको गुणस्तर परीक्षण सम्पन्न भएको छ। यसबाट प्राप्त पृष्ठपोषणले स्थानीय तहलाई कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउन थप सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ। जिल्ला समन्वय समितिको अनुगमन प्रणाली स्थापना भएको छ। दश वटा जिल्ला समन्वय समिति तथा उपत्यकाभित्रका स्थानीय तहलाई लक्षित गरी स्थानीय तहको अनुगमन तथा प्रतिवेदन प्रणालीसम्बन्धी अभिमुखीकरण तथा १० वटा स्थानीय तहको विद्यमान कानूनको प्रभावकारिता अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छ। स्थानीय तहको आवधिक योजना तर्जुमासम्बन्धी मुख्य प्रशिक्षक प्रशिक्षण (MToT) सम्पन्न भएको र प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि सञ्चालन भएका क्षमता विकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता अध्ययन गरिएको छ । स्थानीय तहका विधायन समितिका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकासमा सहजीकरणका लागि स्रोत सामग्री तयार गरिएको छ। स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७ परिमार्जनको लागि सुझावसहित प्रतिवेदन तयार भएको छ।

तराई-मधेश समृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७९ अनुरुप तराई-मधेश समृद्धि कार्यक्रम कार्यान्वयन भइरहेको छ। विभिन्न २१ जिल्लाका १ सय ६९ स्थानीय तहमा २ सय ७९ आयोजना सञ्चालनमा छन्। यस कार्यक्रमअन्तर्गत सिमानाका बस्ती, सडक, पूर्वाधार गुरुयोजना, कृषिको आधुनिकीकरण र उत्पादन वृद्धिका लागि विस्तृत गुरुयोजना र स्वरोजगारका लागि जनशक्ति परिचालनसम्बन्धी योजना तयार भएका छन् ।

नेपाल सरकार र बेलायत सरकारबिच स्थानीय पूर्वाधार सहयोग कार्यक्रम (Local Infrastructure Support Program, LISP) कार्यान्वयनसम्बन्धी समझदारी भएको छ। उक्त कार्यक्रम सञ्चालनका लागि Project Design Document (PDD) तयार गरिएको

छ। कोरिया अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग एजेन्सी (KOICA) बाट नेपाल-कोरियामैत्री अस्पताल सानोठिमीलाई दोस्रो चरणअन्तर्गत पूर्वाधार निर्माण तथा स्वास्थ्यकर्मीको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ९.५ मिलियन अमेरिकी डलर सहायतासम्बन्धी समझदारी भएको छ।

स्थानीय तहमार्फत बहुक्षेत्रीय पोषण योजना (दोस्रो) कार्यान्वयन भइरहेको छ। यसअन्तर्गत २४ वटा पोषण सहजकर्ताको तालिम तथा १५ स्थानीय तहमा बहुक्षेत्रीय पोषण योजना कार्यान्वयनसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। पोषण व्यवहारसम्बन्धी २ वटा सूचना सामग्री तयार गरी प्रकाशन र प्रसारण गरिएको छ। तीन सय ९२ स्थानीय तहमा महिला समूह सहकारीमार्फत आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। सबै स्थानीय तहमा गठित पोषण तथा खाद्य सुरक्षा निर्देशक समिति क्रियाशील भएका छन्

२.२.६ आमसञ्चार

सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयक, नेपाल मिडिया काउन्सिल विधेयक, राष्ट्रिय आमसञ्चारसम्बन्धी विधेयक र नेपाल आमसञ्चार प्रशिक्षण प्रतिष्ठान विधेयकको मस्यौदा तयार भएको छ। आमसञ्चार क्षेत्रको समग्र सुधारका लागि आवश्यक नीति, कानून तथा नियमनका विषयमा सुझाव दिन “आमसञ्चार क्षेत्र सुधार समिति” गठन भई समितिको प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ। तारिणीप्रसाद कोइराला स्मृति सञ्चारग्राम विराटनगर स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०७८ अनुसार महानगर एफ.एम. रेडियो सञ्चालन कार्यविधि स्वीकृत भई लागु भएको छ। सञ्चारमाध्यममा लोककल्याणकारी विज्ञापन प्रसारणसम्बन्धी मापदण्ड, २०७८ परिमार्जन गरिएको छ। राष्ट्रिय समाचार समिति समाचार सेवा शुल्क निर्धारण निर्देशिका,२०६६ (दोस्रो संशोधन, २०७९) स्वीकृत गरी लागु गरिएको छ। National Numbering Allocation Plan,२०७९ निर्माण गरी दूरसञ्चार सेवालाई थप व्यवस्थित बनाइएको छ।

रेडियो नेपालको प्रसारण पहुँच ९२ प्रतिशत पुगेको छ। रेडियो नेपालको मोबाइल एप र यूट्युब च्यानल सञ्चालन गरिएको छ। हरेक प्रदेशमा सञ्चारग्राम स्थापना गर्ने लक्ष्यअनुसार कोशी प्रदेशको विराटनगरमा तारिणीप्रसाद कोइराला स्मृति सञ्चारग्रामको निर्माण कार्य पूरा भई सञ्चालनमा आएको छ। टेलिभिजन च्यानलहरुको सिग्नल वितरण गर्न इजाजत प्राप्त प्रसारण संस्थाहरुले उपभोक्ताबाट लिन पाउने शुल्कलाई वैज्ञानिक, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउन A' La Carte प्रणाली लागु गरिएको छ। गोरखापत्रमा ३८ भाषामा समावेशी लेख रचना प्रकाशन भइरहेकोमा बझाङी, ह्याल्मो र बाहिङ किराँत भाषा थप गरी ४१ भाषामा प्रकाशन भइरहेको छ। विक्रम संवत् १९५८ देखिका गोरखापत्रका प्रकाशनहरुको डिजिटल अर्काइभको कार्य भइरहेको छ।

२.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक रुपान्तरण सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्यहरु र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ग) मा व्यवस्था गरिएको सामाजिक तथा सांस्कृतिक रुपान्तरण सम्बन्धी सातवटा नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन् ।

२.३.१ विश्व सम्पदास्थलहरुको संरक्षण

काठमाडौं उपत्यकाभित्रका विश्व सम्पदा स्थलहरुको व्यवस्थापन सम्बन्धमा प्रथम अन्तर्राष्ट्रिय वैज्ञानिक समिति बैठक (1st International Scientific Committee Meeting) सम्पन्न भएको छ। विश्व सम्पदा संरक्षण आयोजनामार्फत विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत क्षेत्रको विशेष संरक्षण, संवर्धन तथा व्यवस्थापन र सञ्चालन गरिँदै आएको छ। यस आयोजनाअन्तर्गत काठमाडौं उपत्यकाका विश्व सम्पदा स्थलहरु-हनुमानढोका दरबार क्षेत्र, पाटन दरबार क्षेत्र, भक्तपुर दरबार क्षेत्र, चाँगुनारायण क्षेत्र, बौद्धनाथ क्षेत्र, स्वयम्भूनाथ क्षेत्र र पशुपतिनाथ क्षेत्रमा विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका छन्।

विश्व सम्पदाको सम्भावित सूचीमा रहेका १५ वटा सम्पदा स्थलहरुको गत आर्थिक वर्षमा अध्ययन सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार भई अद्यावधिक विवरण प्रकाशनको तयारीमा रहेको छ। कपिलवस्तुको तिलौराकोट र लुम्बिनी पुरातात्त्विक क्षेत्रलाई संरक्षित स्मारक क्षेत्र घोषणा गरी तिलौराकोटलाई विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकरण गर्न आवश्यक तयारी गरिएको छ। लुम्बिनी क्षेत्रको क्षेत्रगत योजना तयार गर्न लुम्बिनी विकास कोष र पुरातत्त्व विभागबाट कार्यहरु भइरहेका छन्।

नियमित रुपमा पठाउनुपर्ने विश्व सम्पदा संरक्षण एवम् व्यवस्थापनसम्बन्धी प्रतिवेदन (SOC Report) UNESCO लगायतका निकायमा पठाइसकिएको छ। सिल्करोड मनोनयनका लागि पूर्वाधार तयार गर्ने सन्दर्भमा नोडल सहर (Nodal Town) विस्तृत अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य भइरहेको छ। काठमाडौं उपत्यका विश्व सम्पदा स्थलभित्रका सबै संरक्षित स्मारक क्षेत्रहरुको परिमार्जित कित्ता नापी नक्सासहितको सीमाङ्कन नक्सा तयार भएको छ।

२.३.२ भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त पुरातात्त्विक सम्पदाहरुको पुनर्निर्माण

विक्रम संवत् २०७२ मा गएको विनाशकारी भूकम्पको कारणले क्षतिग्रस्त पुरातात्त्विक सम्पदाहरुमध्ये हालसम्म देशका विभिन्न स्थानहरुमा रहेका ७ सय ६० वटा सम्पदाहरुको पुनर्निर्माण सम्पन्न भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा थप ८९ वटा सम्पदाहरुको पुनर्निर्माण गरिएको छ।

२.३.३ पुरातात्त्विक वस्तुहरुको संरक्षण

नेपालबाट अनधिकृत रुपमा चोरी पैठारी भएका पुरातात्त्विक वस्तुहरुमध्ये हालसम्म १४९ थान पुरातात्त्विक वस्तुहरु फिर्ता भएका छन्। यसैक्रममा १ सय ३९ वटा पुरातात्त्विक वस्तुहरु लिलाम बिक्री हुनबाट रोकेको र विभिन्न समयमा अमेरिका, फ्रान्स, चीन, भारत, अस्ट्रेलिया, बेलायतलगायतका राष्ट्रहरुमा पुऱ्याइएको मूर्तिहरु फिर्ता गर्न कूटनीतिक पहल भएको छ। फ्रान्सबाट १६ वटा, अमेरिकाबाट ६ वटा,

बेलायतबाट २४ वटा, स्विट्जरल्याण्डबाट १४ वटा, सिङ्गापुरबाट १ वटा, स्विडिस नागरिकबाट ३० वटा, चीनबाट १ वटा, अष्ट्रेलियाबाट २ वटा फिर्ता ल्याउन बाँकी रहेका सांस्कृतिक सम्पदाहरुलाई फिर्ता ल्याउन पहल भएको छ।

२.३.४ पुरातात्त्विक क्षेत्रको उत्खनन, अन्वेषण र अध्ययन-अनुसन्धान

लुम्बिनी क्षेत्र, तिलौराकोट क्षेत्र, पण्डितपुर, सगरहवा एवम् नुवाकोटको रानीबारीमा पुरातात्त्विक सर्वेक्षण कार्य सम्पन्न भएको छ। तिलौराकोट क्षेत्रमा निजी स्वामित्वमा रहेका करिब १०० विगाहा जग्गामध्ये ४० विगाहा जमीन र ३४ वटा घर अधिग्रहण गरिएको छ। फर्पिङ्गस्थित चौकोट दरबार एवम् नवलपरासीस्थित बर्दगोरियाको पुरातात्त्विक उत्खनन गरिएको छ। प्राचीन कपिलवस्तुको राजधानी सहर तिलौराकोटको उत्खनन कार्य भइरहेको छ। यस अवधिमा प्रदेशगत रुपमा उत्खनन र अध्ययन भएका विषय क्षेत्रहरुसम्बन्धी विवरण तालिका ३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३: उत्खनन र अध्ययन भएका प्रमुख पुरातात्त्विक स्थलहरु

क्र.सं.	कार्यक्रम	उपलब्धि
प्रदेश नं. १		
१.	झापा किचकवध पुरातात्त्विक स्थल	आर्थिक वर्ष २०५९/०६० देखि पुरातात्त्विक अन्वेषण तथा उत्खननबाट कुषाणकाललाई प्रतिनिधित्व गर्ने संरचनाहरु प्राप्त भएको र पछिल्लो समयमा भएको उत्खनन कार्यलाई निरन्तरता दिई संरक्षणको कार्य भएको।
२.	पण्डितपुर पुरातात्त्विक स्थल	आर्थिक वर्ष २०६८/६९ देखि २०७२ सम्म गरिएको उत्खनन र आर्थिक वर्ष २०७६ देखि २०७९/८० सम्म गरिएको भू-भौतिक सर्भेक्षणबाट प्राचीन समयका

		वास्तु संरचना र पुरातात्त्विक वस्तुलगायतका सामग्रीहरु प्राप्त भएको।
गण्डकी प्रदेश		
३.	तनहुँसुर पुरातात्त्विक स्थल	विगतको उत्खननबाट ऐतिहासिक तथा पुरातात्त्विक महत्त्वको तनहुँसुरमा सेनकालीन दरबारको भग्नावशेष संरक्षण गरिएको।
लुम्बिनी प्रदेश		
४.	लुम्बिनी पुरातात्त्विक स्थलको अन्वेषण, उत्खनन तथा संरक्षण	भगवान् गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीमा पछिल्लो समयमा गरिएको अन्वेषण, उत्खननबाट सो स्थानमा ईसाको १३ औँ शताब्दीदेखि मानव बसोवास रहेको पुष्टि भएको।
५.	प्राचीन कपिलवस्तु तिलौराकोट पुरातात्त्विक स्थलको अन्वेषण, उत्खनन तथा संरक्षण	भगवान गौतमबुद्धले आफ्नो जीवनकालको २९ वर्ष बिताएको प्राचीन तिलौराकोटमा गरिएको उत्खननबाट विभिन्न समयका प्राचीन समय बौद्धकालदेखि गुप्तकालसम्मका संरचना प्राप्त भएको, राजा शुद्धोधनको राजप्रासाद रहेको प्रमाणहरु प्राप्त भइरहेकोले सोही आधारमा सो स्थानलाई विश्व सम्पदा सूचीमा समावेश गर्नको लागि Nomination Dossier पेरिसमा हस्तान्तरण भएको।
६.	चतरादेही पुरातात्त्विक स्थलको अन्वेषण, उत्खनन तथा संरक्षण	चतरादेही पुरातात्त्विक स्थलको उत्खननको क्रममा ५ औं देखि ९ औं शताब्दी अनुमान गरिएका प्राचीन मन्दिरका भग्नावशेषहरु प्राप्त भएका।

७.	रामग्राम पुरातात्त्विक स्थलको अन्वेषण	भगवान् गौतम बुद्धको अस्थिधातु राखी निर्माण गरेको भनिएको रामग्राम स्तूप वरिपरि गरिएको भू-भौतिक सर्भेक्षणबाट त्यहाँ प्राचीन संरचनाहरु भएको देखिएको। हालै गरिएको उत्खनन कार्यबाट विहार र पोखरीका संरचना फेला परेको।
८.	कैलाश संन्यासाश्रमस्थित उत्खनन	आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा गरिएको उत्खननबाट मध्यकालीन शिव मन्दिरको भग्नावशेष प्राप्त भई सोको पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न भएको। आर्थिक वर्ष २०७१/७२ मा गरिएको उत्खनन कार्यबाट प्राप्त भएको मध्यकालीन शिव मन्दिरको पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न भएको।
९.	बर्दियास्थित ठाकुरद्वारको मन्दिर परिसरमा उत्खनन तथा संरक्षण	आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा उत्खनन तथा संरक्षण कार्यका लागि पूर्वाधार तयार गरिएको।
कर्णाली प्रदेश		
१०.	सुर्खेत काँक्रेविहार	खस मल्लराजाहरुको समयमा निर्माण भएको काँक्रेविहारको पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न भएको।
सुदूरपश्चिम प्रदेश		
११.	उकु पुरातात्त्विक स्थलको अन्वेषण, उत्खनन तथा संरक्षण	१४/१५ औं शताब्दीको मध्यकालीन संरचनाको अन्वेषणबाट वास्तुअंशहरु प्राप्त भएको।

२.३.५ अभिलेख संरक्षण

राष्ट्रिय महत्त्वको अभिलेख संरक्षण एवम् व्यवस्थापनको क्रममा हालसम्म २ लाख ५० हजार पानाको महत्त्वपूर्ण अभिलेखहरुको डिजिटाइजेसन, ४ हजार ५ सय पाना अभिलेखको रासायनिक तथा भौतिक संरक्षण र ५ हजार वटा विवरणात्मक ठेली तयार गरी संरक्षण गरिएको छ।

२.३.६ कला, साहित्य र संस्कृतिको संरक्षण तथा विकास

राष्ट्रिय सम्पदाको रुपमा रहेका कला, साहित्य र सङ्गीतको विकासका लागि आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा अध्ययन/अनुसन्धान, अनुवाद, ग्रन्थलेखन र सम्पादनतर्फ ४८ परियोजना कार्यान्वयनमा छन्। प्रकाशनका लागि निर्णय भएका ४४ ग्रन्थहरु मुद्रणका क्रममा रहेका छन्। नेपाल प्रज्ञा–प्रतिष्ठान इ–बुक एप निर्माण गरिएको छ।

लोक सङ्गीत, सङ्गीत, शास्त्रीय तथा परम्परागत सङ्गीत, रङ्गमञ्च, नृत्य र नाट्य विधाका प्रत्येक ६ जना विशिष्ट प्रतिभा तथा स्रष्टाहरुलाई "नेपाल सङ्गीत तथा नाट्य राष्ट्रिय प्रज्ञा पुरस्कार–२०७९" प्रदान गरिएको छ। वरिष्ठ स्रष्टा/कलाकारहरुको विस्तृत अन्तरवार्ताको छायाङ्कन गरी वृत्तचित्र निर्माण गरिएको छ।

तनहुँ जिल्ला, व्यास नगरपालिकाको भादगाउँ क्षेत्रका लोपोन्मुख दरै जातिको सम्पूर्ण पितृहरुलाई सम्झँदै कार्तिक कृष्ण औंसीका दिन गाइने फुलोवा गीत र सांस्कृतिक परिचय भेषभूषा आदिको छायाङ्कन गरिएको छ। बाग्लुङ्ग जिल्लाको गल्कोट नगरपालिकामा नेपाली मौलिक बाजा, पञ्चेबाजा, खैंजडी, सारङ्गी र मादल प्रशिक्षण सञ्चालन गरिएको तथा गीत लेखन कार्यशाला आयोजना गरिएको छ।

मौलिक नेपाली बाजा सिक्ने र सिकाउने पुस्तक भाग–१, प्रदिप बोम्जनद्वारा लेखिएको नेपाली प्रचलित मौलिक तालको प्रयोग र मानक निर्माण पुस्तक, प्रा.डा. कपिलदेव लामिछानेद्वारा अनुसन्धान गरी लेखिएको "मुस्लिम समुदायमा प्रचलित संस्कार लोकगीतको अनुसन्धानात्मक पुस्तक", प्रा.डा. रामावतार यादवद्वारा अनुसन्धान गरी

लेखिएको “मध्यकालीन मैथिली नाटक” विषयक पुस्तक र प्रज्ञा–प्रतिष्ठानको विभिन्न गतिविधि समेटेर प्राज्ञिक संसार अर्धवार्षिक बुलेटिन दुई अङ्क र सङ्गीत, नाटक तथा नृत्य विधाका विभिन्न लेख रचनासहितको जर्नल रङ्गराग प्रकाशन गरिनुका साथै नाटकसम्बन्धी शब्दकोषको पाण्डुलिपि तयार भएको छ।

मुकुण्डो नृत्य प्रस्तुति कार्यक्रम र “नेपाली आधुनिक सङ्गीतमा १०० वर्ष” नामक साङ्गीतिक कार्यक्रमको आयोजना भएको छ। बुद्धसम्बन्धी नाटक “गच्छामि” तथा “गुनकेशरी” निर्माण गरी मञ्चन गरिएको छ। एक प्रदेश एक परम्परा कार्यक्रमअन्तर्गत काठमाडौं उपत्यकाका प्राचीन सङ्गीत–नृत्य (दाफा) परम्परा, धौलागिरी क्षेत्रका पुन मगर समुदायमा प्रचलित पुख्यौंली परम्परागत गीत सङ्गीत–नृत्य परम्परा, किरात बायुङ राईको सङ्गीत नृत्य परम्परासँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरु आयोजना गरिएको छ। “शास्त्रीय सङ्गीत देशैभर प्रसार, विद्यार्थी युवाहरुको ज्ञानको आधार” भन्ने नाराका साथ शास्त्रीय सङ्गीत उत्सव–२०८० कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ।

नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठानको आयोजनामा राष्ट्रिय ललितकला प्रदर्शनी सम्पन्न भएको छ। नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठानको १३ औं र १४ औं प्राज्ञ सभा सम्पन्न गरिएको छ। राष्ट्रिय ललितकला सम्मेलन र कलाकार अरनिको स्मृति दिवस, २०७९ सम्पन्न भएको छ। राष्ट्रिय विभूति अरनिकोको मूर्तिको घुँडादेखि माथिको मेटल कास्टिङ्ग कार्य सम्पन्न भएको छ। सिन्धुपाल्चोक पाँचपोखरीमा ८४ फिट अग्लो बुद्धको मूर्ति निर्माणका लागि ढुङ्गाको दायाँ बायाँ काट्ने कार्य सम्पन्न भएको छ। लोकचित्र तथा मूर्तिकलाका साथै पौभा/थाङ्कासम्बन्धी कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। विराटनगरमा प्रदेशस्तरीय ललितकला गोष्ठी सञ्चालन गरिएको छ।

२.३.७ भाषा संरक्षण एवम् बहुभाषिक नीतिको कार्यान्वयन

देशको सांस्कृतिक विविधता कायम राख्दै समानता एवम् सहअस्तित्वका आधारमा विभिन्न जातजाति र समुदायको भाषा, लिपि, संस्कृति, साहित्य, कला, चलचित्र र सम्पदाको संरक्षण र विकास गर्ने एवम् बहुभाषिक नीति अवलम्बन गर्ने सन्दर्भमा

जनकपुर, पोखरा र धनगढीमा सरकारी कामकाजमा भाषा प्रयोगको सहजीकरणसम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। भाषा परिवारगत विज्ञ सूची व्यवस्थापनअन्तर्गत विभिन्न भाषाका विज्ञहरुको व्यक्तिगत र संस्थागत नवीकरण र नयाँ दर्ता कार्य गरिएको छ। भाषाको प्रादेशिक विवरण तयारी तथा विश्लेषण कार्य सम्पन्न गरिएको छ। भाषालोक नामक अनुसन्धानमूलक पत्रिका प्रकाशन भएको छ। वाम्बुले, बाहिङ, कोयी, साम्पाङ, दुमी, भोजपुरी, बज्जिका, बोटे, उराव, क्षेत्तेली, जुम्ली/खस, कुसुन्डा, दुरा, लुङ्खिमलगायतका भाषाको संरक्षण, उत्थान र विकासका लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ।

थारु भाषाका भौगोलिक भेदहरु अध्ययनका लागि भाषिक समुदायसँग अन्तरक्रिया गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ। तामाङ भाषाका भाषिक भेदसम्बन्धी स्थलगत अध्ययन कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। भाषा आयोगको आयोजनामा अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस मनाउने कार्यक्रमका साथै आदिवासी भाषा दशक कार्यक्रमअन्तर्गत भाषा नीति र भाषाको मानकीकरण विषयक कार्यशाला सम्पन्न भएको छ।

२.४ अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (घ) मा व्यवस्था गरिएका अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी तेह्र नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन्।

विद्युतीय व्यापारसम्बन्धी विधेयक राष्ट्रिय सभामा दर्ता भई छलफलको क्रममा रहेको छ। कम्पनी ऐन, २०६३ को दोस्रो संशोधन; औद्योगिक बौद्धिक सम्पत्ति ट्रेडमार्क, पेटेन्ट र औद्योगिक डिजाइन दर्तासम्बन्धी विधेयक, २०८०; साझेदारी ऐन, २०२०; नेपाल एजेन्सी ऐन, २०१४ र प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेसन ऐन, २०१४ लाई एकीकृत गर्ने बनेको फर्म दर्ता तथा व्यवसाय नियमन गर्ने विधेयक; निकासी पैठारीसम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्नेसम्बन्धी विधेयक; प्रतिस्पर्धा प्रवर्धन तथा बजार संरक्षण ऐन,

२०६३ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक र नेपाल पेट्रोलियम विधेयकको अन्तिम मस्यौदा तयार भएको छ।

कर्जा सूचना सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, बैङ्किङ्ग कसूर तथा सजाय ऐन, २०६४ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक र भन्सारसम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक र भन्सार महसुलसम्बन्धी नयाँ विधेयक तर्जुमा गरिएको छ।

विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण (पहिलो संशोधन) नियमावली, २०८०; वैदेशिक पर्यटन शुल्कसम्बन्धी कार्यविधि २०८०; वैदेशिक रोजगार सेवा शुल्कसम्बन्धी कार्यविधि २०८०; विलासिता शुल्कसम्बन्धी कार्यविधि २०८०; अन्तःशुल्क टिकट छपाइ गर्नको लागि स्वदेशी मुद्रण उद्योगले पालना गर्नुपर्ने मापदण्ड, २०८०; औद्योगिक संरचना तथा सोधभर्नासम्बन्धी कार्यविधि, २०७९; स्टार्टअप उद्यम कर्जाकोष कार्यविधि, २०७९; औद्योगिक तथा लगानी प्रवर्धन कोष कार्यविधि, २०८०; निर्यातमा अनुदान प्रदान गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ (दोस्रो संशोधन); र लघु, घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्धन प्राविधिक सहयोग तथा प्रविधि हस्तान्तरण कार्यविधि, २०७९ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएका छन्।

मूल्य अभिवृद्धि कर (पच्चिसौं संशोधन) नियमावली, २०८०; अन्तःशुल्क (चौबिसौं संशोधन) नियमावली, २०८०; आयकर (चौधौं संशोधन) नियमावली, २०८०; भन्सार (चौधौं संशोधन) नियमावली, २०८०; मदिरा (तेस्रो संशोधन) नियमहरु, २०८०; विद्युतीय सेवा कर (Digital Service Tax) तथा गैरबासिन्दा व्यक्तिले प्रयोग गर्ने विद्युतीय सेवामा मूल्य अभिवृद्धि करसम्बन्धी कार्यविधि, २०७९ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

नीतिगत व्यवस्थातर्फ व्यापार लजिष्टिक्स नीति, २०७९; व्यापार घाटा न्यूनीकरणसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०८० र नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति

(NTIS), २०८० कार्यान्वयनमा आएको छ। शेयर तथा ऋण लगानी नीति, २०७९ को मस्यौदा तयार भएको छ। लघु, घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्धनसम्बन्धी नीति २०८० को मस्यौदा तयार गरिएको छ। नयाँ वाणिज्य नीति; आपूर्ति नीति र स्टार्ट-अप नीतिको मस्यौदा तयार भई थप परिमार्जनको लागि राय सुझाव सङ्कलन भइरहेको छ। उल्लिखित कानूनी र नीतिगत व्यवस्थाबाट उद्योग, वाणिज्य तथा राजस्वसम्बन्धी कार्य थप सरलीकृत हुँदै गएको छ भने प्रस्तावित कानूनी व्यवस्थाहरुबाट लगानी, उत्पादन र उत्पादकत्वमा सकारात्मक सहयोग पुग्ने, औद्योगिक व्यवसायहरुको संरक्षण र प्रवर्धन हुने तथा राजस्वको दायरा विस्तारमा सकारात्मक योगदान पुग्ने, औद्योगिक व्यवसायमा नवप्रवर्तन र सिर्जनशीलताको विकास हुनुका साथै, रोजगारी सिर्जना, निर्यात प्रवर्धन एवम् आयात व्यवस्थापनमा टेवा पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

२.४.१ आन्तरिक तथा वैदेशिक स्रोत परिचालन

बजेटसँग सम्बन्धित कानूनी व्यवस्थाहरु, आर्थिक ऐन, विनियोजन ऐनलगायतका ऐनहरु जारी भई कार्यान्वयनमा रहेका छन्। त्यसैगरी सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन ऐन, २०७९ जारी भई कार्यान्वयमा आएको र सोका व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लगि सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन नियमावलीको मस्यौदा तयार भई सरोकारवालाको सुझावका लागि पठाइएको छ।

केन्द्रीय बीजक अनुगमन प्रणाली (Central Billing Monitoring System-CBMS) मा वार्षिक रु. ३५ करोड रुपैंयाँभन्दा बढीको कारोबार गर्ने र तोकिएका अन्य करदाताले अनिवार्य रुपमा आबद्ध हुनुपर्ने व्यवस्था छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा थप २ हजार १ सयभन्दा बढी करदाता आबद्ध भई यस प्रणालीमा हालसम्म जम्मा २ हजार ८ सय ५ करदाता आबद्ध भएका छन्।

झुट्टा तथा नक्कली बीजकको प्रयोग गरी कर छली सम्बन्धमा विगतमा भएका अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्याङ्कसमेतका आधारमा ९ अर्ब ९३ करोड रकमको झुट्टा तथा

नक्कली बीजक प्रयोगको अवधिसमेत खुल्ने विस्तृत विवरणसहित थप १ हजार ९ सय ८६ करदाताको अनुसन्धान भइरहेको छ।

अत्याधुनिक सुरक्षण विशेषतासहितको अन्तःशुल्क स्टिकर छपाइ गरी सहज एवम् व्यवस्थित आपूर्तिका लागि ग्लोबल टेण्डर भएको छ। मोबाइल फोनको नियमन गर्न नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले विकास गरेको Mobile Device Management System (MDMS) को कार्यान्वयनका लागि त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयमा सहायता कक्ष सञ्चालन गरी यात्रुले आफूसँग ल्याएका मोबाइल फोनको सहज रुपमा दर्ता हुने व्यवस्था गरिएको र श्रम स्वीकृति लिई लगातार ६ महिना वैदेशिक रोजगारमा रहेका व्यक्तिहरुले भन्सार महसुल छुटमा थप १ (एक) थान मोबाइल फोन ल्याउन पाउने व्यवस्था गरिएको छ।

राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिले निर्दिष्ट गरेबमोजिम नीति, कार्यक्रम र आयोजनाहरु समावेश गरी आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिएको छ। देशको समग्र आर्थिक स्थितिको समीक्षासहितको आर्थिक सर्वेक्षण, सरकारद्वारा सञ्चालित सार्वजनिक संस्थानहरुको समीक्षासहितको संस्थान सर्वेक्षणलगायतका प्रतिवेदन सङ्घीय संसदमा पेश भएका छन्। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा चालुतर्फ विनियोजनको करिब ८५ प्रतिशत खर्च भएको छ भने पुँजीगततर्फ ६३ प्रतिशत र वित्तीय व्यवस्थातर्फ यो ७६ प्रतिशत खर्च भएको छ। समग्रमा विनियोजनको ७९ प्रतिशत खर्च भएको छ। विनियोजित बजेट र खर्चको विवरण तालिका ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४: विनियोजित बजेट र खर्चको विवरण

(रु. करोडमा)

क.सं.	विनियोजित शीर्षक	विनियोजित रकम		खर्च रकम		प्रगति प्रतिशत	
		आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	चालु	१०५९५७.८	११७३९८.५	९५४३१.७	९९६५८.५	९०.०७	८४.८९
२.	पुँजीगत	३७५३६.७	३७०३५.७	२१६२१.३	२३४१६.५	५७.६	६३.२३
३.	वित्तीय व्यवस्था	१९७८८.४	२४९४९.५	१३९४७.१	१९०१०.९	७०.४८	७६.२
	जम्मा	१६३२८२.९	१७९३८३.७	१३१०००.१	१४२०८५.९	८०.२३	७९.२१

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय

वित्तीय व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (Financial Management Information System-FMIS) र मन्त्रालयगत वित्तीय व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (Ministerial Financial Information System-MFMIS) को विकास गरिएको छ। स्थानीय सञ्चित कोष व्यवस्थापन प्रणाली (Sub – National Treasury Regulatory Application-SuTRA) को थप स्तरोन्नति गर्दै यस प्रणालीमा खरिद व्यवस्थापन, तलबी प्रतिवेदन, बेरुजु विवरण दाखिला तथा बैङ्क हिसाब मिलान विवरण समावेश गरिएको तथा मोबाइलमा SMS तथा Email बाट PAN दर्ताको जानकारी दिने प्रणाली प्रयोगमा ल्याइएको छ। व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर (PPAN) आन्तरिक राजस्व विभागको अनलाइनबाट लिन मिल्ने प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

बजेट तर्जुमा र खर्च प्रणालीसँग सम्बन्धित LMBIS/BMIS/TSA/PLMBIS/PTSA बिच अन्तरआबद्धता तथा स्तरोन्नति गरी निर्बाध रुपमा सञ्चालनमा ल्याइएको छ। मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (LMBIS) मा प्रविष्ट भएको बजेट तथा कार्यक्रममा कुनै संशोधन भएमा अर्थ मन्त्रालयको सहमति लिनुपर्ने र एउटै बजेट उपशीर्षकभित्रको क्रियाकलापको परिमाणात्मक लक्ष्यमा थपघट गर्न र खर्च शीर्षकको सुरु विनियोजनको २५

प्रतिशतसम्मको रकमान्तर र एउटै बजेट उपशीर्षकको रकम एक निकायबाट घटाई अर्को निकायमा थप गर्नुपरेमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको रोक्का पत्रको आधारमा क्रियाकलाप र परिमाण नघट्ने गरी कार्यक्रम संशोधन गर्न सकिने गरी प्रणालीमा सुधार गरिएको छ। वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रमभित्र बजेट खर्च हुन नसक्ने भएमा चैत्र १५ गतेभित्र समर्पण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कर राजस्वबाट रु. ८ खर्ब ६५ अर्ब ६२ करोड, गैरकर राजस्वबाट रु. ९१ अर्ब ५३ करोड गरी कुल रु. १० खर्ब १० अर्ब ३९ करोड राजस्व परिचालन गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट वक्तव्यअनुसार रु. २ खर्ब ५६ अर्ब आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु. २ खर्ब ५५ अर्ब ९९ करोड ७७ लाख परिचालन गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० र यस अगाडिका दुई आर्थिक वर्षको राजस्व परिचालनको अवस्था तालिका ५ मा देखाइएको छ।

तालिका ५: राजस्व सङ्कलनको तुलनात्मक विवरण

रु. करोडमा

क्र.सं.	कर शीर्षक	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	भन्सार महसुल	२,२३,८६	२,४२,०३	१,८२,५३
२.	मूल्य अभिवृद्धि कर	२,८२,०१	३,१४,२८	२,८६,२०
३.	अन्तःशुल्क	१,३३,७८	१,६६,७९	१,४३,०७
४.	शिक्षा सेवा शुल्क	३६	१,२४	२,००
५.	आयकर	२,३०,०७	२,५९,९९	२,५१,८२
कर राजस्व जम्मा		८,७०,१०	९,८४,३३	८,६५,६२
६.	गैरकर जम्मा	६८,२१	८१,०१	९१,५३
कुल राजस्व		९,३८,३२	१०,६५,३४	९,५७,१५
७.	अन्य प्राप्ति	४०,४३	४८,५०	५३,२४
८.	जम्मा राजस्व/प्राप्ति	९,७८,७५	११,१३,८४	१०,१०,३९

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय

अर्थतन्त्रका मुख्य परिसूचकहरु तालिका ६ मा उल्लेख गरिएका छन्। जसअनुसार आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा व्यापार घाटा रु. १४ खर्ब ५४ अर्ब ५९ करोड रहेको छ। विदेशी विनिमय सञ्चिति करिब रु. १५ खर्ब ३९ अर्ब ३६ करोड रहेको छ। यस अवधिमा विप्रेषण आप्रवाह रु. १२ खर्ब २० अर्ब ५६ करोड रहेको छ। यससम्बन्धी थप विवरण तालिका ६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६: अर्थतन्त्रका मुख्य परिसूचक

रु. करोडमा

क्र.सं.	परिसूचक	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	कुल निर्यात	१,४१,१२	२०००३	१,५७,१४
२.	कुल आयात	१५,३९,८४	१९,२०,४५	१६,११,७३
३.	व्यापार घाटा	१३,९८,७१	१७,२०,४२	१४,५४,५९
४.	नेप्से परिसूचक (वार्षिक विन्दुगत)	२,८,८३.४	२,०,१०	२,०,९७
५.	शोधनान्तर स्थिति	१,२३	-२,५५,२६	२,९०,५२
६.	विदेशी विनिमय सञ्चिति	१३,९९,०३	१२,१५,८०	१५,३९,३६
७.	औसत उपभोक्ता मुद्रास्फीति (प्रतिशत)	३.६	६.३२	७.७४
८.	बैंकिङ्ग पहुँच (स्थानीय तह सङ्ख्यामा)	७५०	७५०	७५२
९.	विप्रेषण आप्रवाह	९,६१,०५	१०,०७,३१	१२,२०,५६

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय

नेपालको विकास व्यवस्थापनमा वैदेशिक सहायताको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ। प्रचलित कानूनबमोजिम नेपाल सरकारले विकास व्यवस्थापनका विभिन्न क्षेत्रहरुमा वैदेशिक सहायता प्राप्त गरिरहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा २ खर्ब १८ अर्ब ४३ करोडको सहायता प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ जसमा १ खर्ब ७५ अर्ब ७४ करोड ऋण र ४२ अर्ब ६९ करोड अनुदान रहेको छ। विकास सहायता परिचालनसम्बन्धी थप विवरण तालिका ७ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७: विकास सहायता परिचालन

रु. करोडमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	ऋण सहायता	१९७	१४४.६१	१७५.७४
२.	अनुदान सहायता	२७	९३.३१	४२.६९
३.	जम्मा	२२५	२३७.९२	२१८.४३

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय

२.४.२ औद्योगिक पूर्वाधार एवम् विशेष आर्थिक क्षेत्र

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा १ सय २० वटा स्थानीय तहमा औद्योगिक ग्राम घोषणा भएको छ। काभ्रेको पाँचखालमा रहेको औद्योगिक ग्रामलाई महिला उद्यमी विशेष औद्योगिक ग्राममा रुपान्तरणको घोषणा गरिएको छ। पाँचखाल विशेष आर्थिक क्षेत्रभित्रको रुख छपानको कार्य एवम् प्रशासनिक भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। नमुना औद्योगिक ग्राम निर्माणका लागि सुनसरीको वराहक्षेत्र र नवलपरासीको बर्दघाट नगरपालिकासँग खरिद सम्झौता भएको छ। डोटीको जोरायल गाउँपालिकामा नमुना औद्योगिक ग्रामको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) र प्रारम्भिक वातावरणीय मूल्याङ्कन (IEE) सम्पन्न गरिएको छ। दैजी औद्योगिक क्षेत्रको जग्गामा रहेको रुखहरुको छपान, नम्बरिङ र नापजाँचको कार्य सम्पन्न हुनुका साथै पाटन, बुटवल, पोखरा, हेटौँडा र धरान औद्योगिक क्षेत्रको बृहत् मर्मत कार्य सम्पन्न गरिएको छ।

चाँदनी-दोधारा सुक्खा बन्दरगाह र एकीकृत जाँच चौकी निर्माणको लागि नेपाल सरकार र भारत सरकारबिच समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर भएको छ। उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेडमा सौर्य ऊर्जा प्रयोगसम्बन्धी अध्ययन सम्पन्न भएको छ। चोभारमा निर्मित

सुक्खा बन्दरगाहको आन्तरिक टर्मिनल सञ्चालनमा ल्याइएको छ। रसुवाको टिमुरेमा निर्माणाधीन सुक्खा बन्दरगाहको ४५ प्रतिशत निर्माण सम्पन्न भएको छ। विराटनगर एकीकृत जाँचचौकीसम्म कार्गो रेल सञ्चालनको लागि कार्य प्रारम्भ भएको छ।

वीरगञ्ज र विराटनगरका जाँच चौकीहरु सञ्चालनमा आएका छन्। नेपालगञ्ज एकीकृत जाँचचौकीको निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको छ। भैरहवा एकीकृत जाँचचौकी निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको तथा कञ्चनपुरको चाँदनी दोधारामा सुक्खा बन्दरगाह (Dry port) निर्माणको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) तयार गर्ने काम अन्तिम चरणमा रहेको छ।

२.४.३ औद्योगिक प्रवर्धन एवम् लगानी

भैरहवा र सिमरा विशेष आर्थिक क्षेत्रमा कुल ४१ वटा उद्योगमा रु. ११ अर्ब लगानी प्रस्ताव भई उद्योगहरु स्थापनाको क्रममा रहेको र सञ्चालनमा रहेका उद्योगहरुबाट आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा रु. १ अर्ब ४० करोडको उत्पादन निर्यात भएको छ। भैरहवा विशेष आर्थिक क्षेत्रमा ७ वटा उद्योग सञ्चालनमा रहेका, १० वटा पूर्वाधार निर्माणको चरणमा रहेका र थप १४ उद्योगहरुलाई स्थापनाको लागि अनुमति प्रदान गरिएको छ। सिमरा औद्योगिक क्षेत्रको ब्लक ए को सम्पूर्ण प्लट (६९ वटा) हरुमा उद्योग स्थापनाको लागि अनुमति प्रदान भई उद्योग स्थापनाको कार्य अघि बढेको छ। स्थानीय तहबाट निर्माण तथा विकास भइरहेका औद्योगिक ग्रामहरुको प्रगति, सञ्चालन मोडालिटी तथा समस्याहरुका बारेमा स्थानीय तह र प्रदेशसँग छलफल सम्पन्न गरिएको छ।

औद्योगिक लगानी प्रवर्धनतर्फ रु. दश करोडसम्मको विदेशी लगानी स्वीकृतिको लागि अटोमेटिक रुटमार्फत सेवा प्रवाहको तयारी गरिएको र वैदेशिक लगानीलाई सहज बनाउन लगानीको न्यूनतम सीमा रु. २ करोड हुने गरी पुनरावलोकन गरिएको छ। नेपाल सरकार र गैर आवासीय नेपाली सङ्घको लगानीमा स्थापना भएको एन आर एन (NRN) नेपाल डेभलपमेन्ट फण्डमार्फत हुने लगानीमध्ये कम्पनीमा हुने लगानीको

सीमा हटाइएको छ। एकल विन्दु सेवा केन्द्रबाट सम्पन्न हुने कार्यहरुलाई पूर्ण स्वचालित प्रणालीमा लैजान सफ्टवेयर विकास र अभिलेख डिजिटाइजेसनका लागि डकुमेन्ट स्क्यान र तथ्याङ्क प्रविष्टि भइरहेको छ। निर्यातमा नगद अनुदान कार्यक्रमअन्तर्गत ४ सय ४ उद्योगहरुको मूल्य अभिवृद्धि (Value Addition) प्रमाणित गरी सिफारिस गरिएको छ। विदेशी लगानी प्रवर्धन गर्न विदेशी लगानीकर्ताहरुसँग अन्तरक्रिया गरिएको छ।

सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७ बमोजिम तीन तहबिच नीति तथा योजना कार्यान्वयन र उद्योग प्रशासनबिच समन्वय कायम गर्न विषयगत समितिको बैठक सम्पन्न गरिएको छ। स्थानीय तहहरुसँग गरिबी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रमको अन्तरक्रिया तथा समीक्षा कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ। स्थानीय तह र निजी क्षेत्रसमेतको सहकार्यमा सुर्खेतको वीरेन्द्रनगरमा जडीबुटी प्रशोधन केन्द्र निर्माण गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ठुला, मझौला र साना गरी ३ सय २२ वटा उद्योग दर्ता भई रु. २ खर्ब १४ अर्बको लगानी र २३ हजार ३ सय २४ जनाका लागि रोजगारी प्रस्तावित भएको छ। वैदेशिक लगानीतर्फ उद्योग विभागमा विदेशी लगानीका ३ सय २७ वटा परियोजनामार्फत करिब रु. ३३ अर्ब लगानी र १७ हजार जनाका लागि रोजगारी प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ। उद्योग दर्ता, विदेशी लगानी स्वीकृति, भिसा सिफारिस, औद्योगिक प्रयोजनको लागि मेसिनरी आयात सिफारिसलगायतका उद्योग प्रशासनसम्बन्धी सेवा विद्युतीय माध्यमबाट सुचारु गर्ने गरी तयारी अन्तिम चरणमा पुऱ्याइएको छ। यस अवधिमा ३ हजार २ सय ५४ वटा ट्रेडमार्क, ५ वटा पेटेन्ट र १८ वटा औद्योगिक डिजाइन दर्ता गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा २१ हजार ९ सय ४ कम्पनी र वाणिज्य, आपूर्ति तथा उपभोक्ता संरक्षण विभागमा २ हजार १ सय ३१ नयाँ फर्म/कम्पनी दर्ता गरिएको छ। ५ हजार २ सय ८१ वटा आयात-निर्यात अनुमति प्रदान

गरिएको छ। ३ हजार ६ सय ९५ वटा व्यावसायिक फर्म/कम्पनीहरुको अनुगमन गरिएको छ। जसमध्ये ७ सय ९९ फर्मलाई कारबाही गरिएको, बजारबाट ५५ वटा वस्तुको नमुना सङ्कलन गरी परीक्षणको लागि प्रयोगशालामा पठाइएको छ। ४ वटा प्रदेशमा ५१ जना निरीक्षण अधिकृतहरुलाई निरीक्षणसम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ।

२.४.४ खानी खनिज, गुणस्तर तथा नापतौलसम्बन्धी

धौवादी फलाम खानीमा आधारित फलाम/स्टिल उद्योग स्थापनार्थ विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययनको प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ। दैलेखमा पेट्रोलियम अन्वेषण र ड्रिलिङ कार्यको लागि ४५ रोपनी जग्गा प्राप्तिको लागि मुआब्जा निर्धारण गरिएको छ। पेट्रोलियम अन्वेषण स्थलसम्म पहुँचमार्गको स्तरोन्नतिको कार्य भइरहेको छ। किमती, सेरामिक्स, डोलोमाइट, ग्रेनाइट, सिलिका, फलामलगायतका खनिजहरुको अन्वेषणका लागि सम्भावित क्षेत्रहरुमा फिल्ड कार्य सम्पन्न गरिएको छ। खानी तथा भूगर्भ विभागबाट ९४ वटा खनिज खोजतलास र ११ वटा उत्खननसम्बन्धी नयाँ अनुमतिपत्र जारी गर्नुका साथै सञ्चालित १ सय वटा खानीको अनुगमन गरिएको छ। गुणस्तर तथा नापतौल विभागबाट सडक सुरक्षा व्यवस्थापन (Road Safety Management) सम्बन्धी ISO/TC241 सम्पन्न गरिएको छ। उत्पादन प्रमाणीकरण, प्रणाली प्रमाणीकरण र क्यालिब्रेसन (Product Certification, System Certification and Calibration) प्रयोगशालाको अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताको निरन्तरताका लागि अडिट सम्पन्न भएको छ। क्यालिब्रेसन प्रयोगशालाका उपकरणहरुको जाँच गराई Traceability Maintain गरिएको छ। त्रिपन्न वटा विभिन्न वस्तु, सेवा र प्रक्रियामा नेपाल गुणस्तर इजाजत र प्रमाण चिह्न प्रदान गरिएको छ।

२.४.५ व्यापार प्रवर्धन

बल्क कार्गो ढुवानीका थप विन्दुहरु एवम् भारतको आन्तरिक जलमार्ग नेपालको ट्रान्जिट ढुवानीमा प्रयोग हुनसक्ने व्यवस्था थप गरी नेपाल-भारत पारवहन सन्धि, १९९९ को पुनरावलोकन गरिएको छ। विगतका पारवहन सम्बन्धमा भएका

पत्राचारहरु (Letter of Exchanges) लाई सन्धिको अङ्ग बनाई परिमार्जित पारवहनसम्बन्धी सन्धिमा हस्ताक्षर भएको छ। नेपाल-अमेरिका व्यापार तथा लगानी कार्यढाँचा सम्झौता (Trade and Investment Framework Agreement-TIFA) अन्तर्गत टिफा परिषद्को छैटौं बैठक सम्पन्न भएको छ।

कोभिड १९ को महामारीपश्चात् बन्द भएका केरुङ्ग-रसुवा र तातोपानी नाकाबाट सवारी आवागमन पुनः सुचारु भएको छ। एघारौं नेपाल तिब्बत व्यापार तथा सहजीकरण समिति (Nepal Tibet Trade and Facilitation Committee-NTTFC) को बैठकमा तातोपानी नाकाबाट दुईतर्फी मानव आवागमन सेप्टेम्बर १, २०२३ बाट हुने र सन् २०२३ डिसेम्बरबाट काठमाडौं-ल्हासा सिधा हवाई उडान गर्ने तथा छैटौं चीन अन्तर्राष्ट्रिय आयात मेलामा नेपालको सहभागिताका लागि समझदारी भएको छ। नेपालका प्रमुख व्यापार साझेदार मुलुकहरुसँगको व्यापारको स्थिति देखिने गरी व्यापार पार्श्वचित्र (प्रोफाइल) तयार भएको छ।

२.४.६ उद्यमशीलता विकास

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा लघु, घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्धन केन्द्रबाट १ हजार ६ सय ४६; व्यापार तथा निकासी प्रवर्धन केन्द्रबाट ८ सय १०; ग्रामीण उद्यम तथा विप्रेषण आयोजना (समृद्धि) बाट १४ हजार २ सय २४ र औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठानबाट २ सय ६२ गरी जम्मा १६ हजार ९ सय ४२ जनालाई उद्यमशीलता एवम् सिप विकाससम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ।

२.४.७ नवप्रवर्तनात्मक कार्यहरु

स्टार्टअप कर्जा कार्यविधि, २०७९ स्वीकृत गरी लागु गरिएको छ। कार्यविधिअनुसार स्टार्टअप उद्यमका लागि प्राप्त निवेदनहरु मूल्याङ्कन एवम् कम्पनी प्रशासनसम्बन्धी पाठ्यसामग्री तयार भइरहेको छ। राष्ट्रिय आविष्कार केन्द्रसँगको सहकार्यमा औद्योगिक उत्पादन वृद्धि गर्न अन्वेषणको काम अघि बढाइएको छ। प्रदेशहरुसँगको सहकार्यमा

सातवटै प्रदेशमा बिजनेस इन्क्युवेसन सेन्टर स्थापना कार्य अगाडि बढेको छ। नेपाल उद्योग परिसङ्घसँगको सहकार्यमा मेक इन नेपाल र मेड इन नेपाल कार्यक्रम अगाडि बढाइएको छ। बढी प्रदूषण हुने उत्पादनमूलक उद्योगहरुमा वातावरण व्यवस्थापन प्रणाली र स्वस्थ्यकर उत्पादनका लागि Cleaner Production कार्यक्रम लागु गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ६६ वटा ठुला उद्योगसहित कुल ३ सय २२ वटा उद्योग दर्ता भएको छ। चौध हजार मेट्रिक टन खाद्यान्न राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा भण्डारमा राखिएको छ। ठुला, मझौला, एवम् साना उद्योगबाट कुल २३ हजार रोजगारी सिर्जना भएको छ। उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रमुख विवरण तालिका ८ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ८: उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	ठुला उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	४२	९१	६६
२.	मझौला उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	४९	१०८	७०
३.	साना उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	४६	९३	१८६
४.	कम्पनी दर्ता	सङ्ख्या	२७०००	२९०१०	२२०००
५.	ठुला, मझौला, एवम् साना उद्योगबाट रोजगारी सिर्जना	सङ्ख्या	१४०००	१६१००	२३०००
६.	निजी क्षेत्रसमेतको साझेदारीमा सिपमूलक तालिम	सङ्ख्या	-	३२१८०	१७०००
७.	कुल निकासी	रु. अर्ब	१४१.१२	२००.०३	१५७
८.	कुल आयात	रु. अर्ब	१५४०	१९२०.४५	१६११.७३

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
९.	तोकिएको दुर्गम जिल्लामा खाद्यान्न ढुवानी	मेट्रिक टन	१६६५०	२५४६०	१८०००
१०.	राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा भण्डारमा खाद्यान्न मौज्दात	मेट्रिक टन	२५०००	१५१९०	१४०००
११.	उद्योगमा वैदेशिक लगानी स्वीकृति	रु. अर्ब	३२	५४.१५	३३
१२.	औद्योगिक ग्राम स्थापना भएका जम्मा स्थानीय तह	सङ्ख्या	४०	६१	१२०

स्रोतः उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

२.४.८ सहकारी क्षेत्र

सहकारी क्षेत्रको दश वर्षे रणनीतिक सोचपत्र (Vision Paper) तयार भएको छ। साझा सहकारी संस्थाका सदस्यहरुको ऋण मिनाहा गरी रोक्का धितो फुकुवा गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०८० र साझा (सहकारी) संस्था पुनःसञ्चालन कार्यविधि, २०८० तर्जुमा भएका छन्। सहकारीसम्बन्धी शैक्षिक क्रियाकलापको प्रमाणीकरण समितिको कार्यविधि, २०७९ स्वीकृत गरी लागु गरिएको छ।

सहकारी तथा गरिबीसम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (COPOMIS) मा तथ्याङ्क सम्पुष्टि, प्रविष्टि तथा प्रमाणीकरण गर्ने कार्यअन्तर्गत थप ४ हजार ९ सय ७२ सहकारी संस्थाहरुलाई आबद्ध गरी १५ हजार ८ सय १५ पुर्‍याइएको छ। ४५.४९ प्रतिशत सहकारीमा COPOMIS प्रणाली प्रयोगमा आएको छ। ४८ वटा सहकारी

सङ्घसंस्थाहरुको सघन अनुगमन गरिएको छ। सहकारी प्रशिक्षण केन्द्रमार्फत नियमनकारी निकायका कर्मचारीहरु, सहकारी सङ्घसंस्थाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरु समेत गरी ८ सय १२ जनालाई तालिम प्रदान गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ६ वटा सहकारी बजार स्थापना र ८ वटा सहकारी शीत भण्डार निर्माण भएको छ। सहकारी क्षेत्रसम्बन्धी थप विवरण तालिका ९ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ९: सहकारी क्षेत्रसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	सहकारी क्षेत्रबाट हालसम्मको कर्जा प्रवाह	रु. अर्ब	३४१.३१	४२६.३१	४२६.३५
२.	सहकारी सङ्घ संस्थाको हालसम्मको शेयर पुँजी	रु. अर्ब	७७.१२	९४.१२	९४.१५
३.	सहकारीबाट हालसम्मको रोजगारी सिर्जना	सङ्ख्या हजार	८८	९१.३	९३.७७
४.	COPOMIS प्रणाली सञ्चालन भएका सहकारी सङ्ख्या	प्रतिशत	-	३४.७	४५.४९
५.	सहकारी बजार स्थापना	सङ्ख्या	२	३	६
६.	सहकारी शीत भण्डार निर्माण	सङ्ख्या	३	६	८

स्रोतः भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

परिमार्जित गरिब परिवार पहिचान तथा राज्य सुविधा परिचयपत्र वितरण निर्देशिका, २०८० तयार भएको छ। गरिबसँग विश्वेश्वर कार्यक्रमअन्तर्गत ३ सय ३८ स्थानीय तहहरुमा १ लाख परिवार आबद्ध भएका छन् र ४ हजार ८४ समूहहरुमार्फत आयआर्जन तथा साना पूर्वाधार निर्माणका कार्यहरु सञ्चालन गरिएको छ।

२.५ कृषि र भूमिसुधार सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ङ) मा व्यवस्था गरिएका कृषि र भूमिसुधारसम्बन्धी पाँच नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन्।

२.५.१ भूमि व्यवस्थापन

जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ लाई प्रतिस्थापन गर्नेगरी भूसर्वेक्षण ऐन, २०८० को मस्यौदा भएको छ। Unmanned Aerial Vehicle (UAV) मार्फत डिजिटल कित्तानापीसम्बन्धी कार्य सञ्चालन विधि, २०७९ तथा हवाई सर्वेक्षण अनुमति कार्यविधि, २०७९ जारी गरिएको छ। कित्तानापी नक्सा प्रिन्टसम्बन्धी सेवा विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गरी स्थानीय तहबाट उपलब्ध गराउनेसम्बन्धी कार्यविधि, २०८० र जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०७९ को मस्यौदा तयार भएको छ।

खगोल तथा भू-मापनका लागि तेस्रो दर्जाको ५९ र चौथो दर्जाको ४ सय ६८ गरी जम्मा ५ सय २७ नियन्त्रण विन्दु स्थापना गरिएको छ। भूउपयोगसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठी सञ्चालन गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा तालिम लिएका ५ सय जनासमेत हालसम्म नाप नक्सा तथा भूमि व्यवस्थापन तालिम प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या ९ हजार ७ सय ६५ पुगेको छ।

सेवाग्राहीलाई सेवाप्रवाह सहजताको लागि महोत्तरीको गौशाला, बाँकेको कोहलपुर, रुकुमको आठबिसकोट र डडेलधुराको जोगबुढामा मालपोत कार्यालय स्थापना भएको छ भने १० वटा नापी कार्यालयहरु निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन्।

भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्रको Standardization and Calibration Lab सुधार गरिएको छ। सेवाग्राहीले जुनसुकै स्थानबाट अनलाइन प्रविधिमार्फत जग्गा कारोबारको लिखतसम्बन्धी कार्य गर्न सक्नेगरी हाल ८९ वटा भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयमा लागु भएको पब्लिक एसेट्स मोडेल (Public Access Model -PAM) प्रणालीको प्रयोगबाट बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासमेतले मालपोत कार्यालयमा नगई जग्गा रोक्का फुकुवा गर्न सक्ने प्रविधि विकास गरिएको छ। यो प्रविधि हाल उपत्यकास्थित भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय, कर्मचारी सञ्चयकोष एवम् केही बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुमा लागु गरिएको छ।

नापी कार्यालयहरुबाट प्रदान गरिने सेवालाई सरल र सहज बनाउन नक्सा प्रिन्टलगायतका सेवा अनलाइनमार्फत जुनसुकै स्थानबाट प्राप्त गर्न विकास गरिएको मेरो कित्ता (Merokitta) प्रणाली र नेपाल भू-सूचना प्रणाली (NeLIS) मार्फत ५५ नापी कार्यालयबाट सेवा प्रवाह गरिएको छ। मालपोत कार्यालयमा सञ्चालनमा रहेको भूमिसम्बन्धी सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली (LRIMS) लाई नेपाल सरकारले निर्माण गरेको नागरिक एपसँग आबद्ध गरी जग्गाधनी स्वयंले आफ्नो जग्गा र रोक्काको विवरण हेर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ।

भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयमा सेवा प्रवाहका लागि प्रयोगमा रहेको भूमिसम्बन्धी सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली (LRIMS) र नापी कार्यालयमा प्रयोगमा रहेको नेपाल भू-सूचना प्रणाली Nepal Land Information System (NeLIS) प्रणालीबिचमा आबद्धता कायम गरी जग्गा प्रशासनसम्बन्धी सेवामा सहजता ल्याउन Integration Tool को API विकास भई परीक्षणको क्रममा रहेको छ। मालपोत कार्यालयहरुको गतिविधि तथा नापी र मालपोत कार्यालयको सेवा प्रवाहको अवस्था अनलाइन प्रणालीमार्फत सोझै भूमि

व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयबाटै नियमन गर्न सकिने प्रणाली सञ्चालनमा ल्याइएको छ। चालिस मालपोत कार्यालयहरुलाई मन्त्रालयबाट इन्ट्रानेटको माध्यमबाट प्रत्यक्ष (Live) अनुगमन गर्न सक्ने सि.सि.टि.भी. निगरानी प्रणाली स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ। सबै मालपोत कार्यालयहरुको सेवा प्रवाहको लागि प्रयोगमा रहेको नेटवर्कको भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग र मन्त्रालयबाटै अनुगमन गर्ने प्रणाली (Networking Monitoring System) सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

प्रत्येक दिनको कार्यालय समयको अन्त्यमा मालपोत कार्यालयबाट प्रवाह भएको सेवा सङ्ख्या तथा सङ्कलन भएको राजस्वको विवरण एसएमएसबाट प्राप्त हुने प्रविधि विकास गरिएको छ। सम्पादन भएका कार्यहरुको एकीकृत सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापनका लागि एकीकृत सफ्टवेयर निर्माण भई प्रयोगमा रहेको छ। स्थलरुप नापी तथा भू-उपयोग व्यवस्थापन कार्यक्रमअन्तर्गत अद्यावधिक भएका ४ सय ७५ वटा स्थलरुप आधार नक्सा “नापनक्सा समिति” बाट स्वीकृत भएका छन्।

सबै स्थानीय तहको भूउपयोग नक्सा तयार गरी हस्तान्तरण भएको छ। १ सय २६ वटा भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरुलाई आधुनिक प्रविधियुक्त भूमि व्यवस्थापन/प्रशासन कार्यालयको रुपमा विकास गरी अनलाइन सेवा उपलब्ध गराइएको छ। यससम्बन्धी विवरणहरु तालिका १० मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १०: भूमि व्यवस्थापनसम्बन्धी विवरण

क्र. सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	जग्गाको खण्डीकरणको दर न्यूनीकरण	प्रतिशत	-	-४.३	३.३८
२.	स्थानीय तहको भूउपयोग	जम्मा स्थानीयतह	२२१	२२१	७५३

	नक्सा/डाटा तयारी तथा हस्तान्तरण				
३.	दूर संवेदन विधिबाट स्थलरुप नक्सा अद्यावधिक	सिट	४९	६८	६८२
४.	लाइडार सर्भेक्षण र नक्साङ्कन	व.किलोमिटर (हजारमा)	१४.५	२०	२०
५.	जियोडेटिक तथा समतलन नापी सर्भेक्षण (हालसम्म)	किलोमिटर	८०५६	८०७८	८१८८
६.	भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरुलाई आधुनिक प्रविधियुक्त कार्यालयको रुपमा विकास (हालसम्म)	वटा	२०	३०	१२६
७.	भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरुमा रहेका स्रेस्ता डिजिटाइजेसन (हालसम्म)	पाना (लाख)	२१०	२१९.१६	२३०
८.	अनलाइन सेवा प्रवाह गर्ने	सङ्ख्या	१२६	१२६	१२६

	भूमिसुधार तथा मालपोतकार्यालय (हालसम्म)				
९.	पब्लिक एक्सेस मोडेल लागु गर्ने भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय	कार्यालय	५०	७४	८९
१०.	नापनक्सा तथा भूमि व्यवस्थापन तालिम	जना	७५७	८११	२०६८

स्रोतः भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

२.५.२ पशुपन्छी एवम् मत्स्य विकास

राष्ट्रिय मत्स्य विकास नीति, २०७९ तथा बर्ड फ्लु नियन्त्रणका क्रममा नष्ट गरिएका वस्तुहरुको राहत दिनेसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) मापदण्ड, २०७९ स्वीकृत गरी लागु गरिएको छ। मनसुन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०८० तयार भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। राष्ट्रिय खाद्य तथा दाना रिफरेन्स प्रयोगशाला (NFFRL) को प्रमाणीकरण दायराअन्तर्गत National Accreditation Board for Testing and Calibration Laboratories (NABL) को क्षमता १ सय १ वटा प्यारामिटरबाट २ सय ८६ वटा प्यारामिटरहरुमा दायरा विस्तार भई प्रयोगशालाहरुको क्षमता वृद्धि भएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ७ लाख ११ हजार गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान गरिएको छ। उन्नत नश्लका गाई, भैंसी, बाख्राबाट ९ लाख ८६ हजार डोज जमेको वीर्य उत्पादन गरी वितरण गरिनुका साथै ५ करोड ९५ लाख १० हजार माछाका भुरा उत्पादन तथा वितरण भएको छ। नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजनाको सहयोगमा पशु नश्ल सुधार कार्यक्रम सञ्चालनको लागि अमेरिकाबाट शुद्ध नश्लका जर्सी र होलस्टिन साँढे आपूर्ति भई हाल राष्ट्रिय प्रजनन कार्यलयहरुबाट शुद्ध नश्लका वीर्य

उत्पादन प्रारम्भ भएको छ। दक्षिण कोरिया सरकारबाट प्राप्त होल्सटिन फ्रिसन जातका बाच्छीहरु गर्भाधान भई उच्च नश्लको ब्रीडको विस्तार भएको छ। त्यस्तै १५ वटा बोयर बाख्राको मल्टिप्लायर हर्डबाट बाख्राको नश्ल सुधार भएको छ। यसबाट पशु उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि हुने अपेक्षा राखिएको छ।

बर्ड फ्लु नियन्त्रणका क्रममा नष्ट गरिएका वस्तुहरुको प्रदेश सरकारमार्फत रु. ५८ करोड रकम क्षतिपूर्ति बापत वितरण गरिएको छ। गाईभैंसीमा लम्पी स्किन र बंगुरमा स्वाइन फिवर रोग नियन्त्रण गर्न प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग समन्वय गरी नियन्त्रण कार्य अघि बढाइएको छ। प्रतिवेदन अवधिमा पशुपन्छीका विभिन्न सङ्क्रामक रोगहरु विरुद्ध प्रयोगका लागि १३ प्रकारका ५ करोड ३८ लाख मात्रा खोप उत्पादन तथा वितरण गरिएको छ।

२.५.३ कृषि बिमा

बाली तथा पशुधन बिमाको प्रिमियममा अनुदान उपलब्ध गराउने निर्देशिका, २०७० परिमार्जन गर्न मस्यौदा तयार भएको छ। बिमाशुल्कमा दिइने अनुदान बापतको रकम कुल रु. २ अर्ब १२ करोड २६ लाख ७९ हजार बिमा प्राधिकरण मार्फत बिमा कम्पनीहरुलाई भुक्तानी भएको छ। कृषि तथा पशुधन बिमालाई वैज्ञानिक, व्यवस्थित र रियलटाइममा आधारित बनाउन सफ्टवेयरको निर्माण कार्य अघि बढाइएको छ।

२.५.४ कृषि सामग्री व्यवस्थापन

बाली लगाउने समयमा मलको उपलब्धताको सुनिश्चितता गरिएको छ। मल खरिद एवम् आपूर्ति व्यवस्थापनमा बजेटको अभाव हुन नदिने गरी बजेट व्यवस्थापन गरिएको छ र नियमित आपूर्ति हुनेगरी मल खरिदको टेन्डर व्यवस्थापन गरिएको छ। अनुदानमा वितरण हुने रासायनिक मलको वितरण प्रक्रियालाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउन मल वितरक कम्पनीमार्फत रियल टाइम फर्टिलाइजर डिस्ट्रिब्युसन सिस्टम सफ्टवेयर कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

रासायनिक मल आपूर्तिका लागि विगतका वर्षहरुभन्दा करिब दोब्बर बजेट (३१ अर्ब २० करोड ३७ लाख ८४ हजार) व्यवस्थापन भई यस दशककै अवधिमा धेरै परिमाणमा रासायनिक मलको आयात भएको छ। युरिया, डीएपी र पोटास गरी कुल ४ लाख ७८ हजार ५ सय मेट्रिक टन रासायनिक मलको टेण्डर आह्वान भएकोमा ३ लाख ७६ हजार ८ सय ७४ मेट्रिक टन आयात भई ३ लाख ४२ हजार ४ सय ६२ मेट्रिक टन रासायनिक मल बिक्री भएको छ। रासायनिक मलको आपूर्ति स्थितिसम्बन्धी थप विवरण तालिका ११ मा प्रस्तुत गरिएको छ। आगामी आर्थिक वर्षको मङसिर महिनासम्मको लागि मलको आपूर्ति सुनिश्चित गर्न टेण्डर प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ।

तालिका ११: आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा रासायनिक मलको आपूर्ति स्थिति

मेट्रिक टन

क्र.सं.	मल	टेन्डर आह्वान	आयात	बिक्री
१.	युरिया	३०१०००	२,५३,९०३.६५	२,२६,१४५.४०
२.	डीएपी	१७००००	१,४६,०६६.२५	१,१०,१२१.९०
३.	पोटास	७५००	७,३९३.६५	६,४५३.५५
४.	जम्मा	४७८,५००	४,०७,३६३.५५	३,४२,७२०.८०

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

२.५.५ कृषि बाली न्यूनतम समर्थन मूल्य

कृषकलाई बाली उत्पादनतर्फ प्रोत्साहित गर्न एवम् लगानी सुनिश्चित गर्न विभिन्न बाली/वस्तुको न्यूनतम समर्थन मूल्य तथा खरिद मूल्य निर्धारण गरी लागु गरिएको छ। जसअन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०७९/८० को लागि मोटा धानको न्यूनतम समर्थन मूल्य प्रति क्विन्टल रु. २ हजार ९ सय ६७ र मध्यम धानको प्रति क्विन्टल रु.३ हजार

१ सय २८, गहुँको न्यूनतम समर्थन मूल्य प्रति क्विन्टल रु. ३ हजार ३ सय ५१, उखुको न्यूनतम खरिद मूल्य प्रति क्विन्टल रु. ५ सय ४० र सरकारको प्रवर्धन खर्च बापत प्रति क्विन्टलको रु. ७० अनुदानसहित रु. ६ सय १० प्रति क्विन्टल न्यूनतम बिक्री मूल्य तोकिएको छ। कच्चा दुधको प्रति लिटर किसानले प्राप्त गर्ने न्यूनतम मूल्यमा ९ रुपियाँ वृद्धि गरी रु. ६५ निर्धारण गरिएको छ। उखु कृषकलाई दिने अनुदान सहज बनाइएको छ।

२.५.६ खाद्य वस्तुको गुणस्तर एवम् नियमन

खाद्य ऐन, २०२३ तथा दाना पदार्थ ऐन, २०३३ बमोजिम विभिन्न वस्तुहरुका अनिवार्य गुणस्तर मापदण्डहरु निर्धारण गरिएका छन्। ती मापदण्डहरुमा अन्नमा आधारित पूरक बाल आहारको मापदण्ड; खाद्य वस्तुहरुमा हेभिमेटलको अधिकतम मात्राको मापदण्ड; कुखुराको (लेयर्स, ब्रोइलर) दाना पदार्थको मापदण्ड (तयारी तथा संशोधन); फलफूल तरकारीमा जीवनाशक विषादी अवशेषको मापदण्ड; र पौष्टिक तत्त्व स्तरोन्नति गरिएको चामलको मापदण्ड रहेका छन्।

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागको केन्द्रीय प्रयोगशाला तथा मातहतका ८ वटा कार्यालयहरुबाट २२ हजार २ सय ५७ वटा नमुना, भन्सार नाकाहरुमा रहेका खाद्य आयात निर्यात गुणस्तर प्रमाणीकरण कार्यालयबाट ४१ हजार ४ सय ५५ वटा खाद्य/दाना नमुनाहरु तथा आयातका लागि प्राप्त फलफूल तरकारीमा विषादी अवशेष परीक्षणतर्फ जम्मा ७७ हजार ६ सय ५ नमुनाहरु गरी जम्मा १ लाख ४१ हजार ३ सय १७ वटा नमुना परीक्षण गरिएको छ।

खाद्य तथा दाना बजार, उद्योग, होटल रेष्टुरेन्ट/ मिठाई पसल एवम् गुनासो उजुरी सम्बोधनका लागि र्‍यापिड रेस्पोन्स मोडालिटीबाट १० हजार ६ सय ८९ पटक अनुगमन निरीक्षण गरिएको छ। खाद्य तथा दाना पदार्थ ऐनबमोजिम खाद्य तथा दाना पदार्थको ३ हजार १ सय १३ वटा नमुना सङ्कलन गरी २ हजार ८ सय ८१ नमुना

परीक्षण हुँदा मापदण्ड प्रतिकूल रहेका १ सय २१ वटा उत्पादन/व्यवसाय उपर मुद्दा दायर गरिएको छ। खाद्य तथा दाना उद्योग सिफारिस, अनुज्ञापत्र नवीकरण तथा जारी सङ्ख्या जम्मा ४ हजार ५ सय ३० वटा रहेको छ। गुणस्तरहीन र कम गुणस्तरका खाद्य पदार्थ उत्पादन एवम् बिक्री वितरण गर्ने उत्पादक एवम् वितरकलाई कानूनको दायरामा ल्याई गुणस्तरयुक्त खाद्य पदार्थ उत्पादन गर्न उत्प्रेरित गरिएको छ।

२.५.७ कृषि अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्बाट जातीय तथा नश्ल विकास र प्रविधि विकासको कार्य तथा विभिन्न ७ वटा बालीको नयाँ जात उन्मोचन एवम् पञ्जीकरण भएको छ। कुल जम्मा २४ वटा बालीको जातीय विकास गरी सिफारिसको लागि प्रस्ताव तयार गरिएको छ। बाली तथा बागबानीको १७ वटा, पशु तथा मत्स्यपालनको ४ वटा र यान्त्रिकीकरणको ४ वटा गरी जम्मा २५ वटा नयाँ प्रविधि विकास भएको छ। विभिन्न बालीहरुका ३० वटा दुर्लभ जातहरुलाई प्रदर्शन तथा प्रवर्धनको लागि विविधता ब्लकमा सूचीकृत गरिएको छ।

कृषि तथा पशुजन्य पदार्थ र पशु उत्पादन सामग्रीको निर्यात प्रवर्धनतर्फ नेपालमा दुधबाट उत्पादित रु. ३ अर्ब ४० करोड मूल्य बराबरको छुर्पी जापान, अमेरिका र युरोपियन मुलुकहरुमा निर्यात भएको छ। यस्तै १ अर्ब २२ करोडको अदुवा, ८ अर्ब २७ करोडको अलैंची तथा ३ अर्ब ९३ करोड मूल्य बराबरको चिया विदेशमा निर्यात भएको छ। नेपालबाट इस्कुस, सालको बिउ/कर्नेल, गोलभेंडा, निर्यातका लागि प्लान्ट क्वारेन्टाइन तथा विषादी व्यवस्थापन केन्द्रमार्फत भारतको Plant Quarantine Order मा सूचीकृत भएको छ।

२.५.८ कृषि एवम् पशुपन्छी पूर्वाधार विकास

स्थानीय तहमा लागत सहभागितामा बाइ ब्याक मेकानिज्म (Buy Back Mechanism) स्थापना गर्न १४ वटा खाद्य गोदाम घर निर्माणसहित अन्य पूर्वाधार सहयोगका लागि

प्रदेशहरुमा सशर्त बजेट हस्तान्तरण गरिएको छ। नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजनाबाट हालसम्म ५४ वटा पशु सेवा केन्द्र एवम् सिमेन प्रोसेसिङ ल्याब निर्माणको सम्झौता भएकोमा १३ वटाको निर्माण यस आर्थिक वर्षमा सम्पन्न भएको छ। रुपन्देहीको कर्साघाटमा आधुनिक कृषि बजार निर्माणका लागि विस्तृत परियोजना प्रस्ताव (DPR) तयार भई वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्य भइरहेको छ।

२.५.९ कृषि क्षेत्रमा वैदेशिक सहायता

कृषि क्षेत्रमा वैदेशिक सहायताअन्तर्गत हालसम्म ७ वटा आयोजनाहरु सञ्चालन भइरहेका छन्। ९३.४५ मिलियन अमेरिकी डलर सहायताको ७ वर्षे "पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना" को आर्थिक वर्ष २०७९/८० बाट सुरुवात गरिएको छ। नेपाल सरकार, एसियाली विकास बैङ्क तथा विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको लगानीमा यस आयोजनाबाट नेपालको पहाडी क्षेत्रमा १० प्रजातिका फलफूल बालीको विकास तथा विस्तार गर्ने लक्ष्य लिइएको छ। यससँगै उच्च मूल्यका कृषिवस्तु विकास आयोजनाको सफल कार्यान्वयनपश्चात् दातृ निकायबाट Resilient High Value Agriculture Program (RHVAP) नामक नयाँ आयोजनाको लागि प्रस्ताव प्राप्त भएको छ। विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम (Global Agriculture and Food Security Program -GAFSP) बाट खाद्य तथा पोषण सुरक्षा वृद्धि परियोजना (Food and Nutrition Security Enhancement Project - FANSEP II) को तयारीको लागि २० मिलियन अमेरिकी डलरको वैदेशिक सहायता अनुदानको रुपमा प्राप्त हुने भएको छ।

२.५.१० कृषि क्षेत्रमा नवप्रवर्तनात्मक कार्यहरु

हेलेज (Haylage) उत्पादक नेपाली कम्पनीलाई General Administration of Customs of China-GACC (चीन) मा दर्ता गर्न सहजीकरण गरी नेपालमा उत्पादित ८२ मेट्रिक टन हेलेज चीन निर्यात गरिएको छ। नेपालमा नै पहिलो पटक स्याङ्जामा सुन्तलाको वाइन र ब्राण्डीको परीक्षण उत्पादन सफल भएको छ भने नेपाली ब्राण्डको फलफूलको

जाम जापान निर्यात प्रारम्भ गरिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय कोदोजन्य बाली वर्षको शुभारम्भ भएको तथा नेपालमा समेत कोदोलगायत रैथाने बालीको प्रवर्धनमा जोड दिइएको छ। विभिन्न आमसञ्चारका माध्यमहरुबाट कोदोजन्य बाली वर्षको बारेमा प्रचारप्रसार गरिएको छ। जैविक विविधताको महत्त्वलाई उजागर तथा प्रवर्धन गर्न आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कृषि जैविक विविधता वर्ष २०७९ मनाइएको छ भने हरेक वर्ष माघ १ गतेलाई कृषि जैविक विविधता दिवसका रुपमा मनाउन प्रारम्भ गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा धान तथा मकैको उत्पादन बढेको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा धान ५४ लाख ८६ हजार मेट्रिक टन मकै ३१ लाख ९३ हजार मेट्रिक टन, र गहुँ २० लाख ९८ हजार मेट्रिक टन उत्पादन भएको छ। प्रमुख बालीको उत्पादन अवस्था तालिका १२ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका १२: प्रमुख बाली/वस्तु उत्पादनको अवस्था

क्र. सं.	बाली किसिम	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	धान	मेट्रिक टन (हजारमा)	५६२१.७१	५१३०.६३	५४८६
२.	मकै	मेट्रिक टन (हजारमा)	२९२६.९४	३१०६.०६	३१९३
३.	गहुँ	मेट्रिक टन (हजारमा)	२००९.७९	२१४४.५६	२०९८
४.	तरकारी	मेट्रिक टन (हजारमा)	४१९६.२	५२१४.१५	४१५३
५.	दुध	मेट्रिक टन (हजारमा)	२४२३	२६०९	२४९८
६.	मासु	मेट्रिक टन (हजारमा)	५५७	५७२.२	५०६

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

२.५.११ किसान सूचीकरण

किसान सूचीकरण प्रणालीमा १४ लाख १ सय ५० कृषक घरधुरी सूचीकृत भएका छन् । यससम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थित गर्न राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्रमा आवश्यक उपकरण र सफ्टवेयर जडान गरी सम्पूर्ण प्राविधिक कार्यहरु कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र (AITC) बाट सञ्चालन हुने व्यवस्था गरिएको छ। किसान सूचीकरणलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रदेश तथा स्थानीय तहमा अनलाइन तालिम, किसान सूचीकरण प्रणाली सञ्चालनका लागि गणक अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनुका साथै प्रदेशका कृषि कार्यालय तथा स्थानीय तहहरुमा टेलिफोनमार्फत किसान सूचीकरणसम्बन्धी व्यवस्था सहज बनाइएको छ।

२.५.१२ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको कार्यान्वयन

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाअन्तर्गत विभिन्न बाली र वस्तुका १६ सुपरजोन, १ सय ७७ जोन, १ हजार ५सय ८७ ब्लक र ८ हजार ७ सय १० पकेटहरु निर्धारण भई कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ। Land Consolidation र Crop Pooling गरी हालसम्म करिब ६ हजार ७ सय ४५ हेक्टरमा चक्लाबन्दी खेती सञ्चालन गरिएकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा २ हजार १ सय हेक्टरमा चक्लाबन्दी खेती विस्तार गरिएको छ।

विभिन्न जिल्लामा अलैंची भट्टी, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण घर, रष्टिक स्टोर र बिउ स्रोत केन्द्रलगायतका पूर्वाधारको निर्माणको कार्य सम्पन्न भएको छ। कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रमको ४ सय ७५ उप आयोजनाको समूह सहकारीसँग सहलगानीका लागि सम्झौता भई ७१ वटा सामुदायिक पूर्वाधार, ४६ वटा सिँचाइ पोखरी, २८ वटा पक्की कुलो र १ वटा कृषि बजार निर्माण गरिएको छ।

“सिक र कमाउ” मोडलमा ५५ प्राविधिक शिक्षालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुबाट कृषि व्यवसाय सञ्चालनको व्यावहारिक ज्ञानका साथै अध्ययनरत विद्यार्थीहरुलाई आय आर्जनको अवसर सिर्जना गरी ३ हजार १ सय ६७ विद्यार्थी लाभान्वित भएका छन्। जि.पी. कोइराला कलेज अफ एग्रिकल्चर एण्ड रिसर्च सेन्टर विराटनगर; महेन्द्र रत्न

बहुमुखी क्याम्पस, इलाम; कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, चितवन र सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय; कृषि विज्ञान सङ्काय, कैलाली र नेपाल पोलिटेक्निक इन्स्टिच्यूट, चितवनबाट ४ सय ९५ जना विद्यार्थी कृषि इन्टर्नका रुपमा परिचालन गरिएको छ। स्थानीय तहको लागत सहभागितामा १२ वटा खाद्यान्न बिउ स्रोतकेन्द्र र एउटा रष्टिक स्टोर स्थापना गरिएको छ।

कृषिको आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र औद्योगिकीकरणमा टेवा पुऱ्याउन कृषि उपजको बजारीकरण सहयोग, भण्डारण पूर्वाधार, प्राथमिक प्रशोधन वा प्रशोधन उद्योग स्थापनामार्फत २४ वटा चिस्यान घर, १९ वटा भण्डारण घर, ५ वटा धान मिल, २ वटा चिउरा मिल, १ वटा तोरी मिल, ३ वटा केरा राइपेनिङ्ग च्याम्बर, ८ वटा सङ्कलन केन्द्र, १० वटा ढुवानी साधन, ३ वटा मकै च्याँख्ला उद्योग, ८ वटा रष्टिक स्टोरलाई प्याकेजिङ्ग लेबलिङ्गमा सहयोग गरिएको छ ।

२.६ विकास सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (च) मा व्यवस्था गरिएका विकाससम्बन्धी आठ नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन् ।

२.६.१ विकास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन

पन्ध्रौं योजनाको उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि अवलम्बन गरिएका रणनीतिहरुको प्रभावकारिता र योजनामा समावेश गरिएका समष्टिगत आर्थिक तथा समृद्धि र सुखका सूचकहरुको प्रगति अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी आगामी अवधिमा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न र १६ औं योजनाको आधार तयार गर्ने उद्देश्यले चालु योजना (आर्थिक वर्ष २०७६/७७-२०८०/८१) को मध्यावधि समीक्षा गरी विस्तृत प्रतिवेदन प्रकाशन गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को वार्षिक कार्यक्रम र त्रिवर्षीय मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०८०/८१-२०८२/८३) को खाकासहितको बजेट तर्जुमासम्बन्धी मार्गदर्शन तथा ढाँचा, २०७९ लागु गरिएको छ। मध्यमकालीन खर्च संरचना (आर्थिक वर्ष २०८०/८१-२०८२/८३) तथा वार्षिक विकास कार्यक्रम (आर्थिक वर्ष २०८०/८१) तर्जुमा तथा प्रकाशन गरिएको छ।

सोह्रौं योजना (आर्थिक वर्ष २०८१/८२-२०८५/८६) को अवधारणापत्रको मस्यौदा तयार गरिएको छ। एकीकृत राष्ट्रिय रोजगार प्रणालीको ढाँचा, २०८९ तयार पारिएको छ। आयोजना विकास, छनौट तथा प्राथमिकीकरणसम्बन्धी एकीकृत मापदण्ड, २०७९ तर्जुमा भएको छ।

सन् २०२६ को नोभेम्बर २४ बाट नेपाल अतिकम विकसित मुलुकबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने विषय संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाबाट तय भएकोमा स्तरोन्नतिपश्चात् अतिकम विकसित मुलुकलाई प्राप्त हुँदै आएका अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका उपायहरु (International Support Measures) मा नेपालको पहुँच क्रमशः कम हुँदै जाने र यसबाट नेपालले सामना गर्नुपर्ने सम्भावित चुनौतीहरुको निराकरण गर्दै स्तरोन्नति सहज, दिगो र लाभदायी बनाउनका लागि "Nepal LDC Graduation: Smooth Transition Strategy" मस्यौदा तयार भएको छ।

दिगो विकास लक्ष्यहरुमा नेपालले सन् २०२२ सम्ममा हासिल गरेको प्रगतिको एकीकृत प्रतिवेदन तयार भएको छ। यस क्रममा दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरु पुनरावलोकन गरी विगतका ४ सय ७९ सूचकलाई घटाई ३ सय १ कायम गरिएको छ। दिगो विकास लक्ष्यहरुको कार्यान्वयनमा आर्थिक तथा सामाजिक दृष्टिकोणले सीमान्तकृत समुदायहरु लगायत कोही पनि नछुटून् भन्ने सिद्धान्त (Leave No One Behind) को कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय कार्यढाँचा (Leave No One Behind National Framework) तयार भएको छ। कोभिड-१९ महामारी, तत्पश्चात सिर्जित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्कटहरु तथा दिगो विकास लक्ष्यमा भएको प्रगतिसमेतलाई दृष्टिगत गरी आगामी दिनमा

दिगो विकास लक्ष्यको कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको आकलनसम्बन्धी अध्ययन भइरहेको छ।

राष्ट्रिय आयोजना बैङ्क व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (National Project Bank Management Information System) लाई स्तरोन्नति गरी ७ हजारभन्दा बढी आयोजनाहरु प्रविष्टि गरिसकिएको छ। सातवटा प्रदेशमा प्रदेश आयोजना बैङ्क व्यवस्थापन सूचना प्रणाली र १ सय वटा स्थानीय तहको लागि स्थानीय तह आयोजना बैङ्क व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास गरी हस्तान्तरण गरिनुका साथै आयोजना बैङ्क सञ्चालनसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको ५० औं बैठकले विकास व्यवस्थापन सम्बन्धमा गरेका निर्णयहरु कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

२.६.२ बस्ती, आवास तथा सहरी विकास

भवन ऐन, २०५५ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक; सहरी पूर्वाधार विकास निगम ऐन, २०७८ र आवासको अधिकारसम्बन्धी नियमावली, २०७८ तयार भई स्वीकृतिको प्रक्रियामा रहेका छन्। भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयनमा आएको छ।

नेपालका ३६ वटा बस्तीहरुमा एकीकृत बस्ती विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएका छन्। विद्यमान बस्तीहरुको स्तरोन्नति गर्न विभिन्न पूर्वाधार निर्माणका कार्यहरु अन्तर्गत ५३.९८ किलोमिटर नाला निर्माण; ४८.२५ किलोमिटर कालोपत्रे सडक निर्माण, १७.५८ किलोमिटर ग्राभेल सडक, २४.४४ किलोमिटर सडक स्तरोन्नति तथा ११.०२ किलोमिटर ढलान निर्माण कार्य सम्पन्न भएका छन्। मुगुको छायानाथमा ३४ वटा आवास निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

स्थानीय पूर्वाधार विभागअन्तर्गत १ सय ८.०८ किलोमिटर सडक कालोपत्रे सम्पन्न भएको छ । ४०.५० किलोमिटर ग्राभेल सडकको स्तरोन्नति गरिएको र १८ किलोमिटर नयाँ सडक निर्माणका लागि ठेक्का व्यवस्थापन भई निर्माण कार्य भइरहेको

छ। एक हजार ५ सय ८६ किलोमिटर सडकको CPP र ४ सय ५६ किलोमिटर सडकको प्रारम्भिक वातावरण मूल्याङ्कन प्रतिवेदनलाई अन्तिम रुप दिइएको छ।

आवास व्यवस्था कार्यक्रमतर्फ छातेढुङ्गा गौरीकुञ्ज आवास भवन निर्माण तथा आठराई सङ्क्रान्ति बजारमा अतिथिगृहको निर्माण सम्पन्न भएको छ। सप्तरी जिल्लाको तिलाठी कोइलाडी इमर्जेन्सी सेल्टरको संरचना निर्माण कार्य सम्पन्न भई फिनिसिङ कार्य हुँदै गरेको छ। बाँके जिल्लाको डुडवा गा.पा. निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा रहेको तथा बाँके जिल्लाको नरैनापुर गा.पा मा इमर्जेन्सी सेल्टर निर्माण कार्य सम्पन्न भई हस्तान्तरणको चरणमा रहेको छ। पर्वत जिल्लाको कुश्मामा ज्येष्ठ नागरिक आवास निर्माण गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ।

सुरक्षित नागरिक आवास भवन कार्यक्रमअन्तर्गत करिब २ लाख घर परिवारलाई जस्तापाताले प्रतिस्थापन गरिने लक्ष्य लिइएकोमा जम्मा १ लाख ३२ हजार ७२८ लाभग्राहीहरुसँग सम्झौता भएको छ। त्यस्तै १ लाख १० हजार ७ सय ७ लाभग्राहीहरुलाई पहिलो किस्ता वितरण र ५३ हजार ५ सय १८ लाभग्राहीलाई दोस्रो किस्ता वितरण गरिएको छ। ५२ हजार ९ सय ३८ लाभग्राहीको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८०मा नयाँ सहर आयोजनाअन्तर्गत १ सय २३.३ किलोमिटर सडक स्तरोन्नति (सडक चौडा /ग्राभेल गर्ने /कालोपत्रे गर्ने/ढलान गर्ने/ढल तथा नाला निर्माण) भई हालसम्म १ हजार १ सय १० किलोमिटर सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ।

विशेष भवन निर्माण आयोजनातर्फ सङ्घीय संसद् भवनको निर्माण कार्य अन्तर्गत सम्पूर्ण ब्लकहरुको संरचना निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको, ९ वटा ब्लकको छानाको कार्य, ६ वटा ब्लकको छाना छाउने कार्य, सम्पूर्ण ब्लकहरुमा ईँटाको कार्य ९५ प्रतिशत र प्लास्टरको कार्य ९२ प्रतिशत तथा पाइप तथा विद्युत् जडान (Mechanical,

electrical and plumbing – MEP) को कार्य ११ प्रतिशत सम्पन्न भएको छ भने आन्तरिक साजसज्जा कार्यको सम्झौता भई निर्माण कार्य अघि बढेको छ। समग्रमा भौतिक प्रगति ६६ प्रतिशत रहेको छ।

सैंबु, भैंसेपाटीमा मन्त्री आवास निर्माणअन्तर्गत २७ वटा ब्लकहरुको संरचना (Structure) र छाना छाउने कार्य सम्पन्न भएको छ। सबै ब्लकहरुमा भुइँसम्बन्धी कार्य, फल्स सिलिङ्ग, विद्युत् र पाइप जडान (Plumbing) तथा झ्याल र ढोकाको कार्य भइरहेको छ। उक्त आयोजनाको दोस्रो प्याकेजअन्तर्गत आन्तरिक साजसज्जा (Interior Decoration) को कार्य भइरहेको छ। Landscapping र परिसरभित्रको सडक सञ्जालसम्बन्धी कार्य भइरहेको र उक्त निर्माण कार्यको भौतिक प्रगति समग्रमा ९२ प्रतिशत पुगेको छ।

भूकम्पबाट प्रभावित भवनहरुको पुनर्निर्माणअन्तर्गत सिंहदरबार पश्चिम खण्डको प्रबलीकरण गर्ने कार्य भइरहेको र भौतिक प्रगति समग्रमा ९१ प्रतिशत पुगेको छ। धरहरा पुनर्निर्माण कार्यअन्तर्गत मुख्य भवन (भीमसेन स्तम्भ) को पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। मुद्रा सङ्ग्रहालय (Mint Museum) को संरचना तथा प्लास्टरको कार्य भइरहेको, CUB Building को पहिलो तल्लाको ढलान कार्य सम्पन्न भएको, बेसमेन्ट पार्किङ्ग, जग्गा सम्याउने, MEP तथा सुन्धारा पुनर्निर्माणको कार्य भइरहेको र भौतिक प्रगति समग्रमा ८३ प्रतिशत पुगेको छ। महालेखा परीक्षकको कार्यालय र सडक विभाग रहेको बबरमहलस्थित भवनको प्रबलीकरण कार्य सम्पन्न भई भवनको बाँकी रहेका कार्य भइरहेको, समग्रमा भौतिक प्रगति ९५ प्रतिशत रहेको छ। त्यस्तै केशरमहल, ठमेलको भवन प्रबलीकरण कार्य सम्पन्न भई हाल भवनको भित्री भागमा फिनिसिङ्गको कार्य तथा जग्गा सम्याउने र पभिलियनको कार्य भइरहेको छ। समग्रमा भौतिक प्रगति ७५ प्रतिशत रहेको छ।

सहरी कोरिडोर आयोजनातर्फ केन्द्रीय सहरी कोरिडोर (जनकपुर-बर्दिवास कोरिडोर), मध्य-पश्चिम सहरी कोरिडोर (नेपालगञ्ज कोहलपुर सुर्खेत कोरिडोर), सुदूरपश्चिम सहरी

करिडोर (धनगढी गोदावरी भीमदत्त करिडोर) को एकीकृत विकास रणनीति तयार भइरहेको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा २८ हजार ३ सय २० वटा सुरक्षित नागरिक आवास निर्माण, २२ वटा सभाहलसमेतको सरकारी भवन निर्माण, ७ सय ४१ वटा झोलुङ्गे पुल निर्माण भएको छ। तालिका १३ मा आवास तथा सहरी विकाससम्बन्धी थप विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १३: सहरी पूर्वाधारसम्बन्धी मुख्य विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	सुरक्षित नागरिक आवास निर्माण	सङ्ख्या	१६९३६	७६८२	२८३२०
२.	सरकारी भवन निर्माण (सभाहल समेत)	सङ्ख्या	३६	२५	२२
३.	बसपार्क निर्माण	सङ्ख्या	१०	१४	६
४.	सहरी सडक स्तरोन्नति	किलोमिटर	करिब ६५०	करिब ५००	३६२.४८
५.	ग्रामीण कालोपत्रे सडक	किलोमिटर	१३३	२५८	१३४
६.	स्थानीय सडक पुल निर्माण	सङ्ख्या	१०४	३०	३२
७.	झोलुङ्गे पुल निर्माण	सङ्ख्या	६२१	५९४	७४१
८.	स्थानीय तहको प्रशासकीय भवन निर्माण	सङ्ख्या	२९	२०	२७
९.	साना सिँचाइ सुविधा पुगेको थप क्षेत्रफल	हेक्टर	९४११	५६६७	७६२५

स्रोतः सहरी विकास मन्त्रालय

एकीकृत रुपमा सहरी पूर्वाधार निर्माण गर्न सघन सहरी विकास कार्यक्रम ५१ वटा नगरपालिकामा विस्तार गरिएको छ। तराई-मधेशका सिमानामा अवस्थित सहरी

क्षेत्रलाई आर्थिक गतिविधिको केन्द्रका रुपमा विकास गर्न सीमा क्षेत्र सहरी विकास कार्यक्रमअन्तर्गत गौर, सन्दकपुर, जलेश्वर, कोइलाबास, ठोरी, दोधारा चाँदनी, बेलौरी र सिरहाको भगवानपुरमा पूर्वाधार निर्माण कार्य सुरु भएको छ।

बन्चरेडाँडा स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माण कार्यअन्तर्गत- प्रथम चरण Cell 1 को ल्यान्डफिल क्षेत्र (Land Fill Area) निर्माण कार्य सम्पन्न भई फोहर विसर्जन सुरु भएको साथै Cell 2 को कार्य र बाँध निर्माणको कार्य सम्पन्न भएको छ। चितवन महानगर सिटीहल र दमक भ्यू टावरको निर्माण कार्य भइरहेको छ। तीन वटा प्रदेशमा (गण्डकी, मधेश र कर्णाली प्रदेश) प्राकृतिक विपद्को समयमा उद्धार तथा राहत कार्यमा समेत उपयोगी हुनेगरी उद्धार केन्द्रसहितको पार्क निर्माण कार्य भइरहेको छ ।

२.६.३ सूचना प्रविधि

दूरसञ्चार विधेयक तर्जुमा भइरहेको छ। दूरसञ्चार सेवाको गुणस्तरसम्बन्धी विनियमावली, २०७९ लागु गरिएको छ। दूरसञ्चार सेवामा प्रयोग हुने सङ्क्षिप्त कोड (Short Code) र टोल फ्रि नम्बर व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७७ संशोधन गरिएको छ। अनुमतिपत्र बहाल नरहेका दूरसञ्चार सेवा प्रदायकको सम्पत्ति व्यवस्थापन नियमावली, २०७९ को पहिलो संशोधन मस्यौदा भएको छ।

दूरसञ्चार क्षेत्रतर्फ थप ४ जिल्लामा 4G/LTE सेवा विस्तार भई ७७ जिल्लाका ७ सय ४३ स्थानीय तहमा पुगेको छ। सबै स्थानीय तहका केन्द्र, ४ हजार ३ सय ९० स्वास्थ्य केन्द्र र ५ हजार ३ सय १८ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा ब्रोडव्याण्ड इन्टरनेट जडान सम्पन्न भएको छ। नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडलाई 5G परीक्षणको अनुमति प्रदान गरिएको एवम् सोको बबरमहल, सुन्धारा, पोखरा तथा वीरगञ्जमा जडान तथा Internal Testing कार्य सम्पन्न भएको छ। साथै, E-SIM वितरणको सुरुवात गरिएको छ।

अप्टिकल फाइबरमा आधारित फाइबर टु द होम (FTTH) सेवा ६ जिल्लामा थप भई हालसम्म ७३ जिल्लामा पुगेको छ। इन्टरनेट सेवाको गुणस्तरलाई थप प्रभावकारी बनाउन Minimum Requirement of CPE Devices (Home Based Router and ONT/ONU) सहितको मापदण्ड निर्धारण गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सूचना तथा प्रसारण विभाग, मुद्रण विभाग, हुलाक सेवा विभाग र सूचना प्रविधि विभागका वेबसाइटहरु कमन टेम्प्लेट (Common Template) प्रयोग गरी निर्माण भएका छन्। वेभ मनिटरिङ्ग प्रणाली (Web Monitoring System)को सुरुवात गरिएको छ। राष्ट्रिय सूचना प्रविधि आकस्मिक सहायता केन्द्रको वेबसाइट सञ्चालनमा ल्याइएको छ। कागजरहित सरकारको अवधारणा कार्यान्वयन गर्न एकीकृत कार्यालय व्यवस्थापन प्रणाली (GIOMS) सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र अन्तर्गतका सबै विभागहरुमा कार्यान्वयनमा आएको छ। हालसम्म ८० निकायहरु GIOMS प्रणालीमा आबद्ध भइसकेको र २७ निकायहरुले पूर्णरुपमा सञ्चालनमा ल्याएका छन्। यसबाट कागजरहित सरकारको अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याउन सघाउ पुग्ने र अन्तरनिकाय सूचना एवम् कागजातहरुको आदान प्रदान सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ। हेटौंडाको डिजाष्टर रिकभरी सेन्टरको Electromechanical प्रणाली थप सुदृढीकरण गरिएको तथा हालसम्म २ सय ५४ सरकारी निकायहरुका ३ सय ७८ वटा प्रणालीहरुको सुरक्षा परीक्षण (Security Audit) सम्पन्न भएको छ।

इन्टरनेटको ग्राहक घनत्व १३२.३ प्रतिशत, रेडियोको पहुँच ९२ प्रतिशत, डिजिटल टेलिभिजनको पहुँच ७२ प्रतिशत, मोबाइल ब्रोड ब्याण्ड सेवा विस्तार ९३ प्रतिशत पुगेको छ भने सबै स्थानीय तहको केन्द्रमा ब्रोड ब्याण्ड इन्टरनेटको पहुँच पुगेको छ। यससम्बन्धी प्रमुख कार्यको विवरण तालिका १४ मा दिइएको छ।

तालिका १४: सूचना प्रविधिसम्बन्धी मुख्य विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	इन्टरनेट ग्राहकको घनत्व	प्रतिशत	९०.५६	१३०.५६	१३२.३
२.	रेडियोको राष्ट्रिय पहुँच वृद्धि	प्रतिशत	८९	९१	९२
३.	अप्टिकल फाइबर विस्तार	कि. मि.	१०५८२	१२२२४	१५०००
४.	फिक्स्ड ब्रोडव्याण्ड सेवा विस्तार	प्रतिशत	२५.०९	३२.१२	३८
५.	मोबाइल ब्रोडव्याण्ड सेवा विस्तार	प्रतिशत	६५.४७	९८.४४	९३
६.	डिजिटल टेलिभिजन पहुँच	घरधुरी प्रतिशत	७२	७२	७२
७.	सरकारी सेवालाई अनलाइनमार्फत प्रवाह गर्ने (प्रकार)	निकाय	२२	४५	६१
८.	स्थानीय तहको केन्द्रमा ब्रोडब्यान्ड इन्टरनेट पहुँच	सङ्ख्या	७१३	७५३	७५३
९.	स्थानीय तहको वडा कार्यालयमा	सङ्ख्या	६०४०	५८९९	६७४३

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
	ब्रोडब्यान्ड इन्टरनेट पहुँच				
१०.	स्वास्थ्य केन्द्रमा ब्रोडव्याण्ड इन्टरनेट पहुँच	सङ्ख्या	४०१५	४२३७	४३९०
११.	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट पहुँच	सङ्ख्या	५१७९	५२९९	५३१८
१२.	फोर जी सेवा देशभर विस्तार	प्रतिशत	२५.४६	५८.५८	६६
१३.	FTTH विस्तार (मुख्य मुख्य सहरउन्मुख पालिका)	सङ्ख्या	१२७	२०९	४१३

स्रोतः सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय

२.६.४ हुलाक सेवा

हुलाक सेवा विभाग र अनलाइन किनमेलसम्बन्धी साइट "दराज" सँग फिर्ता हुने सामानको ढुवानीसम्बन्धी सम्झौता भई काम सुरु भएको छ। विभिन्न विधाका ३३ प्रकारका हुलाक टिकट प्रकाशन गरी प्रचलनमा ल्याइएको छ। हुलाक बचत बैङ्कमा रहेका खातालाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा हस्तान्तरण गर्ने कार्य भइरहेको छ। कतार एयरवेजसँग १६ देश र सिंगापुर एयरलाइन्ससँग १२ देशमा अन्तर्राष्ट्रिय डाँक ढुवानीका

लागि सम्झौता भई डाँक ढुवानी कार्य भइरहेको छ। द्रुत डाँक सेवा (EMS) सेवा हालसम्म ४४ जिल्लाको ६५ स्थानमा पुगेको तथा अन्तर्राष्ट्रिय द्रुत डाँक सेवा (International Express Mail Service) हालसम्म ३९ देशमा विस्तार भएको छ।

राहदानी विभागबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुमा पठाउने राहदानीहरु सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुमा हुलाकमार्फत ढुवानी भइरहेको छ। कन्सुलर सेवा विभागबाट प्रमाणीकरण गरिने कागजातहरु हुलाक कार्यालयमार्फत ढुवानी गर्नेगरी पहिलो चरणमा मधेश प्रदेशको ८ वटा जिल्लाहरुमा सेवा सञ्चालन गर्ने गरी सम्झौता भएको छ। सवारी साधनमा प्रयोग हुने इम्बोस्ड नम्बर प्लेट हुलाकका सवारी साधनमार्फत ढुवानी गर्ने कार्य भइरहेको छ। एक स्थानीय तह एक हुलाक रहने गरी हुलाक सेवाको पुनःसंरचनाको कार्य अगाडि बढेको छ।

२.६.५ सडक यातायात

यस आर्थिक वर्षमा सडक विभागअन्तर्गतका निकायहरुबाट ६ सय २८ किलोमिटर सडक ग्राभेल र २ सय २२ वटा सडक पुलहरु निर्माण भएका छन्। त्यसैगरी ७ सय ८७ किलोमिटर सडकको नियमित र आवधिक मर्मत भएको छ। अन्य क्षेत्रको विकासमा योगदान गर्ने रणनीतिक महत्त्वका सडकहरुको निर्माणलाई तीव्रता दिइएको छ। सडक निर्माणमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाइएको छ। यातायात क्षेत्रको सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, पारदर्शी तथा प्रभावकारी बनाउँदै सुशासन प्रवर्धनका लागि तत्कालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना तयार गर्न यातायात क्षेत्रका विज्ञहरु सम्मिलित यातायात क्षेत्र सुधार सुझाव कार्यदल गठन गरी सुझाव लिने कार्य भइरहेको छ।

महत्त्वपूर्ण केही सडक आयोजनाहरु सम्बन्धी विवरण यस प्रकार छः

(क) पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग

कुल लम्बाइ १ हजार ८ सय ७९ किलोमिटर सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति र १ सय ३७ वटा पुल निर्माण गर्ने गरी यो आयोजना आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा सुरु भई आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०८४/८५ सम्म म्याद थप गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ। आयोजनाको लागत ८४ अर्ब ३३ करोड (संशोधित) रहेको छ। हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति ७२.७० प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ७६.८० प्रतिशत रहेको छ। कुल १ हजार ८ सय ७९ किलोमिटर मध्ये जम्मा १ हजार ४ सय २ किलोमिटर सडकको कालोपत्रे भएको छ। पुल निर्माणतर्फ कुल १ सय ३७ मध्ये १ सय २ वटाको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

(ख) हुलाकी राजमार्ग

कुल लम्बाइ १ हजार ८ सय ५७ किलोमिटर सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने र सो राजमार्गमा पर्ने २ सय ५० वटा पुलसमेत निर्माण गर्ने गरी तय भएको यो आयोजनाको अवधि आर्थिक वर्ष २०६६/६७ देखि २०७९/८० सम्म रहेकोमा २०८३/८४ सम्म थप गर्न प्रस्ताव गरिएको छ। आयोजनाको लागत रु. ६५ अर्ब २० करोड (संशोधित) रहेको छ। हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति ९१ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ९१ प्रतिशत रहेको छ। कुल १ हजार ८ सय ५७ किलोमिटर मध्ये १ हजार ३९ किलोमिटर कालोपत्रे सम्पन्न भएको छ भने कुल २ सय ५० पुलमध्ये १ सय ३२ वटा पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

(ग) उत्तर दक्षिण लोकमार्ग (कोशी करिडोर)

यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र खाँदबारीदेखि किमाथाङ्कासम्म जम्मा १६२ किलोमिटर ट्र्याक खोली स्तरोन्नति गर्ने रहेको छ। आयोजनाको अवधि आर्थिक वर्ष २०६५/६६ देखि सुरु भई हाल प्रस्तावित २०८३/८४ (संशोधित) सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। आयोजनाको लागत रु. ११ अर्ब ९३ करोड रहेकोमा हालसम्मको समष्टिगत भौतिक र

वित्तीय प्रगति दुवै ४२ प्रतिशत रहेको छ। कुल १ सय ६२ किलोमिटर लम्बाइमध्ये १ सय ४८ किलोमिटर सडकको नयाँ ट्र्याक खोलिसकिएको र बाँकी रहेको १४ किलोमिटर लम्बाइको नयाँ ट्र्याक खोल्ने काम नेपाली सेना मार्फत भइरहेको छ। ट्र्याक खोल्ने कार्य अन्तर्गत यस आर्थिक वर्षमा ३.५ किलोमिटर नयाँ ट्र्याक निर्माण र २.५ किलोमिटर ट्र्याक स्तरोन्नति भएको छ। हालसम्ममा ७४ किलोमिटर ग्राभेल सम्पन्न भएको र ११ वटा पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

(घ) कालिगण्डकी करिडोर (गैंडाकोट-राम्दी-मालढुङ्गा खण्ड)

यस आयोजनाबाट गैँडाकोट-राम्दी-मालढुङ्गा (२४५ किलोमिटर) सडक ट्र्याक निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने रहेको छ। आयोजनाको अवधि आर्थिक वर्ष २०६६/०६७ मा सुरु भई आर्थिक वर्ष २०८३/८४ (संशोधित) रहेको छ। आयोजनाको लागत रु. २५ अर्ब २२ करोड (संशोधित) रहेको र हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति ४५ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४३ प्रतिशत रहेको छ। कुल २ सय ४५ किलोमिटर मध्ये १ सय ७७ किलोमिटर कालोपत्रे भएको र जम्मा ५३ वटा पुलहरुमध्ये हालसम्म ३० वटा पुलहरुको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

(ङ) कालिगण्डकी करिडोर (बेनी-जोमसोम-कोरोला सडक)

आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा सुरु भई २०८१/८२ (संशोधित) सम्म सम्पन्न गर्ने योजना अनुरुप कालिगण्डकी करिडोर (बेनी-जोमसोम-कोरोला सडक) आयोजनाअन्तर्गत २ सय २ किलोमिटर ट्र्याक खोल्ने र स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। आयोजनाको लागत रु. १० अर्ब ५७ करोड (संशोधित) रहेको र हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति ७३ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ७० प्रतिशत रहेको छ। यस आर्थिक वर्षमा ३ किलोमिटर नयाँ ट्र्याक निर्माण र ४ किलोमिटर ट्र्याक स्तरोन्नति भएको छ। हालसम्म १०० किलोमिटर ग्राभेल सम्पन्न भएको छ भने ३३ किलोमिटर को कालोपत्रे भएको छ। यस सडकअन्तर्गत पर्ने ३२ वटा पुलहरुमध्ये १० वटा पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

(च) कर्णाली करिडोर (हिल्सा- सिमिकोट सडक योजना), हुम्ला

कर्णाली करिडोर (हिल्सा- सिमिकोट सडक योजना) ले हुम्ला योजनाअन्तर्गत कालिकोट जिल्लाको खुलालुदेखि सिमिकोट हुँदै हिल्सासम्म पक्की (२६८.६५ किलोमिटर) सडक निर्माण गर्ने लक्ष्य लिएको छ। आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा सुरु भई आर्थिक वर्ष २०८३/८४ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएको यो आयोजनाको कुल लागत रु. ६ अर्ब ६६ करोड १९ लाख रहेको छ भने हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति २४ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति २०.४१ प्रतिशत रहेको छ। कुल २ सय ६९ किलोमिटर मध्ये २ सय ६४ किलोमिटर ट्र्याक खुलिसकेको छ।

(छ) नागढुङ्गा सुरुङ मार्ग निर्माण आयोजना

नागढुङ्गा सुरुङ मार्ग निर्माण आयोजनाको लक्ष्य २.६८८ किलोमिटर सुरुङमार्ग निर्माण गर्नु रहेको छ। यस बाहेक एप्रोच सडक, पुल पुलेसा निर्माण, Roadside Service Center, Toll Booth, Operation and Management Building, Water Supply Works निर्माणलगायतका कार्यहरु २०८१ वैशाख १३ सम्ममा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ। आयोजनाको लागत करिब रु. ५ अर्ब ५० करोड २ लाख रहेको र हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति ६२.५० प्रतिशत रहेको छ भने वित्तीय प्रगति ५६.९० प्रतिशत रहेको छ।

(ज) मदन भण्डारी राजमार्ग

झापाको बाहुनडाँगीदेखि डडेलधुराको रुपालसम्म पूर्व-पश्चिम राजमार्गको समानान्तर हुने गरी मदन भण्डारी राजमार्ग आयोजना आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सुरु भई आर्थिक वर्ष २०८१/८२ सम्म (संशोधन प्रस्ताव आर्थिक वर्ष २०८४/८५) सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ। कुल लम्बाइ १ हजार ३ सय ९० किलोमिटर सडकको निर्माण तथा स्तरोन्नतिमध्ये ७ सय ४० किलोमिटर कालोपत्रे र १ सय ८५ वटा पुल निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २ सय ८६ किलोमिटर सडक खण्डको ठेक्का व्यवस्थापन हुन बाँकी रहेको छ। आयोजनाको लागत रु. ७५ अर्ब (संशोधित) रहेको र हालसम्मको

समष्टिगत भौतिक प्रगति ४५ प्रतिशत रहेको छ भने वित्तीय प्रगति ४४ प्रतिशत रहेको छ। कुल ७ सय ४० किलोमिटर मध्ये २ सय ८५ किलोमिटर सडक कालोपत्रे भइसकेको छ भने १ सय ८५ वटा पुलमध्ये १ सय ८ वटा पुल सम्पन्न भएको र १ सय ६९ किलोमिटर सडक निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ।

(झ) गल्छी-त्रिशुली-मैलुङ-स्याफ्रुबेसी -रसुवागढी सडक योजना

६५ किलोमिटर कालोपत्रे सडक निर्माण, ३२ वटा पुल निर्माण र ४ वटा पहिरो नियन्त्रण कार्य गर्ने लक्ष्य रहेको यो योजनाको अवधि आर्थिक वर्ष २०७२/७३ देखि आर्थिक वर्ष २०८१/८२ सम्म रहेको छ। योजनाको लागत १५ अर्ब ५० करोड रहेकोमा हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति ५५.९८ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ५५.९८ प्रतिशत रहेको छ। हालसम्ममा ३६ किलोमिटर मा कालोपत्रे र १४ वटा पुलको निर्माण सम्पन्न भएको छ भने ३ वटा पहिरो नियन्त्रणसम्बन्धी कार्य भइरहेको छ।

(ञ) नारायणघाट बुटवल सडक योजना

नारायणघाट बुटवल सडक योजनाअन्तर्गत कुल ११३ किलोमिटर सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य रहेको छ। रु १७.०२ अर्ब लागत रहेको यो योजना आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा सुरु भई आर्थिक वर्ष २०८४/८५ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य रहेको छ। हालसम्म २७ किलोमिटर कालोपत्रे गर्ने कार्य सम्पन्न भइसकेको छ भने २ सय ६९ वटा कल्भर्ट, ३४ वटा Minor Bridge र ३ वटा Major Bridge को निर्माण समेत पूरा भएको र योजनाको समष्टिगत भौतिक प्रगति ३७.१७ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति २५.८५ प्रतिशत रहेको छ।

(ट) कञ्चनपुर कमला सडक योजना

विक्रम संवत् २०७७ मा सुरु गरी २०८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएको कञ्चनपुर कमला सडक योजनाको लागत करिब रु. १५ अर्ब ६६ करोड ४४ हजार रहेको छ। योजनाअन्तर्गत कुल ८६.८३ किलोमिटर सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य

रहेकोमा हालसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति ३०.७८ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति १८.८९ प्रतिशत रहेको छ। त्यस्तै योजनाअन्तर्गत हालसम्म २ सय ४ वटा कल्भर्ट निर्माण, २६.५ किलोमिटर सडक कालोपत्रे गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ भने ४२ वटा मुख्य पुलहरु निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन्।

(ठ) काठमाडौं-तराई/मधेश द्रुतमार्ग सडक आयोजना

विक्रम संवत् २०७६/०५/०१ मा विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन स्वीकृत भएको, ७२.५२९ किलोमिटर लम्बाइ र २ खर्ब १३ अर्ब ९५ करोड लागत रहेको काठमाडौं-तराई/मधेश द्रुतमार्ग सडक आयोजनाको आर्थिक वर्ष २०७९/८० असार मसान्तसम्मको समष्टिगत भौतिक प्रगति २५.५४ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति २८.११ प्रतिशत रहेको छ। वार्षिक लक्ष्यको भौतिक प्रगति ३२.८६ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ८३.२८ प्रतिशत रहेको छ। साबिकको ११ प्याकेजहरु परिमार्जन गरी हाल १३ वटा प्याकेज कायम भएको छ। हाल ७ वटा प्याकेजको ठेक्का सम्झौता भई कार्यान्वयन भइरहेको, ३ वटा प्याकेजको बोलपत्र आह्वान भई मूल्याङ्कनको चरणमा रहेको र २ वटा प्याकेजलाई कार्यान्वयनमा लैजान जग्गा प्राप्तिको प्रक्रिया सुरु गरिएको छ।

(ड) अन्य सडक आयोजनाहरु

दार्चुला-टिङ्कर सडक आयोजनाको २ किलोमिटर नयाँ ट्र्याक निर्माण र १.५ किलोमिटर ट्र्याक स्तरोन्नति सम्पन्न भएको छ। पृथ्वी राजमार्गको नागढुङ्गा- नौबिसे- मुग्लिङ खण्डको (९५ किलोमिटर) स्तरोन्नतिको लागि ३ प्याकेजमा ठेक्का सम्झौता भई निर्माण कार्य सुरु भएको छ। अरनिको राजमार्गको सूर्यविनायक-धुलिखेल सडक खण्डमा ठेक्का व्यवस्थापन भई निर्माण कार्य चालु भएको र पूर्व-पश्चिम राजमार्गको काँकड़भिट्टा- लौकही खण्डको निर्माण/स्तरोन्नति कार्यका लागि ठेक्का व्यवस्थापन कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको छ। त्यस्तै तमोर करिडोर मूलघाट सुभांगखोला खण्डको ठेक्का व्यवस्थापन सम्पन्न भई निर्माण कार्य समेत सुरु भएको छ। ग्वार्को

फ्लाइओभरको निर्माण कार्यको सुरुवात भएको तथा सिद्धबाबा सुरुङमार्गको Engineering, procurement, and construction - EPC मोडेलमा ठेक्का सम्झौता भई निर्माण व्यवसायीद्वारा सुरुङ डिजाइन पेश भएको र हाल निर्माण कार्य सुरु भएको छ।

त्यसैगरी पूर्व-पश्चिम राजमार्गअन्तर्गत नारायणी नदीमा सिग्नेचर पुल निर्माणको लागि ठेक्का सम्झौता भएको छ। बुटवल-गोरुसिंडे- चन्द्रौटा खण्ड ४/६ लेनमा स्तरोन्नति र तिनाउ नदीमा सिग्नेचर पुल निर्माणको लागि विश्व बैङ्कको ऋण सहयोगमा पूर्व-दक्षिण एसियाको यातायात तथा व्यापार आबद्धता अभिवृद्धि कार्यक्रम-ACCESS सुरु भएको एवम् पूर्व-पश्चिम राजमार्गअन्तर्गत कमला-ढल्केवर-पथलैया सडकको स्तरोन्नतिको लागि पूर्वतयारीको कार्य सम्पन्न गरी खरिद प्रक्रिया सुरु भएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा थप ८ सय २० किलोमिटर सडकको कालोपत्रे र ६.५ किलोमिटर रेलमार्गको ट्र्याक निर्माण गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ। यातायात पूर्वाधारसम्बन्धी थप विवरणहरु तालिका १५ मा समावेश गरिएको छ।

तालिका १५: यातायात पूर्वाधारसम्बन्धी मुख्य विवरण

कि.मि.

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	कालोपत्रेस्तरको सडक, (नयाँ)	११९०	६१८	८२०
२.	ग्राभेलस्तरको सडक,	७३९	३३५	६२८
३.	माटे सडक,	४७२	२८०	२४३
४.	कालोपत्रेस्तरको सडक पुनः निर्माण तथा पुनःस्थापना,	५०७	४२३	२४९
५.	आवधिक मर्मत,	४२४	२५०	५३८
६.	रेल मार्ग (ट्र्याक निर्माण),	८	३.४	६.५
७.	पुल निर्माण, सङ्ख्या	१९२	२८२	२२२

स्रोतः भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

२.६.६ रेल यातायात

(क) मेची-महाकाली विद्युतीय रेलमार्ग

मेची-महाकाली विद्युतीय रेलमार्ग आयोजनाको लम्बाइ ९ सय ४५ किलोमिटर रहेको छ। पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मको तराईको क्षेत्रमा रेलमार्ग निर्माण एवम् सञ्चालनमार्फत दिगो, सुरक्षित, किफायती र वातावरणमैत्री यातायातको पहुँच प्रदान गर्ने लक्ष्य रहेको छ। आयोजनाको सुरु अवधि आर्थिक वर्ष २०६५/६६ रहेको र अनुमानित लागत रु. ९ खर्ब ५५ अर्ब २२ करोड रहेको छ। कुल ९४५ किलोमिटर लम्बाइको यस रेलमार्गमध्ये काँकडभिट्टा-इनरुवा खण्ड (१०६ किलोमिटर) मा जग्गा प्राप्तिको प्रारम्भिक कार्य सम्पन्न भएको छ। बर्दिवास-चोचा खण्ड (७० किलोमिटर) को लागि ७० अर्ब ६२ करोड लागत अनुमान रहेको र यस खण्डमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ६.५ किलोमिटर ट्र्याकबेड निर्माण र ४ वटा पुल निर्माण सम्पन्न भई कुल ५९ किलोमिटर ट्र्याकबेड निर्माण र ९ वटा पुल निर्माण सम्पन्न भएको छ।

(ख) अन्तरदेशीय रेल पूर्वाधार निर्माण विकास तथा अध्ययन

अन्तरदेशीय रेल पूर्वाधार निर्माण विकास तथा अध्ययनअन्तर्गत भारत सरकारको सहयोगमा निर्माण भइरहेको जयनगर-जनकपुर-बर्दिबास (६९ किलोमिटर) रेलवे पूर्वाधारमध्ये जयनगर-जनकपुर-बिजलपुरा खण्डको ५२ किलोमिटर मा नेपाल रेलवे कम्पनी लिमिटेडबाट रेल सेवा सञ्चालनमा आएको, भारत सरकारको सहयोगमा निर्माणाधीन बथनाहा-बिराटनगर (१८ किलोमिटर) अन्तरदेशीय रेलवे पूर्वाधार निर्माणमध्ये भारतको बथनाहादेखि विराटनगरसम्म १३ किलोमिटर निर्माण कार्य सम्पन्न भएको, वीरगञ्ज-काठमाडौं रेलमार्गको Final Location Survey Report तयार भई मस्यौदा प्रतिवेदन नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएको एवम् चीन सरकारको सहयोगमा रसुवागढी-काठमाडौं रेलमार्गको पूर्व सम्भाव्यता प्रतिवेदन प्राप्त भई हाल सो मार्गको सम्भाव्यता प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि स्थलगत सर्वेक्षणको कार्य भइरहेको छ।

२.६.७ जल यातायात

जल यातायाततर्फ सुनकोशी नदीमा जलमार्गको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन कार्य (अरुण दोभानबाट माथि ६८ किलोमिटर देखि १५३ किलोमिटरसम्म) र तामाकोशी नदीमा जलमार्गको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन कार्य (तामाकोशी सुनकोशी दोभानबाट माथि ६३.५ किलोमिटर) सम्पन्न भएको छ। त्यस्तै नारायणी नदीमा Passenger River Terminal बनाउन विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएको छ। कोशी नदीमा सञ्चालित जलयानहरु अरुण दोभानमा रहेको अवरोधका कारण माथि जान कठिनाइ भइरहेकोमा सो अवरोध हटाइएको छ।

२.६.८ सवारी व्यवस्थापन

यातायात व्यवस्था विभागको अनलाइन सवारी चालक अनुमतिपत्र प्रणालीलाई मोबाइल नम्बरका आधारमा विवरण प्राप्त गर्न सकिने गरी नागरिक एपसँग अन्तरआबद्धता गरिएको छ। प्रदेश सरकारबाट नयाँ स्थापना गरिएका ३ वटा यातायात कार्यालयहरु (चितवन, गौर र ओखलढुङ्गा) मा सवारी चालक अनुमतिपत्र प्रणाली जडान (System Integration) भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ६ लाख ८९ हजार ९ सय ५७ थान स्मार्ट कार्ड छपाइसहित कुल ३४ लाख १९ हजार ४ सय १० थान स्मार्ट कार्ड छपाइ भई वितरणका लागि सम्बन्धित कार्यालयहरुमा पठाइएको छ। साथै, २ लाख ३५ हजार ६ सय ६२ थान इम्बोस्ड नम्बर प्लेट उत्पादन भएको छ।

२.६.९ विज्ञान तथा प्रविधि

विधि विज्ञानसम्बन्धी परीक्षणका लागि प्रहरी तथा अदालतलगायतबाट प्राप्त भएका १ हजार ६ सय ४१ केसका ४ हजार ५ सय ६९ नमुना परीक्षण गरी परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायमा सम्प्रेषण गरिएको छ। पाँच सय २२ वटा विभिन्न प्रकारका नमुनाहरु (XRD- 306, IR- 31, GCMS- 46, AAS- 95, UV- 18, Chemical - 26) को परीक्षण गरिएको र १ सय ३३ वटा TLD विकिरण सेवा परीक्षण गरिएको छ।

नेपाल सरकार र अन्तर्राष्ट्रिय आणविक ऊर्जा एजेन्सी (IAEA) बिच Country Programme Framework (CPF 2022-2026) मा हस्ताक्षर भएको छ। डाँफे स्याटेलाइट निर्माण कार्य सम्पन्न भई थाइल्याण्डको किंग मोंग्कुत विश्वविद्यालयसँगको सहकार्यमा प्रक्षेपणको तयारी गरिएको छ भने मुनाल नामक अर्को स्याटेलाइट निर्माण गरी प्रक्षेपणको अन्तिम तयारी भइरहेको छ।

विशिष्टीकृत अनुसन्धान केन्द्र स्थापनाअन्तर्गत मधेश प्रदेशको बर्दिबासमा चुरे संरक्षण र विकास, बागमती प्रदेशको चितवनमा सहरी विकास तथा वातावरण, गण्डकी प्रदेशको पोखरामा पर्वतीय हरित अर्थतन्त्र, लुम्बिनी प्रदेशको दाङमा परम्परागत प्रविधि र सुदूरपश्चिम प्रदेशको महेन्द्रनगरमा जडीबुटी अनुसन्धान केन्द्र स्थापना भएका छन्।

दसौँ राष्ट्रिय विज्ञान दिवसको अवसरमा विज्ञान प्रविधिको क्षेत्रमा उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने १ संस्था र १२ जना व्यक्तिलाई सम्मान गरिएको एवम् जनमानसमा विज्ञान तथा प्रविधिको सार्थक ज्ञानलाई प्रवाह गर्ने उद्देश्य अनुरुप सञ्चार माध्यमहरुबाट जनचेतनासम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएका छन्।

२.६.१० चलचित्र क्षेत्र

दोलखामा चलचित्र नगरी निर्माणको लागि सार्वजनिक-निजी-साझेदारीको मोडालिटीको अध्ययन भएको छ। अत्याधुनिक चलचित्र छायाङ्कन स्टुडियो निर्माणका लागि काभ्रेको बनेपा नगरपालिकाको बाहुनडाँडा सामुदायिक वनको २.५०८५ हेक्टर जग्गा प्रयोग गर्न स्वीकृति प्राप्त भएको छ। कोशी, गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशमा घुम्ती सिनेमा तथा सिनेमा साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको तथा दाङको घोराहीमा प्रथम राष्ट्रिय बाल चलचित्र महोत्सव आयोजना गरिएको छ। यु.ए.ई. मा नेपाली फिल्म फेस्टा (Fiesta) सम्पन्न भएको छ। नेपाललाई अन्तर्राष्ट्रिय चलचित्र छायाङ्कनका लागि आकर्षकस्थलको रुपमा प्रचार गर्न गण्डकी प्रदेशका उत्कृष्ट लोकेसनहरु छानेर वृत्तचित्र निर्माण गरिएको एवम् चलचित्रसम्बन्धी विषय अध्ययनका लागि स्नातक तहमा १० जना विद्यार्थीहरुलाई

जनही रु. ५० हजार र विद्यावारिधिको लागि एक जना शोधार्थीलाई रु. ५० हजार छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ।

२.६.११ मुद्रण क्षेत्र

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा नेपाल राजपत्रको ६७ वटा सङ्ख्या र १ सय १३ वटा अतिरिक्ताङ्क प्रकाशन भएको एवम् मुद्रण विभाग र सुरक्षण मुद्रण केन्द्रको पुनःसंरचनाको लागि सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। नेपाल राजपत्रको बिक्री मूल्य पुनरावलोकन गरिएको छ।

२.६.१२ राष्ट्रिय परिचयपत्र, पञ्जीकरण र सामाजिक सुरक्षा भत्ता व्यवस्थापन

राष्ट्रिय परिचयपत्र कार्यक्रम पहिलो चरणमा पाँचथर जिल्ला र सिंहदरबारभित्रका कर्मचारीहरुलाई परिचयपत्र वितरण गरी सुरु गरिएकोमा २०८० असार मसान्तसम्म राष्ट्रिय परिचयपत्रको लागि अभियानमार्फत ५५ जिल्लामा ९५ लाख ४८ हजार ८ सय ९० र एकाइमार्फत ३६ लाख ५ हजार ८ सय ५२ गरी कुल १ करोड ३१ लाख ५४ हजार ७ सय ४२ नागरिकको विवरण सङ्कलन भएको छ।

१ करोड २१ लाख १७ हजार राष्ट्रिय परिचयपत्रको स्मार्ट कार्ड प्राप्त भएको छ। १६ लाख ३० हजार १४ राष्ट्रिय परिचयपत्र छपाइ र १ लाख ७३ हजार ६८ राष्ट्रिय परिचयपत्र वितरण भएको छ।

राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन र पञ्जीकरणलाई सहजीकरण गर्न कल सेन्टर स्थापना गरी राष्ट्रिय परिचयपत्रको प्रि इनरोलमेन्ट, राष्ट्रिय परिचयपत्र नम्बर हराएको र परिचयपत्र विवरण दर्तासम्बन्धी समस्याहरुको समाधान भइरहेको छ। राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (NID- MIS) लाई राहदानी विभागको विद्युतीय प्रणालीसँग अन्तरआबद्धता गरिएको एवम् चिकित्सा शिक्षा आयोगसँग अन्तरआबद्धता भई मेडिकल अधिकृत प्रवेश परीक्षामा राष्ट्रिय परिचयपत्र नम्बर (NIN) अनिवार्य गरिएको छ।

व्यक्तिगत घटना दर्ता र सामाजिक सुरक्षा भत्तासम्बन्धी कार्यलाई सरलीकरण गर्न व्यक्तिगत घटना दर्ता तथा सामाजिक सुरक्षा प्रणाली (VERSP-MIS) मा पत्राचार मोड्युल थप गरिएको छ। सङ्ग्रहित नागरिकका सूचना तथा तथ्याङ्कको आन्तरिक तथा बाह्य जोखिमबाट सुरक्षा गर्न तथा गोपनीयता कायम गर्न VERSP-MIS प्रयोग गर्दा Virtual Private Network (VPN) अनिवार्य गरिएको छ। हाल ६ हजार ६ सय ४८ वटा वडा कार्यालय र ७ सय ५३ स्थानीय तहमा VPN जडान गरी सो व्यवस्थाको कार्यान्वयन भइरहेको छ। सामाजिक सुरक्षा, घटना दर्ता तथा पञ्जीकरणसम्बन्धी विषयमा रहेका कानूनी द्विविधा, व्यावहारिक समस्या तथा प्राविधिक समस्याका सम्बन्धमा स्थानीय तहका १ हजार ५ सय जनालाई अभिमुखीकरण तथा तालिम दिइएको छ। हाल ६ हजार ६ सय ४८ वडाबाट अनलाइनमार्फत घटना दर्ता भइरहेको र कुल ५२ लाख ७० हजार ९ सय ८९ व्यक्तिगत घटना दर्ता भएका छन्।

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट Civil Registration and Vital Statistics Report प्रकाशनको तयारी भएको छ। २०८० वैशाख १ गतेदेखि ७ गतेसम्म व्यक्तिगत घटना दर्ता सप्ताह मनाउने क्रममा नेपाल टेलिकमका मोबाइलमार्फत व्यक्तिगत घटना दर्ताका सम्बन्धमा जनचेतना अभिवृद्धिका लागि Ring Back Tone बजाइएको र एसएमएससमेत पठाइएको छ। उक्त सप्ताह अवधिमा ५२ हजार वटा जन्म दर्ता भएको, व्यक्तिगत घटना दर्ता र सामाजिक सुरक्षा भत्ताका विषयमा गुनासो सम्बोधन गर्न स्थापना भएको कल सेन्टरमा टेलिफोनबाट प्राप्त २७ हजार ८ सय ९ वटा, इमेलबाट प्राप्त २ हजार १ सय २० वटा एवम् अन्य माध्यमबाट प्राप्त ६ सय ११ वटा गुनासोको सम्बोधन भएको छ।

२.६.१३ तथ्याङ्क व्यवस्थापन

तथ्याङ्क ऐन, २०७९ बमोजिम साबिकको केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयमा रुपान्तरण गरी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयअन्तर्गत रहने व्यवस्था मिलाइएको छ। उक्त ऐन कार्यान्वयनका लागि नियमावली तथा कार्यविधिहरु तयार भइरहेका छन्।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को राष्ट्रियस्तरको नतिजा तयार भई राष्ट्रिय प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिएको छ। गाउँपालिका तथा नगरपालिकास्तरको नतिजा; जातजाति, भाषा तथा धर्मसम्बन्धी नतिजा र गणना जाँच सर्वेक्षणको नतिजा सेन्सस् वेबपोर्टल मार्फत सार्वजनिक गरिनुका साथै प्रतिवेदनहरु प्रकाशन गरिएका छन्। सात प्रदेश र ५७ वटा जिल्ला गरी ६४ स्थानमा जनगणनाको नतिजा सार्वजनिक गरी अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ।

राष्ट्रिय कृषिगणना, २०७८ को तथ्याङ्क विश्लेषण, तालिकीकरण र मस्यौदा प्रतिवेदन लेखन कार्य सम्पन्न भएको छ। नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण- चौथोका लागि स्थलगत तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य सम्पन्न भएको छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, वार्षिक तथा त्रैमासिकलगायतका बृहत् आर्थिक सूचकसम्बन्धी अनुमानहरु तयार भएको र प्रादेशिक राष्ट्रिय लेखा तथ्याङ्कको प्रारम्भिक अनुमानको सार्वजनिकीकरण भएको छ।

छानिएका उद्योगहरुबाट नियमित रुपमा उत्पादन तथा मूल्यसम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गरी सूचकाङ्कहरु निर्माण गरिएको छ। नेपाल व्यापार सर्वेक्षण, २०७८ को तथ्याङ्क प्रशोधनको कार्य सम्पन्न भएको छ। औद्योगिक सर्वेक्षण, २०७६ को राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक नतिजा सातैवटा प्रदेशमा सार्वजनिक भएको छ। आगामी दोस्रो आर्थिक गणनाको नीति तथा रणनीति तयार भएको छ भने सो प्रयोजनको लागि तयार गरिएको प्रश्नावलीको परीक्षण गरिएको र नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरण परिमार्जन गरिएको

छ। जिल्लागत तथ्याङ्क सङ्कलन गरी तथ्याङ्कीय व्यावसायिक रजिस्टर अद्यावधिक गरिएको छ।

राष्ट्रिय तथ्यगत विवरण कार्यान्वयनका लागि पुनर्ताजगी तालिमहरु सम्पन्न गरिएका छन्। पाँच जिल्लाका स्थानीय तहका कर्मचारीका लागि तथ्याङ्कीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुका साथै नियमित र अन्य प्रकाशनहरु छपाइ गरी प्रयोगकर्ताहरुका लागि उपलब्ध गराइएको एवम् विभिन्न अनलाइन प्रणालीहरुमा उपलब्ध तथ्याङ्क प्रयोगमा ल्याउन सरोकारवालाहरुसँग छलफल भएको छ। सात प्रदेशमा रहेका ३३ तथ्याङ्क कार्यालयहरुमध्ये ७ वटा कार्यालयको वेबपेज निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

२.७ प्राकृतिक साधनस्रोतको संरक्षण, संवर्धन र उपयोगसम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (छ) मा व्यवस्था गरिएका प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्धन र उपयोगसम्बन्धी नौ वटा नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन्।

२.७.१ वन विकास

संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन रणनीति, २०२२-२०३०, वन्यजन्तुबाट भएको क्षतिको राहत वितरण निर्देशिका, २०८० र वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण आदेश, २०८० स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। त्यस्तै दिगो वन व्यवस्थापनको लागि राष्ट्रिय मापदण्ड, २०८० र राष्ट्रिय बृहत् जलाधार व्यवस्थापन रणनीति, २०८० स्वीकृतिको प्रक्रियामा रहेका छन्। सशस्त्र वन रक्षक सेवा नियमावली, २०७९, सिँचाइ नीति र सिँचाइ आयोजनाबाट उत्पादन हुने विद्युत्सम्बन्धी कार्यविधिको मस्यौदा तयार गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमअन्तर्गत १ सय ३८ हेक्टरमा वृक्षारोपण र संरक्षण (Forests Restoration) कार्य, १ सय १७ हेक्टरमा गह्रा सुधार (Terrace Improvement), २७ वटा समुदायस्तरीय जीविकोपार्जन

कार्यक्रम (CLIPs), १ सय ५१ हेक्टर चरिचरन (Rangelands Restoration) क्षेत्र व्यवस्थापन र निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। २२ वटा संरक्षण पोखरी पुनःस्थापना/पुनर्भरण/निर्माण र ८८ स्थानका खोला किनार तथा फिल्टरिङ ड्याम निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। एक सय २५ वटा स्थानीय अनुकूलन योजनाहरु सञ्चालन गरिनुका साथै १२ वटा पालिकाहरुको स्थानीय अनुकूलन योजना (LAPA) तयार भएको छ। पहाडी साना किसानका लागि २ सय वटा स्थानीय अनुकूलन योजना (LAPA) कार्यान्वयनमा ल्याइएको र पालिकास्तरीय "स्थानीय अनुकुल योजना" सहजकर्ताहरुलाई जलवायु परिवर्तन, अनुकूलन तथा नेतृत्व विकाससम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ।

रेड फरेष्ट्री तथा जलवायु परिवर्तन कार्यक्रमअन्तर्गत वनस्पति विभागको Wood Library/Xylorium सुदृढीकरण गरिएको छ। NFIS/SIS सम्बन्धी उत्सर्जन न्यूनीकरण लागु भएका जिल्लाहरुमा अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गरिएको छ। Lowering Emissions by Accelerating Forest Finance (LEAF) परियोजना तयारीको लागि लुम्बिनी, गण्डकी र वागमती प्रदेशस्तरमा दिगो वन व्यवस्थापनमा आधारित उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ।

राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रमतर्फ १ लाख ६५ हजार बिरुवा उत्पादन/खरिद गरिएको; ३६ वटा तालतलैया/सिमसार संरक्षण तथा व्यवस्थापन; ९३ वटा गल्छी, पहिरो, खहरे रोकथाम; १९ हेक्टर हरित पेटिका निर्माण; ३३ वटा संरक्षण पोखरी निर्माण तथा संरक्षण; ९१ हेक्टर क्षतिग्रस्त भूमि पुनरुत्थान तथा अन्य संरक्षण र ३५ स्थानमा भूमिगत जल पुनर्भरण र सतहमुनिको पानी उपयोग र ९.७ किलोमिटर नदी तथा खोला किनारा स्थिरीकरण/व्यवस्थापन गरिएको छ।

समृद्धिका लागि वनतर्फ विभिन्न प्रजातिका १२ हजार २ सय ५५ वृक्षारोपण गरिएको छ। तारबार सहितको वृक्षारोपण कार्यक्रमअन्तर्गत रुपन्देही, नवलपरासी र डडेल्धुराका विभिन्न स्थानमा २३.३ हेक्टरमा वृक्षारोपण, ३५ स्थानमा भूमिगत जल पुनर्भरण र सतहमुनिको पानी उपयोग र ३ स्थानमा क्षतिग्रस्त भूमि पुनरुत्थान भएको छ। त्यस्तै ३ स्थानमा नदी उकास जग्गा व्यवस्थापन कार्य सम्पन्न भई ५९ हजार ७ सय ६९ वटा बिरुवाहरु (आँप, लिची, कागती आदि) वितरण गरिएको छ।

जलवायु उत्थानशील चुरे कार्यक्रमतर्फ माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरु (कक्षा ८, ९ र १०) का लागि जलवायु परिवर्तन तथा उत्थानशील भू-उपयोग अवधारणा तथा फिल्ड अभ्याससम्बन्धी पाठ्यक्रम विकासका लागि वन विज्ञान अध्ययन संस्थान, त्रिभुवन विश्वविद्यालय (IOF/TU) सँग सम्झौता गरी (Memorandum of Understanding) पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ। त्यस्तै संवेदनशील पारिस्थितिकीय प्रणाली पुनःस्थापना योजना (CERP) प्रमाणीकरणका लागि राष्ट्रियस्तरको गोष्ठी सम्पन्न गरिएको छ। परियोजना निर्देशक समिति (Project Steering Committee-PSC) को बैठक सम्पन्न भई आयोजना कार्यान्वयनका लागि महत्त्वपूर्ण रहेको संवेदनशील पारिस्थितिकीय प्रणाली पुनःस्थापना योजना (Critical Ecosystem Restoration Plan-CERP) स्वीकृत गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सामुदायिक वन अध्ययन केन्द्रको रणनीतिक योजना निर्माण तथा सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटनको अवस्था, अवसर र चुनौतीसम्बन्धी अध्ययन सम्पन्न भई प्रतिवेदन तयार भएको छ।

२.७.२ जलाधार संरक्षण

वन तथा जलाधार संरक्षणतर्फ ३७ वटा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन प्रतिवेदन, ५ वटा पूरक वातावरणीय प्रभाव अध्ययन प्रतिवेदन, ४५ वटा क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन/कार्यसूची स्वीकृत गरिएको छ। ४१ वटा विकास आयोजनालाई ४ सय ४७ हेक्टर वन क्षेत्र उपलव्ध गराइएको एवम् वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद् (EPCCMNC) को गठन भएको छ। गोदावरी-फुल्चोकी वन संरक्षण क्षेत्रअन्तर्गत संरक्षण पोखरी निर्माण तथा मर्मत सम्पन्न भएको छ। जलाधार संरक्षणको लागि पार्क निर्माण तथा व्यवस्थापन गरिएको छ। सहरी वन विकास कार्यक्रमअन्तर्गत ललितपुर महानगरपालिकामा ६ सय वटा विभिन्न प्रजातिका बिरुवाहरु वितरण गरिएको छ। ३ हजार ५० के.जी. उन्नत बिउ सङ्कलन/खरिद गरिएको छ।

जलाधार संरक्षण तथा सीमसार व्यवस्थापनतर्फ ८९ स्थानमा नदी तथा खोला किनारा स्थिरीकरण/व्यवस्थापन, ६८ वटा गल्छी पहिरो नियन्त्रण, ३२ वटा पानी मुहान संरक्षण र ४७ स्थानमा संरक्षण पोखरी निर्माण तथा सिमसार क्षेत्र व्यवस्थापन गरिएको छ। जलाधारमा आधारित जलवायु उत्थानशील जीविकोपार्जन अन्तर्गत ३० वटा संरक्षण

पोखरी निर्माण तथा २ सय ९० वटा पानी मुहान संरक्षण गरिएको छ। एक सय ६१ हेक्टर सुक्खा बहन गर्ने खेती प्रवर्धन र बुट्यान क्षेत्र (Shrub Land) मा गैरकाष्ठ वन पैदावारको प्रवर्धन एवम् २ सय २० हेक्टरमा संरक्षण खेती प्रवर्धन गरिएको छ।

२.७.३ जडीबुटी संरक्षण, अनुसन्धान र विकास

जडीबुटी विकासतर्फ १ हजार ४७ वटा जडीबुटी नमुनाहरुको विश्लेषण, प्रमाणीकरण, गुण नियन्त्रण तथा सिफारिस कार्य गर्नुका साथै २ सय १७ वटा नमुनाको Gas Chromatography Mass Spectrometry (GCMS), Fourier Transform Infrared Reflectance (FTIR) र High Performance Liquid Chromatography (HPLC) उपकरणमार्फत परीक्षण सेवा प्रदान गरिएको छ। ७ वनस्पति अनुसन्धान केन्द्रहरुबाट ७ लाख ५० हजार ४ सय ५० जडीबुटी बिरुवा उत्पादन गरिएको छ। १० प्रजातिका सुगन्धित वनस्पतिहरुको GCMS प्रोफाइलिङ्ग र ७ वनस्पति प्रजातिहरुको Reference Chromatogram तयार गरिनुका साथै Wintergreen, Eucalyptus र Juniper गरी जम्मा ३ प्रजातिका बिरुवाहरुको GCMS परीक्षण गरिएको छ। गण्डकी प्रदेशको बोटे र बागमती प्रदेशको सुरेल, राई र माझी समुदायमा रहेको वनस्पतिको परम्परागत ज्ञानको अभिलेखीकरण गरिएको छ। जडीबुटी प्रशोधन केन्द्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरी अन्तिम प्रतिवेदन गण्डकी प्रदेशबाट कार्यान्वयनका लागि अगाडि बढाइएको छ।

वनस्पति अनुसन्धान संरक्षण तथा उद्यान विकासअन्तर्गत *Dendrobium longicornu* को टिस्युकल्चर प्रविधि विकास गरिएको छ। दश वटा वनस्पति प्रजातिहरुमा फाइटोकेमिकल र सुगन्धित तेल अध्ययन गरिएको छ। राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशालामा रहेका १ लाख ७० हजार वटा हर्वेरियम नमुनाहरुको व्यवस्थापन गरिएको छ। २६ वटा Taxa New to KATH को रुपमा समावेश गरिएको छ। छब्बिस हजार १ सय ७८ हर्वेरियम नमुनाहरुको डिजिटाइजेसन कार्य सम्पन्न गरिएको छ। एघार वनस्पति उद्यानमा ३ लाख २४ हजार ८८ वटा मौसमी तथा १ लाख १० हजार ६ सय ९४ वटा बहुवर्षीय शोभनीय फूल बिरुवा उत्पादन गरिएको छ। चौहत्तर वनस्पति प्रजातिका बिउहरुको जर्मिनेसन टेष्ट गरिएको छ। फ्लोरा अफ नेपाल

Volume-10 (part I) मा पर्ने ३ वटा वानस्पतिक परिवारहरु क्रमशः Acoraceae, Liliaceae तथा Potamogetonaceae मा पर्ने जम्मा ३५ प्रजातिहरु र Volume-10 (part II) मा पर्ने Orchidaceae परिवारको ६१ प्रजातिहरु गरी जम्मा ९६ प्रजातिहरुको पाण्डुलिपि www.floraofnepal.org.np वेबसाइटमा अपलोड भई अनलाइन संस्करण प्रकाशन गरिएको छ।

२.७.४ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष

तेस्रो अन्तर्राष्ट्रिय एसियन गैंडा सम्मेलन, वार्डेन सेमिनार एवम् सात वटै प्रदेशमा प्रदेशस्तरीय कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न भएको छ। सफा हिमाल अभियान २०२३ अन्तर्गत सगरमाथा/ल्होत्से, बरुन्चे र अन्नपूर्ण हिमालबाट करिब ३६ टन फोहोर सङ्कलन र व्यवस्थापन गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ बाट निर्माण सुरु भएका १४ वटा संयुक्त सुरक्षा पोष्टहरुको निर्माण कार्य एवम् हात्तीको लागि ३ वटा सेडघर निर्माण, एउटा हात्तीसार भवन निर्माण, ४ वटा हात्तीको दाना राख्ने स्टोर भवन निर्माण गरिएको छ। बच्चा हात्तीलाई तालिम तथा हात्तीसार व्यवस्थापन कार्यहरु सम्पन्न भएका छन्।

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको ३ सय ५० हेक्टर, बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको १ सय ६० हेक्टर, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्जको १ सय हेक्टर, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको ३ सय २५ हेक्टर, कृष्णसार संरक्षण क्षेत्रको २० हेक्टर, शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्जको २ सय हेक्टर, कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्षको ६५ हेक्टर गरी कुल १ हजार २ सय २० हेक्टरमा घाँसे मैदान व्यवस्थापन तथा निर्माण कार्य सम्पन्न गरिएको छ। उनन्साठी वटा पानी पोखरी मर्मत तथा निर्माण गरिएको छ। त्यस्तै चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको ४ किलोमिटर, बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको ३ किलोमिटर, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको ६ किलोमिटर, लाङटाङ राष्ट्रिय निकुञ्जको ३ किलोमिटर, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्जको ३ किलोमिटर, शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्जको ३ किलोमिटर, शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्जको ३ किलोमिटर गरी कुल २५ किलोमिटर मा मेषजाली सहित तारबार निर्माण गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा १०.५५ किलोमिटर सोलार फेन्स, ५ वटा

उद्धार केन्द्र, ६ सय ४८ किलोमिटर अग्नि रेखा एवम् ४ सय ५९ किलोमिटर वनपथको निर्माण तथा मर्मत सुधार कार्य सम्पन्न गरिएको छ।

वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षणतर्फ बाह्य मिचाहा प्रजातिको फिल्ड अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छ। वन क्षेत्र बाहिर बाँसको ८ सय वटा प्लट मापन भएको छ। वनविज्ञानका २ सय २७ जना विद्यार्थीहरुको लागि ५ महिनासम्मको इन्टर्नशीप सम्पन्न भएको छ। वनको जानकारी पुस्तिका प्रकाशन तथा वितरण भएको तथा माटो प्रयोगशालाको मान्यता (Accredication) दिने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ।

२.७.५ वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम

वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि ९१ वटा नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग, कलकारखानाबाट निष्कासित फोहोर पानीलगायतका नमुना सङ्कलन तथा विश्लेषण गरिएको छ। पाँच वटा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) र ५ वटा पूरक वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरिएको छ। विद्यालय केन्द्रित ३३ वटा वातावरण संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। विभिन्न समयमा गरी ९ सय ३४ पटक काठमाडौं उपत्यकामा सवारी साधनहरुको सवारी प्रदूषण छड्के अनुगमन सम्पन्न गरिएको छ। नेपाल ट्रष्टको स्वामित्वमा रहेको करिब ३ हजार ७ रोपनी क्षेत्रफलको प्राकृतिक वनजङ्गल तथा जैविक विविधताको संरक्षण गरिएको र यसले पर्यावरण सन्तुलनमा टेवा पुग्दै आएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा वन क्षेत्रबाट करिब ४ अर्ब ७७ करोड राजस्व सङ्कलन भएको छ। ३ लाख १८ हजार क्युबिक फिट काठ उत्पादन हुनुका साथै २ हजार हेक्टरमा वृक्षारोपण, र ९३ वटा गल्छी पहिरो र खहरे नियन्त्रण गरिएको छ। वन तथा वातावरणसम्बन्धी थप कार्यको विवरण तालिका १६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १६: वन तथा वातावरणसम्बन्धी मुख्य विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	राजस्व सङ्कलन	रु. (लाख)	४०,६००	५५,०००	४७,७००.७३
२.	वन क्षेत्रबाट प्राप्त आम्दानी	रु. लाख	७,६६७.११	९,६७१.८५	१३,९४९
३.	रोजगारी सिर्जना	श्रमदिन	५१,९७,०००	४,७९,०००	४,७९,०००
४.	काठ उत्पादन	क्यू. फिट (हजार)	१९४.२४	२१७	३१८.६१
५.	दाउरा उत्पादन	चट्टा	१०,५८२	१४,६२६	४१,९०९
६.	बिरुवा उत्पादन	वटा (लाख)	२००.७३	१००.८५	१५९.७३
७.	वृक्षारोपण	हेक्टर	०.०२	०.०३	०.०२
८.	सुगन्धित तेल उत्पादन	टन	४६.६	१६.५९	१९.६६
९.	हर्बल केयर उत्पादन	टन	६४.७५	५३.४९	५३.३७
१०.	जडीबुटी प्रजातिका नमुनाहरुको विदेश निकासीमा सहजीकरण	नमुना सङ्ख्या	१,७२१	१,५२९	१,०४७
११.	हर्वोरियम नमुना डिजिटाइजेसन	वटा	३०,००५	३२,००९	२६,१७८
१२.	घाँसे मैदान व्यवस्थापन	हेक्टर	४,३८४	१,८४७	१,२२०
१३.	पानी पोखरी निर्माण तथा मर्मत	वटा	२९०	१०७	५९
१४.	मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वका घटना	सङ्ख्या	१०,१८६	१०,१८३	९,४३१
१५.	राहत वितरण	रु. (लाख)	१,२९४.७२	१,४८३.२८	१,२००
१६.	मेषजालीसहितको तारबार निर्माण	किलोमिटर	५२.२१	३२.३५	२५.००

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१७.	विद्युतीय तारबार निर्माण	किलोमिटर	५	५	३.७
१८.	गल्छी पहिरो र खहरे नियन्त्रण	वटा	१३८	१७०	९३
१९.	नदी खोला किनारा व्यवस्थापन	किलोमिटर	२३.६९	३०.८५	९.७२६
२०.	भूमिगत जल पुनर्भरण र सतहमुनिको पानी उपयोग	वटा	५६	७७	३५
२१.	वातावरणीय प्रभाव अध्ययन	वटा	६१	५०	३७
२२.	पूरक वातावरणीय प्रभाव अध्ययन	वटा	८	६	५
२३.	क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन/कार्यसूची	वटा	४३	५२	४५
२४.	वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरु सञ्चालन (हालसम्म)	वटा	२९	२९	२९
२५.	वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनका लागि प्रदान	हेक्टर	१,२१५.४३१	४६५.४१६	४४७.१०

स्रोतः वन तथा वातावरण मन्त्रालय

२.७.६ विपद् व्यवस्थापन

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सात जिल्लाहरु (रुकुम पूर्व, प्यूठान, रुपन्देही, कास्की, मनाङ, डोटी, नवलपरासी (पूर्व) मा जिल्ला आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र थप गरी सञ्चालन गरिएको छ। उपत्यकाका जिल्ला बाहेक ७४ जिल्लामा जिल्ला आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरु सञ्चालन भएका छन्। विपद्लगायत विभिन्न कारणले बेपत्ता भएका वा हराएका ८ सय ९५ जनाको नेपाली सेनाबाट जमिनी खोज तथा उद्धार एवम् ३ सय ६८ जनाको हवाई खोज तथा उद्धार कार्य गरिएको छ।

नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन नीतिको मस्यौदा तयार गरिएको छ। Shock Responsive Social Protection Guidelines को मस्यौदा तयार गरिएको छ। विपद् व्यवस्थापन कोष सञ्चालन कार्यविधि, २०७९ लागु भएको छ। नेपाल टेलिभिजन, रेडियो तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत सचेतनामूलक सामग्री प्रसारण भएको छ। दैनिक एवम् मासिक विपद् बुलेटिन प्रकाशन गरिनुका साथै विपद् पोर्टलमा E-learning Platform विकास गरिएको छ। त्यस्तै विपद्सम्बन्धी विषयमा स्नातकोत्तर अध्ययनरत विद्यार्थीहरुका लागि शोध अनुदान प्रदान गरिएको छ। प्रदेश र स्थानीय तहका लागि ४९ जिल्लाका ३ सय ९२ वटा स्थानीय पालिकाहरुका कुल १ हजार १ सय ६२ जनालाई अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिएको छ। उद्धार सामग्रीको खरिद र हस्तान्तरण भएको छ। प्रदेश, जिल्ला र स्थानीय तह गरी २ सय २३ निकायमा विपद् पोर्टल स्थानीयकरण गरिएको छ।

२.७.७ सिँचाइ विकास

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा सतह सिँचाइबाट १० लाख २२ हजार ७ सय ३५ हेक्टर, भूमिगत सिँचाइबाट ५ लाख ३० हजार ६ सय ५४ र लिफ्ट सिँचाइबाट २ हजार १ सय १९ हेक्टर गरी देशभरमा जम्मा १५ लाख ५५ हजार ५ सय ८ हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइएको छ। सिँचाइ सुविधाको विस्तारमार्फत कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा सरकारले जोड दिएको छ। सिँचाइको विकासका लागि देशभरमा विभिन्न आयोजनाहरु सञ्चालित छन्। सिँचाइ क्षेत्रका केही प्रमुख आयोजनाहरुको प्रगति विवरण यस प्रकार छः

(क) भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

यस आयोजनाअन्तर्गत रहेको भेरी कोरिडोर कार्यक्रमलाई अलग गरी भेरी कोरिडोर क्षेत्रका नदी नियन्त्रण, टार बजार संरक्षण, एकीकृत ऊर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम

कार्य सुरु भएको छ। यस आयोजनाको समग्रमा हाइड्रो-मेकानिकलतर्फ २५ प्रतिशत र इलेक्ट्रो-मेकानिकलतर्फ १२ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको छ भने भेरी कोरिडरतर्फ लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली निर्माणबाट थप ४ सय हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुगेको छ।

(ख) महाकाली सिँचाइ आयोजना

महाकाली सिँचाइ आयोजना तेस्रो चरणमा १२ सय मिटर लिङ्क नहर सम्पन्न भई पानी सञ्चालनमा आएको छ। टनकपुर मूल नहरको चेनेज १२+६९० देखि चेनेज २८+८०० सम्मको १६.११ किलोमिटर नहरमध्ये करिब १५.३६ किलोमिटर संरचनासहितको नहर निर्माणको कार्य सम्पन्न भएको छ। २८+८०० देखि ४८+२०० सम्मको मूल तथा शाखा नहर निर्माणको लागि खरिद प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ।

(ग) रानी जमरा- कुलरिया सिँचाइ आयोजना

यस आयोजनाको नयाँ इन्टेक तथा मूल नहरबाट तीनै वटा प्रणालीहरुमा पानी सञ्चालन गरी १४ हजार ३ सय हेक्टरमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइएको छ। लम्की विस्तार नहरमा पानी सञ्चालन परीक्षण भएको छ। पावरहाउस सञ्चालन गरी ४.७१ MW विद्युत् उत्पादन हुनेगरी कार्य भइरहेको र यो अन्तिम चरणमा रहेको छ।

(घ) सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको ७.४१ किलोमिटर सुरुङ खन्ने काम सकिएको, हेडवर्क्स, पावरहाउस, सर्ज साफ्ट, वि.पी. राजमार्गको रि एलाइन्मेन्ट, हाइड्रो-मेकानिकलको खरिद कार्य पूरा भई निर्माणको प्रक्रिया सुरु भएको छ।

(ङ) नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना

जलासय, हेडवर्क, सुरुङ, पावरहाउसलगायत माथिल्लो भागका संरचनाहरुको निर्माण सँग-सँगै रि-रेगुलेटिङ बाँध र सोभन्दा तलका कपिलवस्तु जिल्लाको ३० हजार हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने संरचनाको लागि अध्ययन कार्य अघि बढाइएको छ।

(च) एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजना

एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजनाअन्तर्गत कर्णाली प्रदेशका १० जिल्लाको नदी नियन्त्रण, टार बजार संरक्षण, एकीकृत ऊर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम, जलस्रोत संरक्षण, पहिरो व्यवस्थापन गर्न कार्य अघि बढाइएको छ। सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजनाअन्तर्गत दार्चुलालगायतका ७ जिल्लाको नदी नियन्त्रण, टार बजार संरक्षण, एकीकृत ऊर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम र पहिरो व्यवस्थापन गर्ने कार्य अघि बढाइएको छ।

(छ) अन्य आयोजना

बबई सिँचाइ आयोजनाबाट आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा थप १४ सय हेक्टर गरी हालसम्म २५ हजार ४ सय हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको छ। सिक्टा सिँचाइ आयोजनाको सिधनिया शाखा, पूर्वी नहरको शाखाहरुबाट ३ हजार २ सय हेक्टर यस वर्ष थप भई कुल सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको क्षेत्र २० हजार २ सय हेक्टर पुगेको छ।

तमोर-चिस्यांग, कालीगण्डकी-तिनाउ डाइभर्सन आयोजनाहरुको अध्ययन कार्य अघि बढाइएको छ। सुनसरी-मोरङ सिँचाइ आयोजना मूल नहर शाखा-प्रशाखा नहर सुधार गरिएको छ। लोहन्द्र पुल निर्माण सम्पन्न भएको छ। बुढी खोला Aqueduct संरक्षण कार्य सम्पन्न हुने अवस्थामा रहेको छ। बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजनाअन्तर्गत

विभिन्न जलाशय, लिफ्ट, सतह सिँचाइ तथा भूमिगत सिँचाइमार्फत थप १ हजार ७० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुबिधा विस्तार भएको छ। भूमिगत जलस्रोततर्फ समृद्ध तराई मधेस सिँचाइ विशेष कार्यक्रमअन्तर्गत २ सय ४४ वटा डिप ट्युबेल तथा ३ हजार २ सय ४४ वटा स्यालो ट्युबेल निर्माण गरी थप १६ हजार ४ सय ३० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको छ।

एकीकृत ऊर्जा सिँचाइ विशेष कार्यक्रममार्फत विभिन्न नदी वेसिनअन्तर्गत लिफ्ट सिँचाइबाट थप २ सय हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको छ। ठुला तथा बृहत् सिँचाइ प्रणालीहरुको नियमित मर्मत सुधार तथा पुनःस्थापना गरी करिब १ लाख ७० हजार १०० हेक्टर जमिनमा दिगो तथा भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुगेको छ। सर्लाही र रौतहट जिल्लाको १ हजार ट्युबेल तथा वितरण प्रणाली मार्फत ४० हजार हेक्टर जमिनमा भूमिगत स्रोतको प्रयोग गरी नवीन यान्त्रिक सिँचाइ आयोजनाको कार्य सुरु गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा सतह सिँचाइ, भूमिगत स्रोत तथा लिफ्ट सिँचाइ समेतबाट कुल १५ लाख ५५ हजार ५ सय ८ हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुगेको छ। त्यस्तै २ सय ७५ स्थानमा स्वचालित मौसम मापन केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन भएको छ र १ हजार ३ सय ६४ किलोमिटर तटबन्ध निर्माण भएको छ। सिँचाइ, तटबन्ध, जल तथा मौसम विज्ञानसम्बन्धी मुख्य उपलब्धिहरु तालिका १७, १८ र १९ मा उल्लेख गरिएका छन्।

तालिका १७: जल तथा मौसम विज्ञानसम्बन्धी मुख्य विवरण

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०	आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्मको
१.	स्वचालित जल मापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन	१४०	२०	१६०
२.	स्वचालित मौसम मापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन	२६१	१४	२७५
३.	मौसमी राडार (C-Band) स्थापना र सञ्चालन	१	२	३

स्रोतः ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

तालिका १८: सिँचाइ क्षेत्रको तुलनात्मक मुख्य विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको प्रकार	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०	आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्मको
१.	सतह सिँचाइ, हेक्टर	३०४९	६,२३९	१०,२२,७३५
२.	भूमिगत सिँचाइ, हेक्टर	१८५९३	१७,१३०	५३०,६५४
३.	लिफ्ट सिँचाइ	-	१०७०	२,११९
४.	कुल जम्मा, हेक्टर	२१६४२	२४,४३९	१५,५५,५०८

स्रोतः ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

तालिका १९: तटबन्ध तथा जग्गा उकाससम्बन्धी तुलनात्मक मुख्य विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको प्रकार	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०	आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्मको
१.	तटबन्ध (किलोमिटर)	२७९.२४	७६.२५	१,३६४.४९
२.	जग्गा उकास (हेक्टर)	५४७.३	२३३.५८	१२,७८५.८८

स्रोतः ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

२.७.८ जलविद्युत् एवम् ऊर्जा

विद्युत् विधेयक, २०८० तर्जुमा भएको छ। नवीकरणीय ऊर्जा तथा ऊर्जा दक्षता सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०८० र ग्रीन हाइड्रोजनसम्बन्धी नीति, २०७९ तर्जुमा भएको छ। बुढीगण्डकी जलविद्युत् आयोजनाको नियमावली, २०७९ र बुढीगण्डकी जलविद्युत् आयोजनाको प्रबन्धपत्र, २०७९ स्वीकृत भएको छ। बुढीगण्डकी जलविद्युत् आयोजना पुनर्वास तथा पुनःस्थापनासम्बन्धी कार्यविधि, २०८० को मस्यौदा तयार भई पृष्ठपोषण लिने कार्य भइरहेको छ। विद्युत् नियमन आयोग कर्मचारी प्रशासन विनियमावली, २०७९ लोकसेवा आयोगमा राय/परामर्शको लागि पठाइएको छ। नौमुरे प्रबन्धपत्र तथा नियमावली, २०७९ स्वीकृत भएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा २ हजार ७ सय ६७ मेगाबाट विद्युत् उत्पादन भएको र प्रतिव्यक्ति विद्युत् खपत ३ सय ८० किलोबाट प्रति घण्टा रहेको छ। राष्ट्रिय विद्युत् प्रणालीबाट कुल जनसङ्ख्याको ९५ प्रतिशतमा विद्युत् सुविधा पुगेको छ। यस आर्थिक वर्षमा १४ लाख ७८ हजार ६ सय ४० यूनिट विद्युत् निर्यात भएको एवम् ५२ वटा विद्युत् चार्जिङ स्टेसन निर्माणको कार्य सम्पन्न हुने चरणमा रहेको छ।

हालसम्म ९ लाख ९९ हजार १ सय ३० घरेलु सौर्य ऊर्जा प्रणाली जडान भएको छ। समग्रमा सौर्य विद्युत् उत्पादन क्षमता ४५.९० मेगावाट पुगेको छ। कुल जनसङ्ख्याको करिब ७.६% जनसङ्ख्यामा नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतबाट विद्युत्को पहुँच पुगेको छ। संस्थागत, सामुदायिक र व्यावसायिक बायोग्याँस प्लान्ट ३ सय ६१ वटा, घरायसी बायोग्याँस प्लान्ट ४ लाख ७१ हजार वटा निर्माण भएको छ साथै यस अवधिमा १ लाख ४४ हजार ९ सय ८० वटा सुधारिएको फलामे चुलोसमेत निर्माण भएको छ। ऊर्जा क्षेत्रसम्बन्धी थप विवरण तालिका २० मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २०: ऊर्जा क्षेत्रसम्बन्धी मुख्य विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	विद्युत् उत्पादन क्षमता	मेगावाट	१५३५	२२७२	२७६७.६२
२.	प्रतिव्यक्ति विद्युत् खपत	किलोबाट घण्टा	३२५	३५१	३८०
३.	राष्ट्रिय विद्युत् प्रणालीबाट विद्युत्मा पहुँच प्राप्त गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	९३	९३.५८	९५
४.	विद्युत् चुहावट (प्रसारण तथा वितरण)	प्रतिशत	१६.९३	१५.३८	१३.४६
५.	प्रसारणलाइन निर्माण (६६ के.भि. भन्दा बढी)	किलोमिटर	४६४०	५०८६	५४८४
६.	३३ के.भि. प्रसारणलाइन विस्तार	किलोमिटर	६०१९	६११८	७२३७

स्रोतः ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्राल

२.८ नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ज) मा व्यवस्था गरिएका नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी १५ नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन् ।

२.८.१ स्वास्थ्य सेवा

नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्रको रणनीतिक योजना (२०७९/८०-२०८७/८८); नेपाल स्वास्थ्य वित्त रणनीति (२०८०-२०९०); राष्ट्रिय कुष्ठरोग रणनीति (२०२१-२०२५); राष्ट्रिय आँखा स्वास्थ्य रणनीति (२०७९-८६); र Viral Hepatitis B & C राष्ट्रिय रणनीति (२०२३-२०३०) स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। अपाङ्गतामैत्री प्रजनन स्वास्थ्य तथा सुरक्षित मातृत्व सेवासम्बन्धी निर्देशिका, २०७९; पाठेघरको मुखको क्यान्सर स्क्रिनिङ सेवा सञ्चालन निर्देशिका, २०७९; स्तनपान व्यवस्थापन केन्द्र सञ्चालन निर्देशिका, २०७९; वृद्धि अनुगमन तथा प्रवर्धन निर्देशिका २०७९; पोषणमैत्री स्वास्थ्य संस्था कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७९; पोषण पुनःस्थापना केन्द्र सञ्चालन निर्देशिका, २०७९; आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन कार्यविधि, २०७९; ANC to PNC Continuum of Care Guideline, 2079; Safe Abortion Service Coaching and Mentoring Guideline, 2079, प्रयोगशालाजन्य फोहोर मैला व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७९ र प्रदेशहरुमा सरकारी स्वामित्वको रक्तसञ्चार केन्द्र स्थापनासम्बन्धी अवधारणा पत्र, २०७९ तयार भएका छन्।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ५ करोड ३७ लाख ७४ हजार ४ सय ३८ पटक आधुनिक स्वास्थ्य सेवाको प्रयोग गरेका छन्। ५० हजार ५ सय ३६ जना समुदायस्तरमा कार्यरत महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयंसेविकामार्फत १ करोड ४६ लाख ३० हजार ६ सय ५१ जनालाई स्वास्थ्य परामर्श सेवा प्रदान गरिएको छ।

खोप सेवातर्फ देशभरिका १७ हजार ८ सय ७८ खोप केन्द्रहरु (बाह्य र संस्थागत) बाट १ वर्ष मुनिका ५ लाख २५ हजार ९ सय ४३ जना बालबालिकाहरुलाई बि.सि.जि.; ५ लाख ९ हजार २ सय ४ जनालाई तीन मात्रा डि.पि.टि.-हेप बि-हिब; ५ लाख ६ हजार ६२ जनालाई तीन मात्रा पोलियो; ४ लाख ८३ हजार ४ सय ३६ जनालाई पि.सि.भी. तीन मात्रा; ५ लाख ५ सय १७ जनालाई रोटा भाइरसको दुई मात्रा; १२ देखि २३ महिनाका ४ लाख ८७ हजार ६ सय ७३ जनालाई दादुरा रुवेलाको दुई मात्रा; ४ लाख ९० हजार ३ सय ८० जना बालबालिकाहरु जे.इ. खोप; र ४ लाख ४६ हजार २ सय ५७ जना गर्भवती महिलालाई टि.डि. खोप प्रदान गरिएको छ। त्यस्तै ४ लाख २३ हजार २ सय ३५ जना बालबालिकाहरुले पूर्ण खोप प्राप्त गर्नुका साथै देशका ७२ जिल्ला र ७२४ स्थानीय तहलाई पूर्ण खोपक्षेत्र घोषणा गरिएको छ।

बालमृत्यु दर न्यूनीकरणतर्फ ५ वर्ष मुनिका २ लाख ७९ हजार ७९ जना झाडापखाला र ८५ हजार १ सय ५६ जना निमोनियाका बिरामीहरुले उपचार पाएका छन्। झाडा पखालाको कारण हुने बालमृत्यु ३४ जनाबाट ५ जनामा र निमोनियाका कारण भएको बालमृत्यु ५६ जनाबाट ३३ जनामा झरेको छ। परिवार नियोजन सेवातर्फ देशभरका सबै अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, सामुदायिक स्वास्थ्य एकाइ, नगर स्वास्थ्य केन्द्र र गाउँघर क्लिनिकका साथै घुम्ती शिविरसमेतबाट परिवार नियोजनका सेवा सञ्चालन भई १५ लाख ४२ हजार ४ सय ७८ दम्पती लाभान्वित भएका छन्।

सुरक्षित मातृत्व सेवातर्फ स्वास्थ्य संस्थामा गर्भ जाँच गराएका ७ लाख १५ हजार १ सय ४२ जना महिलाहरुमध्ये ४ लाख ८१ हजार २ सय ८४ जनाले प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भजाँच गराएका छन् र ३ लाख ९८ हजार ९ सय १० जनालाई विभिन्न अस्पताल र बर्थिङ सेन्टरबाट संस्थागत प्रसूति सेवा उपलब्ध गराइएको छ। ३ लाख ६४ हजार १ सय ७८ जना सुत्केरी आमाहरुलाई यातायात खर्च र १ लाख ८४ हजार ३ सय ४० जनालाई गर्भवती उत्प्रेरणा खर्च प्रदान गरिएको छ।

औलो, कालाजार र हात्तीपाइले रोग निवारणतर्फ ४ लाख ६८ लाख ६ सय १६ वटा रक्त नमुना परीक्षण गरिएकामध्ये ५ सय ३३ जनालाई औलो रोग देखिएको छ। औलो रोगको प्रकोपबाट सुरक्षित हुन २० हजार २ सय ७ जना गर्भवती महिलालाई कीटनाशक झुल वितरण गरिएको तथा १५ जिल्लामा हात्तीपाइले रोग नियन्त्रणका लागि औषधी सेवन अभियान सञ्चालन गरी ८४ लाख, ६५ हजार, ४ सय २९ जनालाई हात्तीपाइले विरुद्धको औषधी वितरण गरिएको छ।

कुष्ठरोग निवारणतर्फ २ हजार ५ सय ५ जना नयाँ कुष्ठरोगको बिरामी पत्ता लागेको र २ हजार ४ सय ३३ जना बिरामीहरु उपचारमा रहेका छन्। एच.आइ.भी. परीक्षण गरिएका ५ लाख ५५ हजार ७४ जनामध्ये ३ हजार ७९ जनाको एच.आइ.भी. पोजेटिभ देखिएको र २४ हजार २ सय ३७ जना एच.आइ.भी सङ्क्रमितहरु एन्टी रेट्रो भाइरल ट्रिटमेन्ट (ART) केन्द्रबाट एन्टी रेट्रो भाइरल (ARV) औषधी प्राप्त गरी सेवन गरिरहेका छन्। ३७ हजार ३ सय ८९ जना क्षयरोगका बिरामीहरुलाई स्वास्थ्यकर्मीको प्रत्यक्ष निगरानीमा उपचार सेवा प्रदान गरिएको छ भने क्षयरोग उपचार सफलता दर ९२ प्रतिशत रहेको छ।

देशभरमा एउटा केन्द्रीय आयुर्वेद चिकित्सालय, एउटा प्रदेश आयुर्वेद चिकित्सालय, १४ वटा आयुर्वेद प्रादेशिक औषधालय, ६१ वटा जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र, ३ सय ५ वटा आयुर्वेद औषधालय र एउटा होमियोप्याथी अस्पतालबाट नियमित रुपमा स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन भई २२ लाख ६८ हजार ४ सय ३० जनालाई सेवा प्रदान गरिएको छ।

स्वास्थ्य बिमातर्फ ७७ जिल्लाका ७ सय ४९ स्थानीय तहमा स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम लागु भएको छ। स्वास्थ्य बिमा गराउने ६८ लाख २० हजार ५७ जनामध्ये ५ लाख ४ हजार ६ हजार ६४ जना अति गरिब, ८ लाख २३ हजार १ सय ५३ जना ज्येष्ठ नागरिक, ३३ हजार ७ सय ८ जना HIV सङ्क्रमित, १ लाख ३१ हजार २ सय १० जना अति अशक्त अपाङ्ग, ३ हजार ३ सय ७७ जना कुष्ठ रोग सङ्क्रमित, ३ हजार १

सय ७८ जना बहु औषधी प्रतिरोधी क्षयरोगी र १ लाख १५ हजार ८ सय ७८ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका तथा उनीहरुको परिवार रहेका छन्।

विपन्न नागरिक स्वास्थ्य सेवाअन्तर्गत विभिन्न ८ प्रकारका कडा रोगका विपन्न नागरिकहरुलाई निःशुल्क उपचारको लागि अनुदान प्रदान गरिएको छ। यस क्रममा मृगौला रोगका ८ हजार ८ सय ६५ जना, क्यान्सरका १६ हजार ६ सय ९६ जना, मुटुरोगी ६ हजार ५ सय २६ जना, स्पाइनल इन्जुरीका ९ सय ५० जना, अल्जाइमरका २९ जना, सिकलसेल एनिमियाका ७ सय ६१ जना र पार्किन्सन्सका ५७ जना बिरामीले सेवा प्राप्त गरेका छन्।

स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर अभिवृद्धि कार्यक्रमअन्तर्गत सातै प्रदेशमा प्रादेशिक प्रयोगशाला विस्तार, ६४ वटा प्राथमिक अस्पतालहरु, ४० वटा सेकेन्डरी ए अस्पतालहरु, ४ वटा सेकेन्डरी बी अस्पतालहरु तथा १० वटा तृतीय तहका अस्पतालहरु र ११८ वटा अस्पतालहरुमा न्यूनतम सेवा मापदण्ड लागु गरिएको छ।

स्वास्थ्य पूर्वाधारतर्फ सबै स्थानीय तहमा एक आधारभूत अस्पताल निर्माण गर्ने सरकारको नीति अनुसार ६ सय ५५ स्थानीय तहमा ५, १० र १५ शय्याका अस्पताल निर्माणको लागि ५ सय ९२ अस्पतालको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएको, ३ सय ९७ अस्पताल निर्माण भइरहेको र २५ अस्पतालको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

हरेक ५-५ वर्षमा गरिने जनसाङ्ख्यिक स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०२२ सम्पन्न गरी नतिजा सार्वजनिक गरिएको छ। राष्ट्रिय जनगणनासँग गरिएको मातृमृत्यु अध्ययनको प्रतिवेदन सार्वजनिकीकरण गरिएको छ। ड्रग डिस्कभरी अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा मधुमेहमा परम्परागत रुपमा प्रयोग हुने बोट बिरुवाबाट औषधीजन्य रसायन प्रशोधन कार्य जारी रहेको छ। गाँजाको उत्पादन र प्रयोगलाई कानूनी आधार प्रदान गर्नेसम्बन्धी अध्ययन सम्पन्न गरिएको छ। Burden of Disease सम्बन्धी धनुषा र रसुवा जिल्लाको अध्ययन सम्पन्न गरिनुका साथै जनगणनाको तथ्याङ्क प्रयोगमा रोगको भार पत्ता लगाउने कार्य सम्पन्न भएको छ।

ट्रपिकल डिजिजसम्बन्धी रेबिज, सर्पदंश र डेङ्गी सम्बन्धी अध्ययनको तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य, औषधीहरुको नकारात्मक असरहरुसम्बन्धी अध्ययन कार्य, Antimicrobial Resistance सम्बन्धी राष्ट्रियस्तरको अध्ययनको प्रतिवेदन तयार गरी सम्प्रेषण (Dissemination) गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ। यसै अवधिमा काठमाडौँमा हैजाको अनुसन्धान गर्ने प्रयोजनको लागि विभिन्न ठाउँबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विश्लेषण कार्य सम्पन्न भएको छ। साथै एकीकृत रोग निगरानी (Integrated Disease Surveillance) सम्बन्धी अनुसन्धान कार्य र प्यूठान जिल्लामा नसर्ने रोगसम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य सम्पन्न भएको छ।

सिक्कलसेल एनिमिया तथा थालेसेमिया रोगको पहिचान, नियन्त्रण र रोकथामको लागि सुदूरपश्चिम प्रदेशमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रतिवेदन तयार भएको छ। नवजात शिशु र बाल स्वास्थ्यसम्बन्धी, महिला यौनकर्मीलाई लक्षित गरी HIV सङ्क्रमित माइग्रान्ट Integrated Biological and Behavioural Surveillance (IBBS) सम्बन्धी, Clinical Trail Registry सम्बन्धी तथा हात्तीपाइले रोगसम्बन्धी अनुसन्धानको लागि तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य सम्पन्न भएको छ। राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र, प्रदेश तालिम केन्द्र तथा साझेदार संस्थामार्फत कुल १६ हजार ९ सय ९३ जना स्वास्थ्यकर्मीहरुलाई तालिम प्रदान गरिएको छ।

२.८.२ शिक्षा

मदन भण्डारी विज्ञान तथा प्रविधि विश्वविद्यालय ऐन, २०७९ र योगमाया आयुर्वेद विश्वविद्यालय ऐन, २०७९ जारी भएका छन्। विद्यालय शिक्षासम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक र राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला सञ्चालनसम्बन्धी विधेयक तयार भएका छन्। सहिद दशरथ चन्द राष्ट्रिय स्वास्थ्य विज्ञान विश्वविद्यालयसम्बन्धी विधेयक; उच्च शिक्षासम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक; प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिमसम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक एवम् राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपसम्बन्धी विधेयकमा राय सङ्कलन भइरहेको छ। रासायनिक पदार्थको

सुरक्षित प्रयोग, नियमन तथा जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी विधेयकको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार भएको छ। तिलगङ्गा आँखा स्वास्थ्य शिक्षा मानित विश्वविद्यालयसम्बन्धी विधेयक तर्जुमाका लागि समिति गठन भएको छ।

दश वर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP 2022-2030) कार्यान्वयनमा आएको छ। शिक्षाको सोचपत्र, २०७९ जारी गरिएको छ। कोभिडबाट भएको शैक्षिक क्षति आपूरणका लागि पाँच वर्षे Recovery and Accelerated Learning (ReAL) Plan (2023-2028) र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा क्षेत्रको TEVT Sector Strategic Plan (2023-2032) कार्यान्वयनमा आएको छ। शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका, २०७९ तथा वैदेशिक अध्ययन स्वीकृतिसम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ जारी गरिएको छ। त्यसैगरी उच्च शिक्षामा उत्कृष्टताको प्रवर्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

सार्वजनिक विद्यालयमा कक्षाकोठा निर्माण (४ र २ कोठे भवन) का लागि २०२२ वटा विद्यालय र आइसिटी प्रयोगशाला व्यवस्थापनका लागि १ हजार ४ सय ५५ वटा विद्यालय गरी ३ हजार ४ सय ७७ वटा विद्यालयका लागि आवश्यक अनुदान रकम स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरिएको छ। भूकम्पबाट क्षति भएका ७ हजार ५ सय ८३ वटा विद्यालयमध्ये थप १ सय ४९ वटा विद्यालयको निर्माण कार्य सम्पन्न भई हालसम्म कुल ७ हजार ४ सय २८ वटा विद्यालयको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत १ हजार ६ सामुदायिक विद्यालयमा ४ कोठे र १ हजार १६ विद्यालयमा २ कोठे भवन निर्माणको लागि स्थानीय तहमा अनुदान हस्तान्तरण गरिएको छ। शैक्षिक कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन र समन्वयका लागि नेपाल नगरपालिका सङ्घ र गाउँपालिका राष्ट्रिय महासङ्घसँग समझदारी पत्रमा हस्ताक्षर भएको छ।

विद्यालय तहको लेखा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्नका लागि School Accounting System-SAS कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। अनौपचारिक शिक्षातर्फ तह ४ को सक्षमताको विकास

र परीक्षण गरिएको छ। अनौपचारिक शिक्षातर्फको राष्ट्रिय योग्यता प्रारुप कार्यान्वयनका लागि निर्देशिका र परीक्षण साधनहरुको विकास र प्रबोधीकरण गर्नुका साथै राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपमा रहेको तह १-३ को सक्षमताको पुनरावलोकन गरिएको छ।

एक सय ४ वटा शैक्षिक रेडियो कार्यक्रम उत्पादन र प्रसारण भएको छ। माध्यमिक तहको शिक्षकका लागि नेपाल खुला विश्वविद्यालयको सहकार्यमा १ वर्षे प्रोफेसनल तालिम डिग्रीको थप कोर्स सञ्चालन भएको छ। त्यस्तै ८० जना स्थानीय तहका कर्मचारीहरुको क्षमता विकासका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन भएको छ। विद्यालयका असल अभ्यासको सङ्गालो तयार गरी प्रकाशन गरिएको छ। एकीकृत सिकाइ व्यवस्थापनका लागि सिकाइ पोर्टल (Learning Portal) को सुदृढीकरण गरिएको छ। न्यून रहेको शिक्षक दरबन्दी परिपूर्तिका लागि माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० मा गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयका ४ हजार २ सय ३८ जना र आधारभूत तहको कक्षा ६-८ मा २ हजार ८ सय ४६ जना गरी जम्मा ७ हजार ८४ जना शिक्षकका लागि शिक्षण सिकाइ अनुदान प्रदान गरिएको छ।

सार्वजनिक विद्यालयका कक्षा १० सम्मका अनिवार्य विषयका पाठ्यपुस्तक बहुरङ्गमा प्रकाशन गरिएको छ। सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुलाई समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराइएको छ। सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत छात्राहरुका लागि आवश्यकतानुसार सेनेटरी प्याड वितरण गरिएको छ। हाल सञ्चालनमा रहेका २० फिडर छात्रावास, १५ हिमाली तथा अन्य आवासीय विद्यालयको सञ्चालनलाई निरन्तरता दिनको लागि स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको छ। विद्यालय तहमा अध्ययनरत २५ लाख ७५ हजार २ सय ४ जना विपन्न विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्ति बापत रु २ अर्ब ३८ करोड ८१ लाख ८८ हजार रकम वितरण गरिनुका साथै दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि निःशुल्क ब्रेल पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउने र साङ्केतिक भाषा एवम् अन्य सिकाइ सामग्री विकास एवम् वितरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ। गुरुकुल, मदरसा र गुम्बाजस्ता परम्परागत शिक्षा विधिलाई औपचारिक शिक्षा प्रणालीमा आबद्ध गर्न सहजीकरण गरिनुका साथै त्यस्ता

विद्यालयहरुका लागि सशर्त अनुदान प्रदान गर्न स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा ९२ वटा उच्च शैक्षिक संस्थालाई गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रमाणपत्र प्रदान गरिएको तथा उच्च शिक्षाका शैक्षिक संस्थाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि २० वटा संस्था छनौट गरी अनुदान प्रदान गरिएको छ। समतामा आधारित अनुदानमा छनौट भएका ४० क्याम्पसलाई समतामा आधारित कार्यसम्पादन अनुदान प्रदान गरिएको छ। विस्तारित कार्यसम्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रमका लागि छनौट भएका ८२ वटा उच्च शिक्षाका संस्थाहरुलाई यस्तो अनुदान प्रदान गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा ६ वटा विश्वविद्यालयको सूचना प्रविधि नीति तयार भएको छ।

दर्शनाचार्य वृत्ति (MPhil Fellowship) को लागि ३५ जना विद्यार्थी र सहकार्यात्मक अनुसन्धान अनुदान (Collaborative Research Grant) को लागि ७ वटा प्रस्ताव छनौट गरिएका छन्। मध्यपश्चिम विश्वविद्यालयका ६० जना र काठमाडौं विश्वविद्यालयका ३० जना गरी ९० जना प्राध्यापकहरुलाई तालिम प्रदान गरिएको छ।

अनौपचारिक शिक्षा तथा साक्षरताअन्तर्गत कञ्चनपुर र डोटी गरी थप दुई जिल्ला साक्षर घोषणा भई साक्षर घोषणा भएका जिल्लाको सङ्ख्या ६३ पुगेको छ भने गण्डकी, बागमती र कोशी प्रदेश पूर्ण साक्षर प्रदेश घोषणा भएका छन्।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) बाट २ हजार ५ सय ७ जना प्रशिक्षक/कर्मचारीहरुको लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम तथा ३ सय २० जनाको लागि अप्रेन्टिससिप (औद्योगिक) तालिम प्रदान गरिएको छ। विभिन्न विधामा गरी ६७ हजार ४ सय ८३ जना सिपयुक्त जनशक्तिको सिप परीक्षण गरिएको छ। १० वटा तालिम पाठ्यक्रम परिमार्जन गरिएको छ। व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना दोस्रो (Event-II) बाट सामुदायिक प्राविधिक शिक्षालयमा सूचना प्रविधिको सहयोग कार्यक्रम (ICT Support Program) अन्तर्गत ८४ प्राविधिक

शिक्षालय/विद्यालयलाई गुणस्तर सुधार अनुदान प्रदान गरिएको छ। छोटो अवधिको (३ सय ९० घण्टा) तालिम र कार्यस्थलमा आधारित १० महिने तालिम (Professional Training with-OJT) को सिप परीक्षण गरिएको छ।

पाठ्यपुस्तक तथा सिकाइ सामग्री सम्बन्धमा परिमार्जित पाठ्यक्रमअनुसार विद्यालय तहको सबै कक्षामा नयाँ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा आएको छ। कक्षा ४, ७ र ९ को अनिवार्य विषयका १७ वटा शिक्षक निर्देशिका विकास गरिएको छ। निजी लेखक/प्रकाशकबाट विकास गरिएका ८ सय ३४ वटा थप पाठ्यसामग्री स्वीकृत (डिजिटल सामग्रीसमेत) गरिएको छ। प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारका माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ का विभिन्न विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिनुका साथै संस्कृत तथा गुरुकुलतर्फ कक्षा ८ र १० का पाठ्यपुस्तकको विकास गरिएको छ। कक्षा ९ र १० का ऐच्छिक विषयतर्फ दर्शनशास्त्र, वास्तुशास्त्र र इतिहासपुराण तथा साधारण विद्यालयतर्फका कक्षा ५, ८ र १० का संस्कृत विषयका पाठ्यपुस्तकको विकास गरिएको छ। कक्षा ९ र १० को ऐच्छिक विषयको पाठ्यक्रम परिमार्जन र विशिष्टीकरण तालिका विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

बजेट तथा कार्यक्रम विनियोजन र प्रगति विवरणसम्बन्धी सफ्टवेयर विकास गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्रयोग गर्न सक्नेगरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। शैक्षिक सूचना नामक मोबाइल एपको विकास गरिनुका साथै कक्षा १० र १२ को समकक्षता प्रमाणपत्र र वैदेशिक अध्ययन अनुमतिपत्र अनलाइनमार्फत प्रदान गर्न सुरु गरिएको छ। १ लाख १० हजार २ सय १७ जनालाई ७० देशमा अध्ययन गर्न वैदेशिक अध्ययन अनुमति पत्र प्रदान गरिएको छ ।

पूर्वप्राथमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर ९४.९ प्रतिशत, कक्षा १ देखि ८ सम्मको खुद भर्नादर ९६.१ प्रतिशत पुगेको छ भने कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर ३५.६ प्रतिशत रहेको छ। ६ वर्षभन्दा माथिका बालबालिकाको साक्षरतादर ७६.३ प्रतिशत पुगेको छ। कक्षा १–८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क १ र कक्षा ९–१२ को

खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क १.०१ रहेको छ। शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित अन्य विवरण तालिका २१ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २१: शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित मुख्य विवरण

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	**आधारभूत शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास/पूर्वप्राथमिक शिक्षासमेत**			
१.१	पूर्वप्राथमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर	८७.६	८९.६	९४.९
१.२	पूर्वप्राथमिक शिक्षामा अनुभव भई कक्षा १ मा नवप्रबेसीको प्रतिशत	७०.२	७४.९	७६.७
१.३	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	१२०.७	१२७.०	१२५.७
१.४	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९७.३	९६.३	९५.९
१.५	कुल भर्नादर (कक्षा १–५)	११८.२	१२२.०	१२९.५
१.६	खुद भर्नादर (कक्षा १–५)	९७.४	९६.९	९७.१
१.७	कुल भर्नादर (कक्षा १–८)	११३.२	११८.०	११९.३
१.८	खुद भर्नादर (कक्षा १–८)	९४.७	९५.१	९६.१
१.९	कक्षा १–८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.९९	०.९९	१.०
१.१०	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८२.२	८५.१	८५.७
१.११	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्नेको दर	७५.३	७६.२	७७.१
१.१२	५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत	५.४	४.९	३.९
२.	**माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२ समेत)**			
२.१	कक्षा ९-१० खुद भर्ना दर	७५.७	७६.१	७६.५
२.२	कक्षा ९-१२ खुद भर्ना दर	५१.२	५४.३	५७.४
२.३	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६४.६	६६.१	६७.३
२.४	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	२९.२	३३.१	३५.६
२.५	कक्षा ९-१२ मा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	१.०	१.०	१.०१
३.	**साक्षरता दर**			
३.१	साक्षरता दर ६+ वर्ष	७८.०	७८.०	७६.३

३.२	साक्षरता दर १५-२४ वर्ष	८८.६	८८.६	९४.२
३.३	साक्षरता दर १५ वर्ष	५८	५८	७१.२
४.	**शिक्षक व्यवस्थापन**			
४.१	आधारभूत तहमा महिला शिक्षक प्रतिशत	४३.६	४६.५	४७.२
४.२	माध्यमिक तहमा महिला शिक्षक प्रतिशत	२०.७	२०.४	१७.४

स्रोतः शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

२.८.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

खानेपानी तथा सरसफाइ ऐन, २०७९ र प्रशोधित फोहोरपानी उत्सर्जनसम्बन्धी मापदण्ड, २०७९ तर्जुमा भएका छन्। राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०७९ संशोधन भएको तथा राष्ट्रिय खानेपानी र सरसफाइ तथा स्वच्छता नीति, २०८० जारी भएको छ।

काठमाडौं उपत्यकाभित्रको खानेपानी व्यवस्थापनमा संलग्न विद्यमान संरचनाको पुनःस्थापनाको लागि अध्ययन कार्य भइरहेको छ। मेलम्ची खानेपानी आयोजनासँग सम्बन्धित ठेक्काहरुको व्यवस्थापन गरी ठेक्का अन्त्य गर्न तथा विद्यमान समस्याहरु समाधान गरी दिगो रुपमा आयोजना सञ्चालनका लागि मेलम्ची खानेपानी विकास समिति पुनर्गठन गरिएको छ।

खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रका प्रमुख आयोजनाहरुको प्रगति स्थितिसहितको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ।

(क) मेलम्ची खानेपानी आयोजना

वैकल्पिक प्रवेशमार्गको मर्मत तथा २ वटा अस्थाई पुल (क्रसिङ्ग) निर्माण गरी हेडवर्क्ससम्मको पहुँच स्थापना गरिएको छ। हेडवर्क्सको सफाइ तथा गेटहरुको मर्मत गरिएको छ। काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डलाई पानी प्रशोधन केन्द्र हस्तान्तरण गरिएको छ। साथै, बाढीबाट क्षतिग्रस्त सडकको साइड ड्रेन, नयाँ ट्र्याक निर्माण गरिनुका साथै ३ वटा पुलहरुको फाउण्डेसनको रिडिजाइन गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको छ।

(ख) काठमाडौं उपत्यका खानेपानी सुधार आयोजना

दोस्रो चरणको थोक वितरण प्रणालीअन्तर्गत सुन्दरीजलदेखि चाबहिलसम्मको ११ किलोमिटरमध्ये २.६३८ किलोमिटर निर्माणकार्य सम्पन्न भएको छ। वितरण सञ्जाल सुधार (Distribution Network Improvement-DNI) अन्तर्गत ३३ मध्ये १२ वटा District Metered Area (DMA) हरुको अन्तिम परीक्षण (Functional Guarantee Test, (FGT) सम्पन्न गरी ४ वटा DMA हरु गौशाला, सिनामङ्गल, नरेफाँट र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुरबाट नियमित रुपमा पानी सञ्चालन गर्न काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डमा सम्पत्तिसहित हस्तान्तरण गरिएको छ।

(ग) काठमाडौं उपत्यका ढल व्यवस्थापन आयोजना

प्रधानमन्त्री निवास र बालुवाटार आसपासका क्षेत्रमा बर्षात्को पानी व्यवस्थापन कार्यको लागि १.२२ किलोमिटर ढल निर्माण कार्य तथा ललितपुर महानगरपालिकाको दरबार स्क्वायरलगायतका क्षेत्रहरुमा Trunk Sewer Line निर्माणको कार्य सम्पन्न गरिएको छ। ठुला तथा मझौला प्रकृतिका २३ वटा योजना सम्पन्न भई थप ३ लाख १२ हजार ३ सय ७३ जनसङ्ख्यालाई उच्च तथा मध्यमस्तरको खानेपानीको सुविधा पुऱ्याइएको छ। खानेपानी सेवा विस्तारतर्फका १ सय ५४ वटा आयोजना सम्पन्न भई थप २ लाख ३९ हजार ७ सय ७१ जनसङ्ख्यालाई आधारभूतस्तरको खानेपानीको पहुँच पुगेको छ।

खानेपानी तथा सरसफाइका संरचनाहरु, त्यसको व्यवस्थापकीय पक्ष, वित्तीय पक्षलगायत विभिन्न पक्षहरुको भू-सूचनाका आधारमा तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा आवश्यकताबमोजिम अद्यावधिक गर्ने सूचना प्रणालीको रुपमा N-WASH प्रणालीको निर्माण भइरहेको एवम् देशभरका ४७९ स्थानीय तहका कुल १८,०२४ वटा खानेपानी स्किमहरु यस प्रणालीमा आबद्ध भएका छन्।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा ९६.६१ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई आधारभूतस्तरको खानेपानी सेवाको पहुँच पुगेको छ। शत प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई आधारभूतस्तरको सरसफाइ सेवा तथा २.३४ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई प्रशोधनसहितको ढल प्रणालीको पहुँच पुऱ्याइएको छ। खानेपानी तथा सरसफाइसम्बन्धी उपलब्धिको विवरण तालिका २२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २२: खानेपानी तथा सरसफाइसम्बन्धी मुख्य विवरण

प्रतिशतमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्मको
१.	आधारभूतस्तरको खानेपानी सेवाको पहुँच	९३.२१	९४.९३	९६.६१
२.	उच्च तथा मध्यमस्तरको खानेपानी सेवाको पहुँच	२४.६५	२५.६९	२६.९०
३.	आधारभूतस्तरको सरसफाइ सेवाको पहुँच	१००	१००	१००
४.	प्रशोधनसहितको ढल प्रणालीको पहुँच	२.१	२.२८	२.३४

स्रोतः खानेपानी मन्त्रालय

२.८.४ सवारी तथा यातायात

नेपाल रेलवे ऐन, २०७९ जारी भएको छ। पानी जहाज ऐन, २०२७ लाई विस्थापन गर्न नयाँ ऐनको मस्यौदा भएको छ। सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ मा सवारी चालक अनुमतिपत्र हरेक ५ वर्षमा नवीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई हरेक १० वर्षमा गर्नुपर्ने गरी कानूनमा संशोधन कार्य अघि बढेको छ। विद्युतीय भुक्तानीसहितको

विद्युतीय सवारी चालक अनुमतिपत्र (EDL) प्रणाली कार्यन्वयनमा ल्याउन विद्युतीय माध्यमबाट सवारी चालक अनुमतिपत्रको सेवा प्रवाह गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि निर्देशिका, २०८० तर्जुमा भएको छ।

नेपालमा उत्पादन वा जडान भएका सवारी साधनहरुको दर्ता प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्न यातायात व्यवस्थापन कार्यविधि निर्देशिका, २०६० परिमार्जन गरी लागु गरिएको छ। सार्वजनिक सवारी साधनको सरसफाइ तथा सम्बद्ध कर्मचारीहरुको व्यवहारलाई व्यवस्थित गर्न यातायात व्यवस्था कार्यविधि २०६० संशोधन गरी सार्वजनिक सवारी साधनमा सरसफाइ तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यवस्था थप गरी लागु गरिएको छ। मध्यम तथा लामो दूरीमा चल्ने सवारीको लागि यात्रुलाई सूचना उपलब्ध गराउन सन्देशमूलक अडियोको नमुनासमेत सोही निर्देशिकाको अनुसूचीमा संशोधन भई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

इम्बोस्ड नम्बर प्लेट अङ्ग्रेजी भाषामा हुने कानूनी व्यवस्थालाई परिमार्जन गरी अङ्ग्रेजी/नेपाली वा दुवै भाषामा हुने गरी व्यवस्था भएको छ। राइड सेयरिङ सम्बन्धी व्यवस्थालाई कानूनको दायरामा ल्याई नियमन र व्यवस्थापन गर्न सरोकारवालासँग छलफल गरी कानूनको मस्यौदा तयार भएको छ। काठमाडौं उपत्यकाभित्र डेडिकेटेड लेनमा द्रुत बस सेवा सञ्चालनसम्बन्धी कार्य सञ्चालन पद्धति (SOP) तयार गरी स्वीकृतिको लागि पेश भएको छ। सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो, पारदर्शी तथा प्रभावकारी बनाउँदै सुशासन प्रवर्धनका लागि तत्कालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना तयार गर्न यातायात क्षेत्रका विज्ञहरु सम्मिलित यातायात क्षेत्र सुधार सुझाव कार्यदल गठन गरी सुझाव लिने कार्य भइरहेको छ।

दुई वा सोभन्दा बढी प्रदेश भई सञ्चालन हुने वा नेपालभर सञ्चालन हुने सवारी साधनहरुलाई बाटो इजाजतपत्र, स्तर कायम, जाँच पास, प्रदूषण परीक्षणलगायतको कार्य यातायात व्यवस्था विभागअन्तर्गतका सवारी परीक्षण कार्यालयहरुबाट गर्ने व्यवस्था भएको छ। सवारी परीक्षण कार्यालय स्थापना हुन बाँकी रहेका प्रदेशको हकमा कर्णाली प्रदेशको लागि यातायात व्यवस्था कार्यालय, सुर्खेत, गण्डकी प्रदेशको लागि यातायात व्यवस्था

कार्यालय (सवारी), कास्की र मधेश प्रदेशको लागि यातायात व्यवस्था सेवा कार्यालय बर्दिबासबाट हुने गरी व्यवस्था गरिएको छ। विद्युतीय सवारी चालक अनुमतिपत्र (EDL) प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउने कार्य गण्डकी प्रदेशको यातायात व्यवस्था कार्यालय (सवारी) पोखरा, कास्कीबाट परीक्षणको रुपमा सुरुवात भएको छ। विद्युतीय सवारी दर्ता प्रणालीलाई सबै प्रदेश तथा सबै यातायात व्यवस्था कार्यालयहरुमा लागु गर्न प्रदेशका करका दरहरु सङ्कलन गरी प्रणालीमा प्रविष्टि गर्ने काम भइरहेको छ।

२.८.५ अव्यवस्थित बसोबासी व्यवस्थापन

नेपालमा विगत लामो समयदेखि विद्यमान भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीको समस्याको दीर्घकालीन समाधानको लागि गठन भएको राष्ट्रिय भूमि आयोगमा पदाधिकारीहरु नियुक्ति हुनुका साथै ७७ जिल्लामा राष्ट्रिय भूमि आयोग जिल्ला समिति गठन भएको छ। आयोगमार्फत ६ सय ९७ स्थानीय तहसँग कार्य सहमति सम्झौता भई ३१.६३ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल नाप नक्साङ्कन गरिएको र ९ लाख १५ हजार ७ सय ७ भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीको निवेदन सङ्कलन गरी कम्प्युटरमा प्रारम्भिक लगत प्रविष्टि गरिएको छ।

२.९ श्रम र रोजगार सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (झ) मा व्यवस्था गरिएका श्रम र रोजगारसम्बन्धी छ वटा नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन्।

२.९.१ नीतिगत एवम् कानूनी व्यवस्था

योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ को संशोधन गरिएको छ। वैदेशिक रोजगारीमा रहेका श्रमिक र विदेशमा स्वरोजगारमा रहेका व्यक्तिका लागि योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना सञ्चालन कार्यविधि, २०७९; अनौपचारिक क्षेत्रका

श्रमिक र स्वरोजगारमा रहेका व्यक्तिको सामाजिक सुरक्षा योजना सञ्चालन कार्यविधि, २०७९; वैदेशिक रोजगारमा मौसमी कामदार पठाउनेसम्बन्धी निर्देशिका, २०७९; वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन कोषसम्बन्धी मापदण्ड, २०७९, श्रम अदालत नियमावली, २०८० र एकीकृत श्रम र रोजगार (सञ्चालन र व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०८० जारी भई कार्यान्वयनमा आएका छन्। राष्ट्रिय व्यावसायिक सिप विकास तालिम नीति; सामाजिक सुरक्षा कोषको व्यावसायिक योजनालगायत व्यवसाय र मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजनाको मस्यौदा तयार भएको छ।

श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयको ५ वर्षे रणनीतिक योजना तर्जुमा गरी सोको कार्यान्वयन भइरहेको छ। राष्ट्रिय सिप विकास तालिम प्रतिष्ठान विकास समितिको गठन आदेशको मस्यौदा तयार भएको छ। वैदेशिक रोजगार नीति, २०६४ को समसामयिक पुनरावलोकन तथा परिमार्जन गर्न कार्यदल गठन भई काम भइरहेको छ।

२.९.२ रोजगार प्रवर्धन

प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमको मध्यावधि मूल्याङ्कन भई कार्यक्रमको पुनःसंरचना गरिएको छ। राष्ट्रिय रोजगार नीतिको पुनरावलोकन गरिएको छ। आन्तरिक रोजगार कार्यक्रमको ढाँचा परिमार्जन भइरहेको छ। एकीकृत श्रम व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (ILMIS) को निर्माण सम्पन्न भएको र राष्ट्रिय रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (NEMIS) निर्माण भइरहेको छ। विभिन्न २१ जिल्लाका १ सय ८३ स्थानीय तहका रोजगार सेवा केन्द्रका ३ सय ६४ जना कर्मचारीलाई क्षमता विकाससम्बन्धी तालिम दिइएको छ।

आप्रवासन स्रोत केन्द्रमार्फत ४ लाख १ हजार ४ सय २० जनालाई वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी सूचना प्रदान गरिनुका साथै ३ हजार ४ सय ८ जनालाई मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिएको छ। सामी परियोजनाबाट सम्पादित रोजगार प्रवर्धनसम्बन्धी क्रियाकलापहरुको अन्य विवरणहरु तालिका २३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २३: रोजगार प्रवर्धनसम्बन्धी विवरण (सामी परियोजनाअन्तर्गत)

क्र. सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	आप्रवासन स्रोत केन्द्रमार्फत वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी सूचना प्रदान	जना	४,०१,४२०
२.	मनोसामाजिक परामर्श (व्यक्तिगत)	जना	३,४०८
३.	वित्तीय साक्षरता तालिम	जना	१४,७६१
४.	सिपमूलक तालिम	जना	१,५२८
५.	कानूनी सहायताका लागि सहजीकरण (न्यायमा पहुँच)	जना	६,५०८

स्रोतः श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय

रोजगारी सिर्जना एवम् स्वरोजगारको विकासका लागि रोजगार लक्षित विभिन्न सिप विकाससम्बन्धी तालिम तथा प्रशिक्षणहरु सम्पन्न भएका छन्। विभिन्न निकायहरुबाट २१ हजार ७ सय ७७ जनाले तालिम प्राप्त गरेका छन्। यससम्बन्धी विवरण तालिका २४ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका २४: तालिम तथा प्रशिक्षण प्राप्त गरेका व्यक्तिहरुको विवरण

क्र.सं.	तालिम प्रदायक निकाय	एकाइ	तालिम प्राप्त सङ्ख्या
१.	व्यावसायिक तथा सिप विकास प्रतिष्ठान	जना	१०,३४४
२.	वैदेशिक रोजगार बोर्ड	जना	९,९०५
३.	रोजगार प्रवर्धन कार्यक्रम (सामी परियोजना)	जना	१,५२८
४.	जम्मा	जना	२१,७७७

स्रोतः श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा थप १ हजार ३ सय ६९ जना विदेशीलाई श्रम स्वीकृति दिइएको छ भने थप १ सय ३५ वटा प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड युनियनको दर्ता गरिएको छ। श्रमसम्बन्धी थप विवरण तालिका २५ मा संलग्न गरिएको छ।

तालिका २५: श्रमसम्बन्धी मुख्य विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	नयाँ दर्ता	नवीकरण	जम्मा
१.	गैर नेपाली नागरिकलाई श्रम स्वीकृति प्रदान	जना	१३६९	१६२५	२९९४
२.	श्रमिक आपूर्तिकर्ता इजाजतपत्र प्रदान	सङ्ख्या	४१	३०३	३४४
३.	ट्रेड युनियन महासङ्घ दर्ता/नवीकरण	सङ्ख्या	-	२	२
४.	ट्रेड युनियन सङ्घ दर्ता/नवीकरण	सङ्ख्या	१६	५४	७०
५.	प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन दर्ता/नवीकरण	सङ्ख्या	१३५	२३१	३६६

स्रोतः श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय

२.९.३ वैदेशिक रोजगारी

जापानमा नेपालीहरुको लागि रोजगारी प्रवर्धन गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकार र जापान सरकारबिच संयुक्त कार्यसमितिको बैठक काठमाडौँमा सम्पन्न भएको छ। नेपाल-संयुक्त अरब इमिरेट्स (युएई) बिचको संयुक्त कार्यसमितिको बैठक काठमाडौँमा सम्पन्न भएको छ। श्रम स्वीकृतिसम्बन्धी सेवालाई पूर्णरुपमा अनलाइन प्रणालीमा आबद्ध गरिएको छ।

नेपालबाट बेलायतमा स्वास्थ्य क्षेत्रका जनशक्ति पठाउनेसम्बन्धी श्रम समझदारीपत्र र Implementation Protocol मा नेपाल सरकार र बेलायत सरकारबिच हस्ताक्षर सम्पन्न भई बेलायतमा पहिलो चरणमा नर्स पठाउनको लागि सूचना जारी गरिएको छ। नेपाल सरकार र दक्षिण कोरिया सरकारबिच द्विपक्षीय श्रम समझदारीपत्र नवीकरण भएको छ। रोमानिया र जर्मनीसँग श्रम सम्झौता गर्ने कार्यका लागि प्रस्तावित श्रम सम्झौताको मस्यौदा एवम् वैदेशिक रोजगार व्यवस्थापन सम्बन्धमा आचारसंहिताको मस्यौदा तयार भएको छ।

विदेशस्थित सबै नियोगहरुमा श्रमसम्बन्धी छुट्टै Dedicated Focal Point तोक्न समन्वय भइरहेको छ। वैदेशिक रोजगारीको सन्दर्भमा हुनसक्ने ठगी, विवाद तथा गुनासाहरु सम्बोधन गर्न Immediate Response Task Force (IRTF) तथा Rapid Response Force (RRF) गठन भएको छ।

वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिहरुको लागि श्रम स्वीकृतिसम्बन्धी सहजीकरण सेवा स्थानीय तहबाट नै प्रदान गर्ने कार्यको सुरुवात गरिएको छ। श्रम स्वीकृतिको अवधि २ वर्षबाट बढाएर रोजगार प्रदायकसँगको करार अवधिको आधारमा गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। वैदेशिक रोजगार कार्यालयमा व्यक्तिगत श्रम स्वीकृति र पुनः श्रम स्वीकृतितर्फ अधिकृतमुखी स्वीकृति प्रणालीको सुरुवात गरिएको छ। वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर उद्यमशीलतामा लागेका व्यक्तिहरुलाई उद्यमी राष्ट्रिय पुरस्कार प्रदान गरी सम्मान गरिएको छ। वैदेशिक रोजगार बोर्डबाट ६८ स्थानीय तहमा पुनःएकीकरणसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। वैदेशिक रोजगारसँग सम्बन्धित ४ हजार ४ सय ६४ वटा मुद्दामध्ये १ हजार ७ सय ५१ वटा मुद्दाको फछ्र्यौट गरिएको छ। यसबाट पीडितहरूलाई रु.५५ करोड ६१ लाख ३७ हजार ५ सय तीन रकम क्षतिपूर्ति बापत प्राप्त भएको छ। नेपाल श्रम आप्रवासन प्रतिवेदन-२०२२ प्रकाशन गरिएको छ।

स्वीटजरल्याण्ड सरकार विकास सहयोग (SDC) को सहयोगमा Reintegration of Returnees Migrants-ReMi परियोजना लागु हुने २० वटा स्थानीय तहमा कार्यक्रम कार्यान्वयनको सुरुवात गरिएको छ। कोरिया सरकार (KOICA) को सहयोगमा

Strengthening Stage Wise Support System for the Stable Reintegration of Korea Returnee Migrants in Nepal परियोजना सञ्चालन भएको छ। वैदेशिक रोजगारीमा गई घाइते वा मृत्यु भएका कामदार र निजका परिवारलाई उपलब्ध गराउने आर्थिक सहायता र छात्रवृत्तिसम्बन्धी सेवालाई समेत अनलाइनमार्फत प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा १ हजार २ सय ८ जना मृतकका परिवारलाई आर्थिक सहायता बापत रु. ६५ करोड ५१ लाख ८० हजार उपलब्ध गराइएको छ। त्यस्तै ३ सय ८९ अङ्गभङ्ग वा गम्भीर बिरामी भएकालाई आर्थिक सहायता बापत रु. ९ करोड ९७ लाख ८ हजार उपलब्ध गराइएको छ। वैदेशिक रोजगारीको क्रममा मृत्यु भएका ८ सय १८ जनाको शव घरठेगानामा पुऱ्याइएको छ। वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी कल्याणकारी कार्यको विवरण तालिका २६ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका २६: वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी कल्याणकारी कार्यको विवरण

रु. हजारमा

क्र.सं.	कार्यक्रम	विवरण (जना)	रकम
१.	मृतकका परिवारलाई आर्थिक सहायता	१,२०८	६५,५१,८०
२.	अङ्गभङ्ग वा गम्भीर बिरामी भएकालाई आर्थिक सहायता	३८९	९,९७,०८
३.	कामदारका परिवारलाई स्वास्थ्योपचार सहायता	११२	५,६००
४.	कामदारको शव घर ठेगानामा पुऱ्याउने	८१८	२,८५,८०
५.	छात्रवृत्ति प्रदान	२९५६	२,८२,१०
६.	टेलिमेडिसिन सेवा	९३७	३४९

स्रोतः श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय

२.९.४ सामाजिक सुरक्षा

सामाजिक सुरक्षा (दोस्रो संशोधन) नियमावली, २०७९ जारी गरिएको छ। एकीकृत राष्ट्रिय सामाजिक सुरक्षा संरचनामा सुधार गरिएको छ। वैदेशिक रोजगारीमा रहेका श्रमिक र विदेशमा स्वरोजगारमा आबद्ध व्यक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजनामा आबद्ध गराउन सुरु गरिएको छ। अनौपचारिक तथा स्वरोजगार क्षेत्रमा रहेका श्रमिकहरुलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा प्रणालीमा आबद्ध गर्न कार्यविधि स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। स्वास्थ्य संस्थामार्फत औषधोपचार बापतको दाबी भुक्तानीलाई स्वचालित गर्ने उद्देश्यले १ सय ५३ वटा अस्पतालसँग MOU भएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा १८ हजार २२ वटा प्रतिष्ठान तथा ६ लाख ५० हजार ३ सय १० श्रमिकहरु योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा प्रणालीमा सूचीकृत भएका छन्। योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी विवरण तालिका २७ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका २७: योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	उपलब्धि
१.	प्रतिष्ठान सूचीकरण (सङ्ख्या)	१८,०२२
२.	श्रमिक सूचीकरण (सङ्ख्या)	६,५०,३१०
३.	श्रमिकको उपचार गर्ने अस्पतालको सङ्ख्या (वटा)	१,५३
४.	कुल योगदान रकम (रु. करोडमा)	३८,५२
५.	कुल दाबी भुक्तानी (रु. करोडमा)	५२७.३३
६.	सामाजिक सुरक्षा योजनाको सङ्ख्या	४

स्रोतः श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा करिब ३८ लाख लाभग्राहीले ७ सय ५३ स्थानीय तहबाटै बैंकिङ्ग प्रणालीबाट सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गरिरहेका छन्। ४ लाख ७ सय २० लाभग्राहीलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता विद्युतीय माध्यम (Electronic Fund Transfer-EFT) मार्फत वितरण कार्यको सुरुवात गरिएको छ ।

२.१० सामाजिक न्याय र समाबेसीकरण सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ञ) मा व्यवस्था गरिएका सामाजिक न्याय र समाबेसीकरणसम्बन्धी चौधवटा नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन् ।

२.१०.१ नीतिगत एवम् कानूनी व्यवस्था

राष्ट्रिय अपाङ्गता भएका व्यक्तिसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०८० र राष्ट्रिय बालबालिका नीति, २०८० को मस्यौदा तयार भई स्वीकृतिको चरणमा रहेको छ। राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ र राष्ट्रिय युवा परिषद् ऐन, २०७२ को संशोधनका लागि मस्यौदा तयार भएको छ। राष्ट्रिय स्वयंसेवक नीतिको मस्यौदामा राय सङ्कलन भइरहेको छ। मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण ऐन, २०६४ को संशोधन गरिनुका साथै मानव बेचबिखन विरुद्धको राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजना तयार भएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हेरचाहसम्बन्धी आधारभूत तालिम सञ्चालन स्रोत पुस्तिका, २०८० स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ। लैङ्गिक समानता नीति कार्यान्वयन कार्ययोजना, २०७९ एवम् लैङ्गिक परीक्षण निर्देशिका स्वीकृतिको चरणमा छ। बालबालिकासम्बन्धी दश वर्षे रणनीतिक कार्ययोजनाको मस्यौदा तयार भएको छ। राष्ट्रिय खेलकुद विकास नियमावली, २०७९ कार्यान्वयनमा आएको छ।

२.१०.२ महिला

महिलाहरुको घरेलु कामको मूल्य निर्धारण सम्बन्धमा अध्ययन भइरहेको छ। महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयका सचिवको संयोजकत्वमा स्थायी प्रकृतिको नीति समन्वय समिति (Policy Coordination Committee) गठन भएको छ। सङ्घीयताको मर्मअनुसार महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति एवम् लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यकका हित संरक्षण र समस्या सम्बोधन गर्न प्रकिया अगाडि बढाइएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा दुर्गम क्षेत्रमा ज्यान जोखिममा परेका १ सय ६७ जना गर्भवती तथा सुत्केरीको हवाई उद्धार गरिएको छ। प्रत्येक प्रदेशका महिला उद्यमी तथा उद्यमी समूहलाई उद्यमशीलता प्रवर्धनका लागि प्रदेश सरकारलाई सशर्त अनुदान प्रदान गरिएको छ।

Convention on The Eliminiation of Discrimination against Women (CEDAW) को सातौं आवधिक प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट सङ्घको CEDAW समितिमा पेश गरिएको छ। जिल्लास्तरमा महिला तथा बालबालिकासम्बन्धी समन्वय एकाइ स्थापना सम्बन्धमा अवधारणापत्र तयार गरिएको छ।

एक सय वटा स्थानीय तहमा महिला उद्यमशीलता विकास सहजीकरण केन्द्र सञ्चालन, मानव विकास सूचकाङ्कमा पछाडि परेका जम्मा १ सय ११ स्थानीय तहमा जीविकोपार्जन सुधार कार्यक्रम, नमुना बस्तीका दलित, अल्पसङ्ख्यक, अतिसीमान्तकृत, सीमान्तकृत समुदायका, लैङ्गिक हिंसा र मानव बेचबिखनबाट पीडित तथा कोभिड प्रभावित र विपन्न महिलाहरु लक्षित रोजगारमूलक तालिम सञ्चालन गर्नको लागि ७ प्रदेशको ७ स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान प्रदान गरिएको छ।

विभिन्न कार्यक्रमहरुको आयोजनापूर्वक लैङ्गिक हिंसा विरुद्धको १६ दिने अभियान सञ्चालन गर्नुका साथै २० जना लैङ्गिक हिंसाबाट पीडित मानसिक समस्या भएका महिला तथा किशोरीहरुको सुरक्षित रुपमा पुनःस्थापना गरिएको छ।

केयर गिभर तालिम सञ्चालनको लागि हेरचाहसम्बन्धी आधारभूत तालिम सञ्चालन स्रोत पुस्तिका, २०८० प्रकाशन भएको छ। महिला स्याहारकर्ताहरुलाई लक्षित गरी महोत्तरी, रुपन्देही र काभ्रेपलाञ्चोक गरी ३ वटा जिल्लामा अभिभावक/संरक्षक तथा पुनःस्थापना केन्द्रका सञ्चालकहरुलाई केयर गिभर तालिम प्रदान गरिएको छ।

२.१०.३ बालबालिका

जोखिममा परेका ८ सय ७५ जना बालबालिकालाई उद्धार गरिएको छ त्यस्तै ९ हजार ४ सय १० जना बालबालिकालाई आवश्यक राहत, मनोविमर्शलगायतका सेवाहरु तथा सहयोग उपलब्ध गराइएको छ भने २ सय ८ जना बालबालिकालाई विभिन्न संस्था/बाल गृहमा पुनःस्थापना गरिएको छ। अस्थायी संरक्षण सेवा केन्द्रमा रहेका समेत गरी ६ सय १४ जना बालबालिकालाई परिवारमा पुनर्मिलन गराइएको छ। विभिन्न जिल्लामा सञ्चालित १ सय ९५ वटा बालगृहहरुमध्ये १२४ बालगृहहरुको स्थलगत अनुगमन गरिएको छ।

सिंहदरबार परिसरभित्र र ललितपुरमा दिवा शिशु स्याहार केन्द्रको सञ्चालनलाई निरन्तरता दिइएको छ। देशभर हराएका ५ हजार ८ सय २६ जना बालबालिकाको खोजतलास गरिएकोमा सोमध्ये ५ हजार १ सय ५० जना बालबालिका फेला पारी परिवारमा पुनर्मिलन गराइएको छ। बेवारिस फेला परेका ३ सय ६२ जना बालबालिकामध्ये २ सय ११ जनालाई परिवारमा पुनर्मिलन गराइएको र बाँकी १ सय ५१ जनालाई अस्थायी संरक्षणका लागि बालगृहमा राखिएको छ। पाँच हजार ६ सय ४७ जना असहाय बालबालिकाको उद्धार, पुनर्मिलन र पुनःस्थापना गरी उनीहरुको संरक्षण गरिएको छ। अस्थायी संरक्षण सेवा केन्द्र तथा पुनःस्थापना केन्द्रमा आश्रित कुल ४ सय ८६ जना सडक बालबालिकाको संरक्षण गरिएकोमा तीमध्ये ६९ जनालाई परिवारमा पुनर्मिलन गराइएको छ।

२.१०.४ अपाङ्गता

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ३ हजार ८६ जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सहायक सामग्री वितरण भएको छ। अट्ठाइस जना सहारा विहीन वेवारिसे र संरक्षक नभएका

पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आवासीय पुनःस्थापना सेवा प्रदान गरिएको छ। स्थानीय सरकारका जनप्रतिनिधिहरुको लागि अपाङ्गतासम्बन्धी कानूनी प्रावधानका बारेमा १९ जिल्लामा अभिमुखीकरण एवम् ४ वटा प्रदेशमा ऐन कानूनसम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। विभिन्न १७ वटा जिल्लाका अपाङ्गताको क्षेत्रमा काम गर्ने ३० वटा सङ्घ संस्थाहरुको अनुगमन गरिएको छ। अर्थ मन्त्रालय, सहरी विकास मन्त्रालय र श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयमा भौतिक संरचनाको पहुँचयुक्त परीक्षण गरिएको छ। विभिन्न प्रकृतिका अपाङ्गता भएका ७५ जना व्यक्तिको अभिभावकलाई हेरचाहसम्बन्धी आधारभूत तालिम प्रदान गरिनुका साथै १७ जनालाई नेपाली साङ्केतिक भाषासम्बन्धी एडभान्स तालिम प्रदान गरिएको छ। सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई दोभाषे सेवा प्रदान गरिएको छ।

२.१०.५ ज्येष्ठ नागरिक

काठमाडौंको गोठाटारमा निर्माण हुने ४५ शय्याको ज्येष्ठ नागरिक अस्पताल र १ सय ६५ क्षमताको वृद्धाश्रम निर्माणको कार्यप्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ। ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालनको लागि सात प्रदेशका १० वटा स्थानीय तहका संस्था छनौट गरिएको छ।

ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी सचेतनामूलक सामग्रीहरु छपाइ तथा प्रकाशन गरिएको छ। प्रदेशस्तरमा ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सिप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अन्तरपुस्ता सिप हस्तान्तरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। ज्येष्ठ नागरिकको लागि सामाजिक सुरक्षा भत्ता, वृद्धाश्रम र ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवाको सञ्चालनमा निरन्तरता दिइएको छ।

२.१०.६ मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार विरुद्धका कार्यक्रम

मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण सम्बन्धमा सुर्खेत, विराटनगर र कैलालीमा कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ। नेपालगञ्ज र सिन्धुपाल्चोकमा पुनःस्थापना केन्द्रमा रहेका मानव वेचबिखन तथा ओसारपसार पीडित/प्रभावितहरुका लागि मनोसामाजिक

परामर्श तथा अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिएको छ। अनलाइनबाट हुनसक्ने बेचबिखनबाट जोगिन साइबर अपराधसम्बन्धी जानकारी तथा मानव बेचबिखन विरुद्ध रसुवा जिल्लामा अभियान कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। सन्देशमूलक सामग्री उत्पादन तथा प्रसार (भिडियो, जिङ्गल) गरिएको छ।

२.१०.७ सामाजिक न्याय

देशका विभिन्न स्थानहरुमा देखिएको मिटर ब्याजसम्बन्धी समस्या समाधानका लागि मुलुकी संहितासम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको ऐन, २०८० जारी भई अनुचित लेनदेन (मिटरब्याज) सम्बन्धी जाँचबुझ आयोग गठन गरिएको र आयोगमा दर्ता भएका २४ हजार उजुरीमध्ये २ हजार ९ सय ९२ वटा उजुरीहरु मेलमिलापमार्फत फछ्र्यौट भएका छन्। साथै, ऋणी र साहुबिच रु. १ अर्ब २० करोड ४६ लाखको तमसुक लिखत भएकोमा साहुबाट रु. २ अर्ब २२ करोड २५ लाख माग भएको र ऋणी तथा साहुबिच रु. ८४ करोड ३६ लाखमा सहमति भई मिलापत्र भएको छ। सशस्त्र द्वन्द्वका अयोग्य लडाकुलाई राहत उपलब्ध गराउनेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७९ जारी भई द्वन्द्व व्यवस्थापन कार्यमा सहजीकरण गरिएको छ।

सचेतनामूलक कार्यक्रमअन्तर्गत झापाको दमक नगरपालिका र सुनसरीको गढी तथा बर्जु गाउँपालिकामा यौनिक तथा लैंङ्गिक अल्पसङ्ख्यकसम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारविरुद्ध कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दा महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय र स्थानीय तहबिच समन्वय कायम गर्ने उद्देश्यले नुवाकोट, धादिङ र काभ्रे जिल्लामा अन्तरक्रिया गोष्ठी सञ्चालन गरिएको छ। कास्की, लमजुङ, तनहुँ, दोलखा र रामेछाप जिल्लाका सबै पालिकाहरुका सम्बन्धित कर्मचारीहरु एवम् विभिन्न सरोकारलालाहरुलाई सामाजिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (SIMS) सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ। अछाम र बाजुरा जिल्लाको स्थानीय तहमा जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, धार्मिक अगुवा, धामीझाँक्री, समुदायका

ज्येष्ठ महिला/पुरुष, शिक्षक/शिक्षिका, पत्रकारलगायत सरोकारवालाहरुको सहभागितामा छाउपडी प्रथा विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा लैङ्गिक सशक्तीकरण सूचकाङ्क ०.५६ पुगेको छ भने लैङ्गिक असमानता सूचकाङ्क ०.४५ पुगेको छ। १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहको प्रजनन हकसम्बन्धी निर्णय गर्ने महिलाको अनुपात ६८ प्रतिशत पुगेको छ। हालसम्म मुलुकभरि २२५ वटा ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र तथा मिलन केन्द्रहरुको स्थापना गरिएको छ। महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी अन्य विवरणहरु तालिका २८ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २८: महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	लैङ्गिक सशक्तीकरण सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.५६	०.५६	०.५६
२.	लैङ्गिक असमानता सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.५५८	०.५५८	०.४५
३.	लैङ्गिक विकास सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.८७०	०.८७	०.९३
४.	१५ देखि १९ वर्ष समूहका विवाहित किशोरी	प्रतिशत	१९ .३	१९.३	१९.३
५.	प्रजनन हकसम्बन्धी निर्णय गर्ने महिला (१५ देखि ४९ उमेर समूह अनुपातमा)	प्रतिशत	-	६८	६८
६.	ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र तथा मिलन केन्द्र (हालसम्म)	सङ्ख्या	२११	२२५	२२५
७.	मानव बेचबिखन पीडित प्रभावितका लागि पुनःस्थापना	सङ्ख्या	१०	१०	१०

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
	केन्द्र सञ्चालन भएका जिल्ला (हालसम्म)				
८.	हराएका बालबालिका (प्रतिलाख जनसङ्ख्या)	सङ्ख्या	३.८	४.६	५.८
९.	दुर्गम क्षेत्रमा ज्यान जोखिममा परेका गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाहरुको हवाई उद्धार (हालसम्म)	जना	२१६	३८५	५५२

स्रोतः महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय

२.१०.८ युवा

युवाको क्षमता विकास गरी राष्ट्र निर्माणमा सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने र खेलकुदको माध्यमबाट नागरिकको स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्दै राष्ट्रिय गौरव बढाउने उद्देश्यका लागि युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोष, राष्ट्रिय युवा परिषद्, राष्ट्रिय खेलकुद परिषद् र नेपाल स्काउट क्रियाशील रहेका छन्। युवाको आवश्यकता पहिचान गरी उनीहरुमा विभिन्न किसिमका सिप तथा क्षमता विकास गर्दै स्वरोजगार र उद्यमशील बनाई गरिबी न्यूनीकरण गर्न सङ्घीय तह एवम् सबै प्रदेश र स्थानीय तहहरुमा समेत युवासँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएका छन्।

युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोषबाट रु. १ अर्ब ४१ करोड ३४ लाख कर्जा लगानी भई १२ हजार ३६ जना आफ्नो व्यवसायमार्फत स्वरोजगार भएका छन् भने थप १० हजार जनाले रोजगारी प्राप्त गरेका छन् (तालिका २९)। रु. २ करोड ३ लाख ९६ हजार प्रिमियम भुक्तानी गरी १० हजार १ सय ३० जना व्यवसायी र व्यवसायको बिमा गरिएको छ। कोषबाट लिएको कर्जा बापत व्यवसायीले बुझाएको ब्याजमा अनुदान प्रदान गर्नका लागि विभिन्न सहकारीहरुलाई रु. १ करोड ६४ लाख

४१ हजार उपलब्ध गराइएको छ। कोषबाट लगानी भएका ३० जिल्लाका ५९६ वटा सहकारी संस्थाको अनुगमन गरिएको छ।
नेपाल टेलिभिजनसँगको सहकार्यमा युवा उपयोगी ३२ वटा कार्यक्रम निर्माण गरी प्रसारण गरिएको छ। १० जनालाई राष्ट्रिय युवा प्रतिभा पुरस्कार तथा युवाको क्षेत्रमा कार्यरत ४ जना युवा पत्रकारलाई प्रोत्साहन पुरस्कार प्रदान गरिएको छ। राष्ट्रिय युवा परिषद्मार्फत ९ सय ८० जना युवालाई उद्यमशीलता तथा वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी ७ दिने तालिम, १ हजार १ सय जना युवालाई उद्यम परामर्श प्रदान गरिनुका साथै नवप्रवर्तनात्मक सोच भएका १६ जना युवालाई इन्क्युवेसन सेन्टरमा राखी १० दिने कार्यात्मक प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ। लागुऔषध दुर्व्यसन नियन्त्रण जस्ता विषयमा ८ सय ३३ जना युवा स्वयंसेवक तयार गरी परिचालन गरिएको छ ।
सबै प्रदेशबाट चुनिएर आएका ९५ जना युवाको सहभागितामा ५ दिने नमुना संसदअभ्यास गरिनुका साथै ३ सय जना युवाको सहभागितामा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय नमुना महासभा सम्पन्न भएको छ। सबै प्रदेशबाट १/१ वटा विद्यालय पर्नेगरी ८ वटा विद्यालयलाई उद्यम सञ्चालन गर्न जनही रु. ५ लाख उपलब्ध गराइएको छ।
युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोषले राष्ट्रिय बिमा संस्थानमार्फत १ सय ६ जना व्यवसायीहरुलाई रु. ७१ लाख ३१ हजार ५ सय ५ रुपैयाँ दाबीउपर क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराएको छ। भाका नाघेका किस्ता रु. २० करोड ४९ लाख ६१ हजार ५ सय ६८ असुली भएको र १ सय ७ वटा सहकारी संस्थाबाट कर्जा असुली गरी ८ वटा सहकारी संस्थाका २२ जना व्यवसायीको घर जग्गा फुकुवा गरिएको छ। स्वरोजगार कोषले दिने कर्जाको सीमाभित्र रहेर विदेशबाट फर्केका युवा र अपाङ्गता भएका युवाले गर्न सक्ने व्यवसायहरुको सम्भाव्यता तथा स्वरोजगार कोषको नीतिगत र कार्यक्रमगत परिवर्तनसम्बन्धी अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छ।
स्थानीय तहको साझेदारीमा स्वरोजगार सिर्जना गर्न १५ वटा स्थानीय तहसँग रु. १२ करोड ८२ लाख रकम लगानी गर्न सम्झौता भएको छ। राष्ट्रिय युवा परिषद्ले विभिन्न १४ वटा सङ्घ संस्थासँग सहकार्य गरी स्वास्थ्य परीक्षण तथा कृषि आधुनिकीकरण

तथा बजारीकरण तालिमलगायत युवाको क्षमता विकास तथा सशक्तीकरणसम्बन्धी १४ वटा कार्यहरु सम्पन्न भएका छन्।

२.१०.९ खेलकुद

खेलकुदतर्फ ८ जना प्रतिभावान् खेलाडी तथा प्रशिक्षकलाई खेलकुदको राष्ट्रिय प्रतिभा सम्मानसहित पुरस्कार प्रदान गरिएको छ भने खेलकुदको क्षेत्रमा कार्यरत १० जना पत्रकारलाई प्रोत्साहन पुरस्कारद्वारा सम्मानित गरिएको छ। एक सय ३० जना राष्ट्रियस्तरका खेलाडी र अन्तर्राष्ट्रिय पदक विजेता खेलाडीबिच अन्तरक्रिया सम्पन्न गरिएको छ। खेलाडी दुर्घटना, प्रतिबन्धित औषधी सेवन र खेलकुदमा लैङ्गिक हिंसा विरुद्धको सचेतना कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएका छन्।

गण्डकी प्रदेशको पोखरालगायत ८ वटा जिल्लामा नवौं राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता सम्पन्न भएको छ। प्रतियोगिता अन्तर्गत ३६ वटा खेलमा ३ सय ९७ स्वर्ण, ३ सय ९५ रजत र ६ सय ३ वटा कास्य पदकका लागि ७ वटै प्रदेश, ३ वटा विभागीय टोली र गैरआवासीय नेपालीका कुल ६ हजार १ सय २७ खेलाडीबिच प्रतिस्पर्धा भएको छ। प्रतियोगितामा स्वर्ण पदक प्राप्त गर्ने व्यक्तिगत स्पर्धाका खेलाडीलाई रु. २५ हजार र समूहगत स्पर्धाका खेलाडीलाई रु. १५ हजार नगद पुरस्कार तथा राष्ट्रिय रेकर्ड ब्रेक गर्ने खेलाडीलाई थप रु. ५० हजार प्रोत्साहन पुरस्कार प्रदान गरिएको छ।

१९ औं एसियाली खेलकुद प्रतियोगितामा सहभागी हुने २९ खेलका २ सय ३४ जना खेलाडीलाई बन्द प्रशिक्षणमा राखी विशेष प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ। गल्फ, टेबल टेनिस, तेक्वान्दो र पौडीका खेलाडीहरुलाई प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ। दश हजार जना खेलाडीलाई खेलकुदको राष्ट्रियस्तरको प्रशिक्षण र विभिन्न खेलका २३ जना प्रशिक्षकलाई अन्तर्राष्ट्रिय प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ। भलिबल, कबड्डी, खोखो र रग्वी खेलका गरी ७२ जना खेलाडी छनौट गरी छात्रवृत्तिमा खेलकुद प्रशिक्षण दिइएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा राष्ट्रियस्तरका ४८ वटा र अन्तर्राष्ट्रियस्तरका ३४ वटा खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना भएका छन्। अन्तर्राष्ट्रियस्तरका १०३ वटा खेलकुद प्रतियोगितामा सहभागिता रहेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा नेपालले ५८ स्वर्ण, ४१ रजत र ३७ कास्य पदक प्राप्त गरेको छ। दक्षिण एसियाली खेलकुद प्रतियोगितामा स्वर्ण पदक प्राप्त गर्ने र एसियाली खेलकुद प्रतियोगितामा पदक प्राप्त गर्ने १ सय ९२ जना खेलाडीलाई मासिक रु. ६ हजार, प्रथम ओलम्पियन ५ जना खेलाडीलाई रु. १० हजार र ओलम्पिकमा सहभागी हुने ५९ जनालाई रु. ४ हजारका दरले निरन्तर मासिक भत्ता उपलब्ध गराइएको छ। कुस्ती खेलका १ जना, कराँते खेलका २ जना र तेक्वान्दो खेलका २ जना गरी ५ जना खेलाडीलाई उपचार गर्न नगद सहयोग उपलब्ध गराइएको छ।

खेलकुद पूर्वाधार निर्माणतर्फ मूलपानी क्रिकेट रङ्गशालाको भिआइपी पेभिलियन निर्माण कार्यको ३५ प्रतिशत र भैरहवा क्रिकेट रङ्गशालामा ब्लक बी को २२.५ प्रतिशत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। कोहलपुरमा महिला क्रिकेट एकेडेमी एवम् पोखरा, महेन्द्रनगर र सुर्खेतमा क्रिकेटसम्बन्धी पूर्वाधार निर्माणको कार्य सुरु गरिएको छ। बुढानीलकण्ठ काठमाडौंमा सुवर्ण शमशेर क्रिकेट रङ्गशालाको मैदानमा सेरवाल लगाउने कार्य सुरु गरिएको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा धनगढी रङ्गशालाको ४६ प्रतिशत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा नेपालगञ्ज रङ्गशालामा सेन्थेटिक ट्र्याक निर्माणका लागि ड्रेन ढलान कार्य सम्पन्न भई आयोजनाको ७७ प्रतिशत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। गण्डकी प्रदेशमा पोखरा रङ्गशाला निर्माण आयोजना र वागमती प्रदेशको ललितपुरमा च्यासल रङ्गशाला निर्माण सम्पन्न भएको छ।

सिमरा रङ्गशाला बाराको निर्माण आयोजनाको ४१ प्रतिशत तथा नारायणी रङ्गशाला पर्सा, निर्माण आयोजनाको २० प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ। पाँचथरको फिदिम रङ्गशाला निर्माण आयोजनाको १५.८५ प्रतिशत तथा सुनसरीको धरानमा रङ्गशाला निर्माण आयोजनाको ५४ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ।

नारायणी कभर्डहल पर्साको निर्माणको ३० प्रतिशत, चुनिखेल कभर्डहल काठमाडौंको निर्माणको २० प्रतिशत तथा सुनापाती, रामेछाप राष्ट्रिय स्मृति कभर्डहलको निर्माणको २० प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ। कागेश्वरी मनोहरा, काठमाडौं तथा सातदोबाटो ललितपुरमा खेलाडी आवास गृह निर्माणका लागि DPR तयार भएको छ। हाइ अल्टिच्यूट ट्रेनिङ सेन्टर निर्माणका लागि मनाङको तिमाङमा खेलमैदान सम्याउने, घेराबार लगाउने र रिटेनिङ्ग वाल निर्माण गर्ने कार्य र जुम्लामा मैदान सम्याउने कार्य सम्पन्न भएको छ।

युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी अन्य विवरणहरु तालिका २९ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २९: युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	युवा स्वरोजगार कोषबाट स्वरोजगार सिर्जना	जना	५,७६६	१२,१३९	१२,०३६
२.	युवा स्वरोजगार कोषबाट रोजगार सिर्जना	जना	४,७७९	६,१३७	१०,०००
३.	बिजनेस इन्क्युवेसन सेन्टर मार्फत तालिम प्राप्त गर्ने युवा	जना	०	११४	१६
४.	युवा तथा खेलकुद पूर्वाधार निर्माणमार्फत रोजगार सिर्जना	जना	६५०	४२५	३,००७
५.	निर्माणधीन खेलग्रामहरुको चालु निर्माण कार्य	वटा	१४०	१७१	१७१
६.	प्रदेशहरुमा निमार्णाधीन अन्तर्राष्ट्रियस्तरको सुविधा सम्पन्न ३ वटा रङ्गशालाको निर्माण र ४ वटाको स्तरोन्नति कार्य	प्रतिशत	१.०	३.३	३.०
७.	मूलपानीको अन्तर्राष्ट्रिय क्रिकेट स्टेडियमको निर्माण कार्य	प्रतिशत	२.०	३.०	५

स्रोतः युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय

२.११ न्याय र दण्ड व्यवस्था सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ट) मा व्यवस्था गरिएका न्याय र दण्ड व्यवस्थासम्बन्धी तीनवटा नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा उल्लेख गरिएको छ।

विभिन्न विषयमा १६ वटा नयाँ कानून बनाउनको लागि सैद्धान्तिक सहमति तथा १४ वटा विधेयकको मस्यौदा तर्जुमामा सहमति प्रदान गरिएको छ। द्विपक्षीय, बहुपक्षीय सम्झौता, दातृ संस्थासँग सम्पन्न गरिने ९४ वटा सम्झौताको मस्यौदामा राय प्रदान गरिएको छ (तालिका ३०)। नेपाल कानून आयोगबाट रासायनिक पदार्थको सुरक्षित प्रयोग, नियमन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी विधेयक, जबरजस्ती करणीलगायतका यौनजन्य हिंसा विरुद्धका कानूनको हदम्यादसम्बन्धी ऐनलाई संशोधन गर्ने विधेयक तथा सूचनादाताको संरक्षणसम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा तयार भएका छन्।

स्वार्थको द्वन्द्वसम्बन्धी विधेयक र भ्रष्ट्राचार निवारण (दोस्रो संशोधन) विधेयक, २०८० को मस्यौदा तयार गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगसमक्ष सुझावको लागि पठाइएको छ। एकीकृत कानूनी सहायता नीति स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको र सोही नीतिसमेतको आधारमा एकीकृत कानूनी सहायतासम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा तयार गरिएको छ। बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक संसदीय समितिमा छलफलको क्रममा रहेको छ।

विभिन्न महासन्धिहरु अनुमोदनको लागि सन्धि सम्पन्न गर्नेसम्बन्धी निर्देशिका, २०७७ वमोजिम गठित समितिले Seafarer Identity Document (SID) Convention, 2003 (ILO 185) सम्बन्धमा प्रतिवेदन तयार गरी पेश गरेको छ। क्रिप्टोकरेन्सी, ऊर्जा दक्षता तथा संरक्षण, गाँजा तथा गाँजाजन्य पदार्थ नियम र उपभोक्तासम्बन्धी कानूनको एकीकरण

सम्बन्धमा अध्ययन गरिएको छ। विभिन्न विषयमा २ सय ९२ थान सूचना नेपाल राजपत्रमा प्रकाशनको लागि सम्पादन गरिएको छ।

कानून तर्जुमा सम्बन्धमा स्थानीय तहहरुलाई अभिमुखीकरण, विद्यालयस्तरमा सचेतना, विभिन्न अन्तरक्रिया एवम् सुझाव सङ्कलन, सञ्चार माध्यमबाट सचेतना कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएका छन्। न्याय सेवा तालिम केन्द्रबाट सेवा प्रवेश तालिम, सेवाकालीन तालिम र अर्ध न्यायिक निकायका अधिकारीहरुका लागि कानून र न्यायसम्बन्धी तालिमहरु सञ्चालन गरी ६ सय १९ जना कर्मचारीहरुलाई प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ।

स्थानीय तहको न्यायिक समितिको कार्यसम्पादन प्रभावकारिता सम्बन्धमा सर्वेक्षण र सुझाव सङ्कलन गरिएको छ। स्थानीय तहको न्यायिक समितिका लागि विवाद निरुपणसम्बन्धी प्रशिक्षण सामग्री तथा निर्देशिका तयार गरी प्रकाशन गरिएको छ। असमर्थ पक्षको न्यायमा पहुँचलाई प्रभावकारी बनाउन एकीकृत कानूनी सहायतासम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा तयार भएको एवम् एकीकृत कानूनी सहायतासम्बन्धी सफ्टवेयर विकास गरिएको छ। ६८ वटा जिल्लामा निःशुल्क कानूनी सहायता अधिकारी नियुक्त गरिएको छ। तालिका ३० मा कानून तथा संसदीय मामिलासम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३०: कानून तथा संसदीय मामिलासम्बन्धी प्रमुख विवरण

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	नयाँ कानून बनाउनको लागि सैद्धान्तिक सहमति	७	५	१६
२.	विधेयकको मस्यौदा तर्जुमा तथा सहमति	१३	२३	१४
३.	नियमावलीको मस्यौदामा तर्जुमा सहमति	४७	३०	२९
४.	गठन आदेश, निर्देशिका, कार्यविधिको मस्यौदा तर्जुमा सहमति	३०	३१	१५
५.	नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन हुने सूचना सम्पादन	३९९	३८७	२९२
६.	द्विपक्षीय, बहुपक्षीय सम्झौता, दातृ संस्थासँग सम्पन्न गरिने सम्झौताको मस्यौदामा राय तथा अनुदान सम्झौतामा कानूनी राय	८४	७२	९४
७.	विभिन्न निकायलाई कानूनी राय	१३	२६	१२
८.	अदालतमा दायर भएका विभिन्न रिट निवेदनमा लिखित जवाफ पेश	५०	१०३	९१

स्रोतः कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय

२.१२ पर्यटन सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ठ) मा व्यवस्था गरिएका पर्यटनसम्बन्धी नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन्।

विमानस्थल सेवा शुल्क नियमावली, २०७८ स्वीकृत गरी मिति २०७९/१२/१४ गतेदेखि कार्यान्वयनमा आएको छ। नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण विधेयक, २०७९; नेपाल हवाई सेवा प्राधिकरण विधेयक, २०७९; हवाई यातायातसम्बन्धी दायित्व र बिमासम्बन्धी विधेयक, २०७९; तथा नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण दुर्गम क्षेत्र हवाई सेवा कोष सञ्चालन (मस्यौदा) कार्यविधि, २०७९ तर्जुमा गरी स्वीकृतिका लागि प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ।

पर्यटन पूर्वाधारतर्फ थप १५० किलोमिटर (ग्रेट हिमालयन ट्रेलसहित) तथा १३ किलोमिटर लामो माइपोखरी-सन्दकपुर पर्यटकीय पदमार्ग निर्माण सम्पन्न भएको छ। उपत्यका वरिपरि १२ किलोमिटर लामो कान्तिपुर हाइकिङ्ग ट्रेल, १० किलोमिटर लामो लाकुरी भन्ज्याङ्ग- फुल्चोकी- गुर्दुमडाँडा महाभारत ट्रेल, २० किलोमिटर लामो भैरवकुण्ड-पाँचपोखरी-भोटेकोशी जोड्ने पदमार्ग तथा १५ किलोमिटर लामो तामाङ्ग हेरिटेज ट्रेल निर्माण (दोलखा-रामेछाप) को निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। नारायणी नदी छेउमा वाकवेसहितको पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। पर्यटनसम्बन्धी पूर्वाधार साझेदारी कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका १ सय ८२ वटा स्थानीय तहसँगको साझेदारीमा सञ्चालित पर्यटन पूर्वाधार साझेदारी कार्यक्रमहरुमध्ये हालसम्म १२ वटा योजनाहरु सम्पन्न भएका छन्। आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा १८ वटा पाँचतारे, एउटा पाँचतारे डिलक्स, ३३ वटा चारतारे, ३६ वटा तीनतारे, ४७ वटा दुईतारे र ४२ वटा एकतारे होटल गरी कुल १ सय ७७ वटा होटल, १ सय २१ रिसोर्ट र ६ वटा हेरिटेज बुटिक होटल दर्ता भएका छन्।

पदमार्ग र पर्वतारोहणको लागि नमुना योजनाको रुपमा GPS Tracking Device मार्फत GPS Trackings System प्रारम्भ गरिनुका साथै पदमार्गहरुमा सङ्केत बोर्ड (Signage Board) को सुरुवात गरिएको छ। पर्वतारोहण तथा होटल प्रशासनका लागि सूचना प्रविधि (ICT) मा आधारित सेवा प्रवाहको सुरुवात गरिएको छ। सगरमाथा हिमालका सफल आरोहीहरुलाई सम्मानस्वरुप ब्याच वितरण कार्य प्रारम्भ गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा जुगल हिमशृङ्खलामा पर्ने ५ वटा नयाँ हिमालसहित कुल ४ सय ५ वटा हिमाल आरोहणका लागि खुला गरिएको छ। आर्थिक वर्ष

२०७९/८० मा २ हजार ६ सय ३९ जना पर्वतारोहीलाई पर्वतारोहण गर्न अनुमति प्रदान गरिएको छ। पर्यटन बोर्ड, तारागाउँ विकास समिति, नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान र नेपाल पर्वतीय प्रशिक्षण प्रतिष्ठान समेतबाट गरी कुल ६ हजार ७ सय ७८ जनालाई पर्यटनसम्बन्धी विभिन्न तालिम प्रदान गरी यस क्षेत्रमा दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा ६ लाख १४ हजार ८ सय ६९ जना पर्यटकको आगमन भएको छ। पर्यटकको औसत खर्च प्रतिदिन ४०.५ डलर र औसत बसाइ १३.१ दिन रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्ममा ३५ वटा विमानस्थलहरु सञ्चालनमा रहेका छन्। पर्यटन तथा नागरिक उड्डयनसम्बन्धी अन्य विवरणहरु तालिका ३१ मा रहेको छ।

तालिका ३१: पर्यटन तथा नागरिक उड्डयनसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च (डलर)	६५	४८	४०.५
२.	प्रति पर्यटक औसत बसाइ (दिन)	१५.१	१५.५	१३.१
३.	गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निर्माण (प्रतिशत) (हालसम्म)	९७.३३	१००	१००
४.	पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल (प्रतिशत) (हालसम्म)	८१	९८	१००
५.	सम्पदा पुनःनिर्माण (सङ्ख्या) (हालसम्म)	५८९	६७३	७५३
६.	पर्यटक आगमन (सङ्ख्या)	२,३०,०८५	१,५०,९६२	६,१४,८६९
७.	सञ्चालनमा रहेका विमानस्थल (वटा)	३५	३२	३५
८.	वर्षैभरि सञ्चालनमा रहेका विमानस्थल (वटा)	३७	३७	४२

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
९.	रात्रीकालीन उडान सञ्चालनमा आएका विमानस्थल (वटा)	८	८	९
१०.	नेपाल आउने अन्तर्राष्ट्रिय विमान सेवा (वटा)	२७	२२	३०
११.	निर्मित नयाँ पदमार्गको लम्बाइ (किलोमिटर)	१३०	१३५	१५०

स्रोतः संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

२.१२.१ पर्यटन तथा नागरिक उड्डयनतर्फका केही आयोजनाहरुको विवरण

(क) पशुपति क्षेत्र विकास कोष

पशुपति क्षेत्र विकास कोषको आर्थिक वर्ष २०७९/८० को भौतिक प्रगति ९० प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ८८.९५ प्रतिशत भई हालसम्म भौतिक प्रगति ६६ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ६५.७३ प्रतिशत रहेको छ। गौरीघाटस्थित चौघेरा सत्तल पुनर्निर्माण, जयवागेश्वरी मन्दिर पुनर्निर्माण, मृगस्थली क्षेत्रका शिवालयहरु पुनर्निर्माण, राममन्दिर पूर्वका मन्दिरहरु जीर्णोद्धार, नेपाल वेदविद्याश्रम संस्कृत माध्यमिक विद्यालयको प्लस टु भवन तथा पूर्वाधार विकास, पार्किङ्ग क्षेत्रको स्तरोन्नति, विद्युतीय शवदाह गृहमा क्षमता विस्तार गरिएको छ। कोसेली पसल निर्माण तथा दर्शन मार्ग स्तरोन्नति, राममन्दिर सत्तल संरक्षण र भण्डारखाल क्षेत्र उत्खनन कार्यसमेत भएका छन्। नयाँ गुरुयोजनालाई अन्तिम रुप दिन प्राविधिक प्रतिवेदन तयारी कार्य सम्पन्न भएको छ।

(ख) लुम्बिनी विकासकोष

लुम्बिनी गुरुयोजनाका बाँकी कार्यहरु, भवन, नाली, ढल, सडक, रिभर डाइभर्सन, ल्याण्डस्केप एण्ड ब्युटिफिकेसन, नहरलगायतका कार्यहरुमध्ये हालसम्मको भौतिकतर्फको निर्माण कार्य प्रगति ८८ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ६०.३४ प्रतिशत

रहेको छ। गोटीहवा सुरक्षा पर्खाल निर्माणलगायतका कार्य सम्पन्न भएको छ। बृहत्तर लुम्बिनी क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण, तिलौराकोट पुरातात्त्विक क्षेत्रलाई विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत गर्न वैज्ञानिक अध्ययन, नोमिनेसन डकुमेन्ट तयार गर्ने सन्दर्भमा स्ट्राटेजिक नोमिनेसन डकुमेन्टको ५० प्रतिशत लेखन कार्य सम्पन्न हुनुका साथै तिलौराकोट र लुम्बिनीको सेक्टर स्ट्राटेजी र म्यानेजमेन्ट प्लान तयार भई अन्तिम प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ।

(ग) अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलहरु

पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको वित्तीय प्रगति ८२.३३ प्रतिशत र भौतिक प्रगति शतप्रतिशत भई सञ्चालनमा आएको छ। निजगढ अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निर्माणको लागि अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेश भई आयोजनाको पूर्वतयारीसम्बन्धी कार्य भइरहेको छ।

२.१३ अन्तर्राष्ट्रिय-सम्बन्धका सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरु

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ड) मा व्यवस्था गरिएका अन्तर्राष्ट्रिय-सम्बन्धसम्बन्धी नीतिहरुको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गरिएका प्रमुख कार्य र उपलब्धिहरु सङ्क्षेपमा देहायबमोजिम रहेका छन्।

२.१३.१ उच्चस्तरीय द्विपक्षीय भ्रमण, बैठक तथा गतिविधिहरु

सम्माननीय राष्ट्रपति श्रीमती विद्यादेवी भण्डारी ८-१० नोभेम्बर २०२२ सम्म Iceland मा सम्पन्न Reykjavik Global Forum-Women Leaders मा सहभागी हुनुभई WPL Trailblazer Award बाट विभूषित हुनुभएको छ।

मित्रराष्ट्र भारतका प्रधानमन्त्री श्री नरेन्द्र मोदीको निमन्त्रणामा सम्माननीय प्रधानमन्त्री श्री पुष्पकमल दाहाल ‘प्रचण्ड’ले मिति २०८०/०२/१७ देखि २०८०/०२/२०

सम्म भारतको औपचारिक भ्रमण गर्नुभएको र सो दौरान विभिन्न ७ वटा सम्झौता र समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर भएको तथा ५ वटा विभिन्न परियोजनाको उद्घाटन र शिलान्यास सम्पन्न भएको छ।

सम्माननीय सभामुख श्री अग्निप्रसाद सापकोटाको निमन्त्रणामा जनवादी गणतन्त्र चीनका National People’s Congress का Standing Committee का अध्यक्ष H.E. Mr. Li Zhanshu ले १२-१५ सेप्टेम्वर २०२२ मा गर्नु भएको नेपाल भ्रमणको अवसरमा दुई देशका संसदबिच आपसी सहकार्य र सहयोग र समन्वय गर्ने सम्बन्धमा समझदारीपत्र (MOU) मा हस्ताक्षर सम्पन्न भएको छ।

बेलायती राजा चार्ल्स तृतीयको ६ मे २०२३ मा सम्पन्न राज्याभिषेकमा माननीय परराष्ट्रमन्त्री नारायण प्रकाश साउद सहभागी हुनुभई राजा चार्ल्स तृतीय, राजपरिवारका अन्य सदस्यहरु, बेलायती प्रधानमन्त्री, विदेश सचिव तथा ब्रिटिस क्याविनेटका माननीय मन्त्रीहरुसँग भेटघाट तथा नेपाल-बेलायत सम्बन्धका विविध पक्षहरुमा छलफल गर्नुभएको छ।

मित्रराष्ट्र श्रीलङ्काका परराष्ट्र मन्त्रीको निमन्त्रणामा श्रीलङ्काको ७५ औं स्वतन्त्रता दिवसको अवसरमा आयोजित कार्यक्रममा माननीय परराष्ट्र मन्त्री डा. विमला राई पौड्याललले २०७९/१०/२०-२१ सम्म विशेष अतिथिका रुपमा सहभागिता जनाउनु भएको छ।

बङ्गलादेशको ढाकामा १३ मे २०२३ मा सम्पन्न 6th Indian Ocean Conference मा माननीय परराष्ट्रमन्त्री श्री नारायण प्रकाश साउद सहभागी हुनुभई जापान, सिंगापुर तथा संयुक्त राज्य अमेरिकाका मन्त्री तथा कूटनीतिज्ञहरुसँग भेटघाट तथा आपसी हितका विभिन्न विषयमा छलफल गर्नुभएको छ।

माननीय परराष्ट्र मन्त्री डा. नारायण खड्का बेलायती महारानी Her Majesty Queen Elizabeth II को निधनमा १७-२१ सेप्टेम्बर २०२२ मा लण्डनमा आयोजना भएको State Funeral मा सहभागी हुनुभएको छ।

जनवादी गणतन्त्र चीनका स्टेट काउन्सेलर तथा विदेशमन्त्री महामहिम वाङ्ग यीको मैत्रीपूर्ण निमन्त्रणामा माननीय परराष्ट्र मन्त्री डा. नारायण खड्काले ९-११ अगष्ट २०२२ सम्म छिमेकी मित्रराष्ट्र चीनको भ्रमण गर्नुभएको छ।

नेपाल र बेलायतले सन् २०२३ लाई Nepal-UK Friendship Treaty सम्पन्न भएको १०० वर्ष र सगरमाथा शिखरको प्रथम आरोहणको ७० वर्षको रुपमा मनाइरहेको परिप्रेक्ष्यमा UK Minister for Defense People, Veterans and Service Families, H.E. Dr. Andrew Morrison MP ले २०७९/१०/२६ मा नेपाल भ्रमण गर्नुभएको छ। UK Minister of State in the Foreign Commonwealth and Development Office Ms. Anne-Marie Trevelyan ले मिति २०७९/११/२६ मा नेपालको भ्रमण गर्नुभई द्विपक्षीय सम्बन्धका विविध विषयमा छलफल भएको छ।

US Under Secretary of State for Political Affairs Ms. Victoria Nuland ले २०७९ माघ २९-३० सम्म नेपालको भ्रमण गर्नुभई द्विपक्षीय सम्बन्ध व्यापार, लगानी प्रवर्धनलगायतका विविध विषयमा छलफल भएको छ।

European Commissioner for International Partnerships H.E Ms. Jutta Urpilainen ले २०७९/१०/२५ मा नेपाल भ्रमण गरी युरोपियन युनियनको सहयोगमा कार्यान्वयन भइरहेका कार्यक्रमहरुको अवलोकन र उच्चस्तरीय भेटघाट गर्नुभएको छ।

USAID का Administrator H.E. Samantha Power ले २०७९/१०/२४ मा नेपाल भ्रमण गरी USAID को सहयोगमा सञ्चालित विकास कार्यक्रम र आयोजनाको अवलोकन एवम् उच्चस्तरीय भेटघाट गर्नुभएको छ।

नेपाल र छिमेकी मित्रराष्ट्र बङ्गलादेशबिच कूटनीतिक सम्बन्ध स्थापनाको ५० वर्ष पुगेको अवसरमा अन्तरसंवाद, गोष्ठी र सांस्कृतिक कार्यक्रमहरु आयोजना गरिएको छ। मित्रराष्ट्र पाकिस्तानमा आएको बाढी पहिरोको आपत्कालीन मानवीय सङ्कटको समयमा नेपाल सरकारले १३ सेप्टेम्बर २०२२ मा राहत सामग्री उपलब्ध गराएको छ।

मित्रराष्ट्र टर्कीमा गएको विनाशकारी भूकम्पमा सहयोग स्वरुप नेपालको तर्फबाट २०७९/१०/२३ मा औषधी स्वास्थ्य उपकरण, न्यानो कपडा, बेबी फुडलगायतका २२ टन राहत सामग्री पठाइएको छ।

२.१३.२ द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रका बैठक

यस अवधिमा विभिन्न १० मुलुकहरुसँग परामर्श संयन्त्रहरुको बैठक सम्पन्न भएका छन्। यसको विवरण तालिका ३२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३२: मुलुक तथा संयन्त्रका बैठकहरु

क्र.सं.	विवरण	बैठक सम्पन्न भएको मिति र स्थान
१.	नेपाल र मोरक्को परराष्ट्र मन्त्रालयबिचको द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रको प्रथम बैठक	२०-२१ जुलाई २०२२, रवात, मोरक्को
२.	नेपाल र अष्ट्रेलियाबिचको द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रको दोस्रो बैठक	३० अगष्ट २०२२, क्यानबेरा, अष्ट्रेलिया
३.	नेपाल-क्यानडा बिचको द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रको तेस्रो बैठक	१९ सेप्टेम्बर २०२२, ओटावा, क्यानडा
४.	नेपाल-फ्रान्सबिचको द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रको तेस्रो बैठक	१७ जनवरी २०२३, काठमाडौं, नेपाल
५.	नेपाल- युरोपेली सङ्घबिच स्थापित Joint Commission को १४ औं बैठक	१ फेब्रुअरी २०२३, ब्रसेल्स, बेल्जियम
६.	नेपाल-बेल्जियमबिच स्थापित द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रको दोस्रो बैठक	२ फेब्रुअरी २०२३, ब्रसेल्स, बेल्जियम
७.	नेपाल-जनवादी गणतन्त्र चीनबिचको द्विपक्षीय कूटनीति परामर्श संयन्त्र (Diplomatic Consultation Mechanism-DCM) को १५औं बैठक	७ अप्रिल २०२३, बेइजिङ, चीन

८.	नेपाल-गणतन्त्र कोरियाबिचको द्विपक्षीय परामर्श संयन्त्रको छैटौं बैठक	१४ अप्रिल २०२३, सिउल, दक्षिण कोरिया
९.	नेपाल-जापान बिचको द्विपक्षीय कूटनीतिक संयन्त्रको चौथो बैठक	१८ अप्रिल २०२३, टोकियो, जापान
१०.	नेपाल-बेलायतबिचको द्विपक्षीय कूटनीतिक संयन्त्रको छैटौं बैठक	२६ अप्रिल २०२३, लण्डन, बेलायत

स्रोतः परराष्ट्र मन्त्रालय

२.१३.३ कूटनीतिक सम्बन्धको विस्तार

यस अवधिमा मलावी, नाउरु, क्यामरुन र मार्शल आइल्याण्ड गरी थप चार मुलुकहरुसँग दौत्य सम्बन्ध स्थापित भई हालसम्म नेपालको १८१ मुलुकसँग दौत्य सम्बन्ध स्थापना भएको छ।

२.१३.४ क्षेत्रीय तथा बहुपक्षीय कूटनीति

१३ सेप्टेम्बर २०२२ देखि सुरु भएको संयुक्त राष्ट्रसङ्घको ७७ औं महासभामा नेपालले Vice-President को रुपमा निर्वाचित भई सहभागिता जनाएको छ। ६ अप्रिल २०२३ मा नेपालले अतिकम विकसित मुलुकहरुको Global Bureau of the Least Developed Countries को अध्यक्षता ग्रहण गरेको छ र नेपाल २०२३ जनवरी १ देखि दुई वर्ष अवधिका लागि Peacebuilding Commission मा निर्वाचित भएको छ। नेपाल संयुक्त राष्ट्रसङ्घको "आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्" (ECOSOC) मा सन् २०२४ देखि २०२६ सम्मका लागि सदस्यमा निर्वाचित भएको छ। संयुक्त राष्ट्रसङ्घको ५१ औं, ५२ औं तथा ५३ औं मानव अधिकार परिषद् बैठकमा नेपाली प्रतिनिधिमण्डलले सहभागिता जनाएको छ।

इजिप्टको शार्म-अल-शेखमा ०६-१८ नोभेम्बर २०२२ सम्म सम्पन्न भएको 27th Session of the Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC COP 27) मा नेपालले सक्रिय सहभागिता

जनाएको छ। ८ डिसेम्बर २०२२ मा बाली, इण्डोनेसियामा आयोजना भएको Bali Democracy Forum को १५औं बैठकमा नेपाल सहभागी भएको छ। कतारको दोहामा ५-९ मार्च २०२३ मा सम्पन्न भएको अतिकम विकसित मुलुकहरुको ५ औं सम्मेलनमा नेपालको तर्फबाट माननीय उपप्रधानमन्त्री एवम् भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्री श्री नारायणकाजी श्रेष्ठले नेपाली प्रतिनिधिमण्डलको नेतृत्व गर्नुभएको छ। बहराइनको मनामामा ११-१५ मार्च २०२३ मा सम्पन्न भएको 146th Inter-Parliamentary Union (IPU) Assembly मा प्रतिनिधि सभाका सम्माननीय सभामुख देवराज घिमिरेको नेतृत्वमा संसदीय प्रतिनिधिमण्डल सहभागी भएको छ। बिमस्टेकको ०८ मार्च २०२३ मा २३ औं Senior Officials बैठक तथा ०९ मार्च २०२३ मा १९ औं मन्त्रीस्तरीय बैठक भर्चुअल रुपमा सम्पन्न भएका छन्।

बिमस्टेक स्थापनाको २५औं वार्षिकोत्सवका अवसरमा १४ फ्रेबुअरी २०२३ मा भुटानको राजधानी थिम्पुमा “BIMSTEC Quiz Competition” सम्पन्न भएको छ। माननीय परराष्ट्र मन्त्री नारायण प्रकाश साउद असंलग्न राष्ट्रहरुको Ministerial Meeting of the Coordinating Bureau of the Non-Aligned Movement (CoB NAM) को ३-६ जुलाई २०२३ मा बाकु, अजरबैजानमा सम्पन्न बैठकमा सहभागी हुनुभएको छ।

२.१३.५ आर्थिक कूटनीति

मिति २०७९/११/३० मा सम्माननीय प्रधानमन्त्री श्री पुष्पकमल दाहाल ‘प्रचण्ड’ले Nepal-China Business Forum लाई सम्बोधन गर्नुभएको छ। सरकारी र निजी क्षेत्रको समन्वयात्मक तथा क्रियाशील भूमिकाका आधारमा मुलुकभित्र आर्थिक कूटनीतिको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुका साथै विदेशस्थित नेपाली नियोगहरुलाई पनि सोही अनुरुप परिचालन गरिएको छ।

नेपाल सरकार र जनवादी गणतन्त्र चीनबिचको रसुवा-केरुङ नाका द्विपक्षीय व्यापार तथा हिल्सा-पुराङ्ग नाका एकतर्फी व्यापारका लागि खुला गरिएको छ। चीनसँगको

हिल्सा-पुराङ्ग र रसुवा-केरुङ नाकाबाट यात्रुहरुको आगमन खुला भएको छ। पर्यटन प्रवर्धन सम्बन्धमा विदेशस्थित ४० वटै नेपाली नियोगहरुसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया सम्पन्न भएको छ। परराष्ट्र मन्त्रालयबाट बर्लिन, पेरिस र लण्डनस्थित नेपाली राजदूतावासहरुद्वारा यस अवधिमा सञ्चालित आर्थिक कूटनीति कार्यक्रमहरुको अनुगमन कार्य सम्पन्न भएको छ। विदेशस्थित नेपाली नियोगहरुद्वारा २९ वटा राष्ट्रिय दिवस, ५४ वटा पर्यटन प्रवर्धन, ४१ वटा वैदेशिक लगानी, २६ वटा वैदेशिक व्यापार, २३ वटा विप्रेषण सचेतना, १ सय ३४ वटा श्रमिक सचेतना तथा अन्य १६ वटा गरी जम्मा ३ सय २३ वटा आर्थिक कूटनीतिसम्बन्धी कार्यक्रमहरु सम्पन्न भएका छन्। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सम्पन्न भएका समझदारी/सम्झौताहरुको विवरण तालिका ३३ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ३३: आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सम्पन्न भएका समझदारी/सम्झौताहरुको विवरण

क्र.सं.	सम्झौता/समझदारीको विवरण	मुलुक तथा निकायहरु	विषय क्षेत्र
१.	MoU on Bilateral Consultation Mechanism	नेपाल-इटाली	कूटनीतिक परामर्श संयन्त्र
२.	EPS प्रणालीअन्तर्गत कोरिया सरकारले लैजाने नेपाली कामदारहरुको सम्बन्धमा भएको Memorandum of Understanding (MoU) को नवीकरण	नेपाल-गणतन्त्र कोरिया	श्रम कूटनीति
३.	नेपाल सरकारको परराष्ट्र मन्त्रालय र काठमाडौंस्थित जर्मन राजदूतावासबिच GOETHE-ZENTRUM	नेपाल सरकारको परराष्ट्र मन्त्रालय र	सांस्कृतिक कूटनीति (Cultural Diplomacy) प्रवर्धनसम्बन्धी

क्र.सं.	सम्झौता/समझदारीको विवरण	मुलुक तथा निकायहरु	विषय क्षेत्र
	KATHMANDU सञ्चालन सम्बन्धमा संशोधित समझदारीपत्र	काठमाडौंस्थित जर्मन राजदूतावास	
४.	नेपाल सरकार र बेलायत सरकारका बिच बेलायतको स्वास्थ्य सेवामा नेपालबाट स्वास्थ्य जनशक्ति भर्ना गर्ने बारेको समझदारीपत्र	नेपाल-संयुक्त अधिराज्य बेलायत	श्रम कूटनीति
५.	MoU on Bilateral Consultation Mechanism	नेपाल-बहराइन	कूटनीतिक परामर्श संयन्त्र

स्रोतः परराष्ट्र मन्त्रालय

२.१३.६ पुरातात्त्विक महत्त्वका वस्तुहरु स्वदेश फिर्ता

नेपालबाट सन् १९८०-९० को दशकमा हराएको हनुमानढोकाको पूर्वपट्टि कुमारी बहाःमा रहेको सोह्रौं शताब्दीको काठको तोरण र सन् १९८० को दशकमा हराएको घुँडा टेकेर नमस्कार मुद्रामा रहेको १८ औं शताब्दीको ढुङ्गाका मूर्तिहरु लन्डनस्थित नेपाली राजदूतावासमार्फत नेपाल फिर्ता ल्याइएको छ। नेपालबाट हराएका २ कलाकृतिहरु (हिमालयमा साधुहरुसँगको शिवको प्रस्तरमूर्ति र देवीको आकृति कुँदिएको काठको शालवृक्ष/सालभञ्जिका) नेपाल फिर्ता ल्याइएको छ।

२.१३.७ राहदानी तथा कन्सुलर सेवा

विद्युतीय राहदानी सेवालाई सरलीकृत गर्न राहदानी नियमावली, २०७७ मा संशोधन भई कार्यान्वयनमा आएको छ। साथै, विद्युतीय राहदानीसम्बन्धी कार्यविधि, २०७८ र विदेशस्थित नेपाली नियोगको आर्थिक कार्यविधि, २०७९ लाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको

छ। मिति २०७८/०८/०१ गतेदेखि अनलाइन प्रणालीमा आधारित विद्युतीय राहदानी वितरण सुरु गरिएकोमा सो मितिदेखि २०८० असार मसान्तसम्ममा १९ लाख ४३ हजार ५ सय ७४ थान विद्युतीय राहदानी जारी भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा मात्र १४ लाख ६४ हजार ८ सय ४४ थान विद्युतीय राहदानी वितरण भएको छ। उपत्यका आसपासका जिल्ला र हवाई सेवा भएका जिल्लाहरुमा दुई हप्ताभित्र राहदानी प्राप्त हुने व्यवस्था मिलाइएको छ। पोर्चुगलमा राहदानी विभाग र नेपाली राजदूतावास पेरिससहितको टोली खटाई सेवा उपलब्ध गराइएको र सो कार्यबाट करिब पाँच हजार नेपाली लाभान्वित भएका छन्। यस अवधिमा जम्मा १ हजार ४ सय ६६ गैर नेपालीलाई एनआरएन स्मार्ट कार्ड वितरण गरिएको छ। राहदानी सेवासम्बन्धी अन्य विवरण तालिका ३४ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३४ : राहदानीसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाइ	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०
१.	विद्युतीय राहदानी वितरण (हालसम्म)	सङ्ख्या	-	४,७८,७३०	१४,६४,८४४
२.	विदेशमा रहेका नेपालीहरुलाई कानूनी सहायता प्रदान	सङ्ख्या	२०	१६१०	२०००
३.	NRN स्मार्ट कार्ड वितरण (हालसम्म)	सङ्ख्या	-	-	१४६६

स्रोतः परराष्ट्र मन्त्रालय

विदेशस्थित नियोगहरुको सहप्रमाणित मुलुकहरुमा रहेका नेपालीहरुलाई सेवा प्रवाह गराउन घुम्ती सेवा तथा सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिएको छ। प्रहरी चारित्रिक प्रमाणपत्रको कन्सुलर प्रमाणीकरण कार्यलाई पूर्णतः अनलाइन बनाइएको तथा

सोलगायत अन्य कागजातहरुको प्रमाणीकरणलाई पनि क्रमश: अनलाइन प्रणालीमा लैजान गृहकार्य भइरहेको छ।

कन्सुलर सेवा सम्बन्धमा सूचना तथा जानकारीका लागि टोल फ्री टेलिफोन नं. ११५२ सञ्चालनमा ल्याइएको छ। राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभाग, नेपाल प्रहरी, अध्यागमन विभागलगायतका निकायहरुसँग अन्तरआबद्धता (API) गरिएको छ।

विदेशस्थित नेपाली नियोगहरुसँगको समन्वयमा विदेशमा मृत्यु भएका नेपालीहरुको शव झिकाउने, क्षतिपूर्ति रकम दिने, अप्ठ्यारोमा परेका नेपालीहरुलाई उद्धार तथा कानूनी परामर्श प्रदान गरिएको छ। विदेशस्थित कूटनीतिक नियोगहरुबाट प्रदान गरिने कन्सुलर सेवालाई समेत Consular Service System मा आबद्ध गर्ने र सञ्चालन सहजताका लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा विदेशमा मृत्यु भएका १ सय ३२ वटा शव नेपाल झिकाइएको तथा विदेशमै दाहसंस्कारको लागि समन्वय गरिएको छ। विदेशमा रहेका ३ सय ३२ जना नेपालीको खोज, तलास तथा उद्धार गरिएको छ। विदेशमा मृत्यु, अङ्गभङ्ग भएका नागरिकका लागि क्षतिपूर्ति बापत प्राप्त भएको जम्मा रकम ८० करोड ४३ लाख ४० हजार सम्बन्धित आफन्तलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरु मार्फत वितरण गरिएको छ।

यस अवधिमा ४ लाख ६६ हजार विभिन्न प्रकारका कागजातहरु प्रमाणीकरण गरिएको तथा ३ लाख ९१ हजार जना सेवाग्राहीले प्रमाणीकरण सेवा प्राप्त गरेका छन्। विक्रम संवत् २०७९ असोजदेखि गैरआवासीय नेपालीहरुलाई हस्तलिखित परिचयपत्रको सट्टा पोलिमर कार्ड प्रदान गर्न सुरु गरिएको छ। कन्सुलर सेवासम्बन्धी विवरण तालिका ३५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभाग र कन्सुलर सेवा विभागबिच सूचना आदान-प्रदानसम्बन्धी सम्झौता सम्पन्न भएको छ। वैदेशिक रोजगार विभाग र कन्सुलर सेवा विभागबिच सूचना आदान-प्रदान तथा विदेशी रोजगारदाताहरुले Job Demand Paper

अनलाइनबाट पेश गर्न सक्नेगरी कन्सुलर सेवा विभागको प्रणालीसँग अन्तरआबद्धता कायम गर्ने सम्झौता सम्पन्न भएको छ।

तालिका ३५: आर्थिक वर्ष २०७९/८० को कन्सुलर सेवासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	प्रगति
१.	प्रमाणीकरण सेवाप्रवाह गरिएका सेवाग्राही सङ्ख्या	३,९१,२१४
	प्रमाणीकरण सेवा प्रवाह गरिएका सेवाग्राही सङ्ख्यामध्ये अनलाइन कन्सुलर प्रमाणीकरण सेवा लिने सेवाग्राही सङ्ख्या	३,०६,९२२
२.	प्रमाणीकरण गरिएका कागजातको सङ्ख्या	४,६६,००२
	प्रमाणीकरण गरिएका कागजात सङ्ख्यामध्ये अनलाइन कन्सुलर प्रमाणीकरण गरिएका कागजात सङ्ख्या	३,०६,९२२
३.	विदेशमा मृत्यु, अङ्गभङ्ग भएका नागरिकका लागि क्षतिपूर्ति बापत प्राप्त भएको जम्मा रकम (लाखमा)	८,०४३.४
४.	विभिन्न देशमा गएका नेपाली नागरिकहरुको खोज, तलास तथा उद्धारका लागि सहजीकरण गरिएका सङ्ख्या	९,५००
५.	विदेशी शैक्षिक प्रमाणपत्र, Nationality verification तथा अध्ययन गर्न विदेश जान जारी सिफारिस	१३६८
६.	अधिकृत वारेसनामाको आधिकारिकता बुझी जवाफ पठाइएको सङ्ख्या	३४
७.	रसायन खरिदका लागि सिफारिस	२०१
८.	स्वास्थ्य उपचार, धार्मिक भ्रमण, भारतीय पेन्सन तथा अन्य विषयहरुका लागि जारी सिफारिस	७८
९.	भारतमा अस्थायी बसोबास गरेका नेपाली नागरिकहरुको Character Verification Report को लागि भारतीय दूतावासलाई गरिएको सिफारिस सङ्ख्या	७५९
१०.	विदेशमा रहेका नेपाली नागरिकहरुबाट नागरिकता परित्यागको लागि प्राप्त पत्रउपर कारबाही	२४६

क्र.सं.	विवरण	प्रगति
११.	Vehicle Permit तथा भारतीय पेन्सनको निमित्त भारतीय राजदूतावासमा सिफारिस	२१
१२.	विदेशी लाइसेन्स नेपालीकरणको लागि सिफारिस	५
१३.	कूटनीतिक/अफिसियल भिसा जारी	१९३२
१४.	कूटनीतिक/गैरकूटनीतिक परिचयपत्र जारी	६०५
१५.	सार्क भिसा स्टिकर जारी	४२
१६.	कूटनीतिक उन्मुक्ति सिफारिस	३६५८
१७.	सरकारी मनोनयनमा भिसा सिफारिसको सङ्ख्या	१५३०

स्रोतः परराष्ट्र मन्त्रालय

विदेशमा रहेका नेपालीहरुको हकहित संरक्षणमा परराष्ट्र मन्त्रालय, मातहतका विभाग तथा विदेशस्थित नियोगहरु परिचालित रहेका छन्। विदेशस्थित नेपाली नियोगहरुले ९ हजार ५ सयभन्दा बढी नेपालीहरुको उद्धार एवम् नेपाल फिर्तीमा सहजीकरण गरेका छन् (तालिका ३५)। सुडानमा विकसित राजनीतिक परिस्थितिका कारण अलपत्र परेका ३१ नेपाली नागरिकलाई सकुशल उद्धार गर्नुका साथै विदेशस्थित नेपाली नियोगहरुबाट वैदेशिक रोजगारमा रहेका करिब २ हजार नेपालीलाई कानूनी सहायता तथा परामर्श प्रदान गरिएको छ।

२.१३.८ अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता

नेपालको छिमेकी लगायतका मित्रराष्ट्रहरुसँग २ सय ९५ वटा द्विपक्षीय सम्झौताहरु र बहुपक्षीय एवम् क्षेत्रीय सङ्घसंस्थाहरुसँग २ सय १३ वटा सम्झौताहरु भई कुल ५ सय ८ वटा सन्धि सम्झौताहरु कार्यान्वयनमा रहेका छन्। पुराना एवम् म्याद सकिएका सम्झौताहरु आवश्यकता एवम् औचित्यका आधारमा पुनरावलोकन/परिमार्जन/नवीकरण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

परिच्छेद-३
शासकीय सुधार

३.१ सुशासन

सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ बमोजिम स्थापित केन्द्रीय अनुगमन समितिको ४ वटा बैठक सम्पन्न भएको छ। निर्णयको नियमित अनुगमन र प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्ने गरिएको छ। सबै निकायहरुको कार्यसम्पादनलाई व्यवस्थित गर्ने एवम् अनुगमनकारी निकायहरुबाट एकीकृत अनुगमन गरी नतिजामूलक अनुगमनका लागि सञ्चालनमा रहेको एकीकृत (अनलाइन) अनुगमन प्रणालीको स्तरोन्नति गरी थप सुदृढीकरण गरिएको छ। विषयगत मन्त्रालय र मातहत निकायबाट हुने प्रतिवेदन प्रणालीलाई व्यवस्थित बनाउन राष्ट्रिय योजना आयोगबाट अनुगमनसम्बन्धी सफ्टवेयर विकासको काम अन्तिम चरणमा रहेको छ।

राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रबाट सार्वजनिक निकायहरुबाट प्रदान हुने सेवाप्रवाहलाई प्रभावकारी तुल्याउन ती निकायहरुको नियमित अनुगमन गरिएको छ। पदाधिकारीहरुबाट हुनसक्ने अनियमिततासम्बन्धी उजुरीहरु सङ्कलन गरी निश्चित प्रक्रिया अवलम्बन गरी फछ्र्यौट गरिएको छ। भ्रष्टाचार विरुद्धको प्रवर्धनात्मक एवम् सचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएका छन्। विकास पूर्वाधार निर्माणका आयोजनाहरुको गुणस्तर, लागत, परिमाण र तोकिएको समयावधिसमेतका आधारमा प्राविधिक परीक्षण गरी समयमै गुणस्तरीय काम सम्पन्न गर्न लगाउने र सम्पत्तिको अनुगमन गर्ने जस्ता कार्य भएको छ।

राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र (कार्य सञ्चालन) नियमावली, २०६५ ले गरेको व्यवस्थाबमोजिम आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा सम्पन्न गरेका कार्यहरु र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्न नेपाल सरकारलाई प्रदान गरिएका सुझावहरु समेत समेटिएको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रमा प्राप्त ९ सय ३७ उजुरीहरुमध्ये ६ सय ८२ वटा उजुरीहरु फछ्र्यौट भएको (७२.७८ प्रतिशत) छ। दुई सय ९५

वटा कार्यालयहरुको नागरिक बडापत्रको अनुगमन र १८ वटा सार्वजनिक निकायहरुको सेवाप्रवाहको सूक्ष्म निगरानी गरिएको छ। (तालिका ३६)

सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहका सार्वजनिक निकायहरुमा कार्यरत सार्वजनिक पद धारण गरेका कर्मचारी एवम् पदाधिकारीहरुले आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को सम्पत्ति विवरण बुझाए/नबुझाएको प्रतिवेदन तयार गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा पेश गरिएको छ। प्रतिवेदनअनुसार सम्पत्ति विवरण बुझाउने दायित्व भएका ७ लाख १९ हजार १ सय ५७ जना पदाधिकारी तथा कर्मचारीमध्ये ७ लाख ९ हजार ५ सय ६७ जना (९८.७७%) ले प्रचलित कानूनबमोजिम सम्पत्ति विवरण बुझाएका तथा ९ हजार ५ सय ९० जना (१.३३%) जनाले सम्पत्ति विवरण नबुझाएकोमा अनुगमन गरी जरिवाना गरिएको छ।

७ वटा जिल्लामा "भ्रष्टाचार नियन्त्रण : हाम्रो साझा दायित्व" विषयक सुशासन प्रवर्धनसम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएका छन्। एक्काइस वटा स्थानीय तहमा कर्मचारी/जनप्रतिनिधिहरुलाई भ्रष्टाचार निवारणका सम्बन्धमा प्रबोधीकरण गरिएको छ। राष्ट्रिय गौरवलगायतका ६८ वटा आयोजनाहरुको प्राविधिक परीक्षण कार्य सम्पन्न भएको छ। एक्काइस जना इन्जिनियरहरुलाई प्राविधिक परीक्षण तालिम प्रदान गरिएको छ।

नेपाल सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम एवम् वार्षिक बजेटद्वारा निर्धारित कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको वार्षिक कार्ययोजना तर्जुमा गरी एकीकृत अनुगमन प्रणालीमार्फत नतिजामूलक अनुगमन गर्ने गरिएको छ।

आयोजना कार्यान्वयनमा देखापर्ने समस्याहरु समाधानमा सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले छनौट भएका आयोजनाहरुको स्थलगत अनुगमन भई आयोजनाको प्रगति स्थिति, कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या एवम् सुझावसहित १० वटा प्रतिवेदनहरु प्राप्त भएका छन्।

विभिन्न सार्वजनिक संस्थानमा रिक्त नेतृत्व तथा सञ्चालक मनोनयन गरी नीतिगत कार्यसम्पादनमा सहजता ल्याइएको छ। विगत ५ वर्षमा उत्पादन भएका प्रशासनिक तथ्याङ्क (Administrative Data) अद्यावधिक तथा एकीकृत गरिएको छ। सुशासनसम्बन्धी विवरणहरु तालिका ३६ मा समावेश गरिएको छ।

तालिका ३६: राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रबाट सञ्चालित सुशासन प्रवर्धनसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २२०७९/८०
१.	सार्वजनिक निकायको अनुगमन (सङ्ख्या)	१२६	२९७	३०५
२.	नागरिक बडापत्रको अनुगमन (सार्वजनिक निकायको सङ्ख्या)	५९	२७३	२९५
३.	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा पेश गरेको सम्पत्ति विवरण सम्बन्धी (सङ्ख्या)	६,६८,२९९ मध्ये ६,५०,१२९	६,९६,६२४ मध्ये ६,८१,२१५	७,१९,१५७ मध्ये ७,०९,५६७
४.	उजुरी फछ्र्यौट (प्रतिशत)	५७.३९	७३.३९	७२.७८
५.	प्राविधिक परीक्षण परीक्षक तालिम (जना)	२५	४०	२१
६.	प्राविधिक परीक्षण गरिएका आयोजना	२४	७४	६८

स्रोतः राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र

नेपाल ट्रष्टको स्वामित्वका ९ (नौ) वटा अचल सम्पत्ति (जग्गा/भौतिक संरचना) आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालनार्थ तथा सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने प्रयोजनका लागि ट्रष्टलाई

आम्दानी हुने गरी भाडा /लिजमा दिइएको छ। ट्रष्टको स्वामित्वमा रहेका भूमिलगायत चलअचल सम्पत्तिको अभिलेख विवरणहरु समय समयमा अद्यावधिक गरिएको छ।

३.२ हेलो सरकारमार्फत नागरिक गुनासो सम्बोधन

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा विभिन्न माध्यमहरुबाट हेलो सरकारमा प्राप्त भएका गुनासोहरुमध्ये अध्ययन र विश्लेषण गरी सम्बन्धित निकायमा पठाउन उपयुक्त देखिएका जम्मा ११ हजार ९ सय ३२ वटा गुनासो आवश्यक कारबाहीको लागि सरकारी निकायहरुमा पठाइएकोमा उक्त अवधिमा ५ हजार ८ सय १२ गुनासो फछ्र्यौट गरिएको छ। यो फछ्र्यौट दर प्रतिवेदन अवधिको कुल गुनासोको ४८.७० प्रतिशत रहेको छ। प्राप्त भएका गुनासाहरुमध्ये सबैभन्दा बढी ४० प्रतिशत प्रहरी प्रधान कार्यालयसँग सम्बन्धित छन् भने त्यसपछिको सबैभन्दा बढी गुनासो १९ प्रतिशत नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग सम्बन्धित छ।

गुनासोको प्रकृतिअनुसार गुनासो अध्ययन गर्दा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा वैकल्पिक फाराम (तोकिएको फारामभन्दा) बाट सबैभन्दा बढी ३ हजार ८७ वटा गुनासो प्राप्त भएकोमा १ हजार ४ सय ९९ वटा गुनासोहरु समाधान भई फछ्र्यौट भएको देखिन्छ।

३.३ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी कसुरको अनुसन्धानलाई प्रभावकारी, पारदर्शी, वैज्ञानिक, वस्तुनिष्ठ र विश्वस्त प्रमाणमा आधारित बनाउन विभिन्न प्रयासहरु हुँदै आएका छन्। यस अवधिमा जोखिममा आधारित जाँचबुझ अनुसन्धान एवम् अभियोजनसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७८ र वास्तविक धनी पहिचानसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ तर्जुमा गरिएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको जोखिम मूल्याङ्कन गरी अध्ययन प्रतिवेदन प्रकाशन गरिएको छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी कसुर नियन्त्रण गर्न क्यासिनो क्षेत्रमा AML/CFT (Anti Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism) मापदण्ड अनुपालनसम्बन्धी पर्यटन र राजस्व क्षेत्रका

वित्तीय जानकारी एकाइ तथा क्यासिनोका प्रतिनिधिहरुलाई प्रशिक्षण दिइएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाका सम्बन्धमा अन्तरक्रियात्मक बैठकहरु गरिएका छन्। सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, नेपाल धितोपत्र बोर्ड, वित्तीय जानकारी एकाइ, आन्तरिक राजस्व विभाग, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख व्यवस्थापन विभाग, नेपाल बिमा प्राधिकरण, नेपाल नोटरी पब्लिक परिषद्, सहकारी विभागलगायतका नियामक निकायहरुको प्रमुख र सम्पर्क अधिकृतहरुसँग समन्वय बैठक गरिएको छ।

पारस्परिक मूल्याङ्कनमा उठेका प्रश्नका विषयमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरो र वित्तीय जानकारी एकाइका प्रतिनिधिहरुबिच छलफल भएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग र लागुऔषध नियन्त्रण ब्यूरोको संयुक्त टोली गठन गरिएको छ। Enhancing Collaboration Among Attorney को विषयमा राजस्व अनुसन्धान विभाग, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, वित्तीय जानकारी एकाइ तथा विशेष सरकारी वकिल कार्यालयबिच समन्वय गरिएको छ।

AML-CFT को Pre-Onsite Visit र Onsite Visit for Nepal's 3rd Mutual Evaluation मा सहभागिता जनाउनुको साथै प्रतिवेदनको तयारीमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गरिएको छ। पारस्परिक मूल्याङ्कनका सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, वित्तीय जानकारी एकाइ, नेपाल प्रहरी, नेपाल राष्ट्र बैङ्क, केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोबिच बैठकहरु सम्पन्न भएका छन्। भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना, २०७९ को मस्यौदा तयार भएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान तथा अभियोजन विषयमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, वित्तीय जानकारी एकाइ, नेपाल प्रहरी र केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोबिच समन्वयमा

कार्य भएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीका सम्बन्धमा भएका अनुसन्धान तथा मुद्दा सहजीकरणका विषयमा कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, विशेष अदालत तथा विशेष सरकारी वकिल कार्यालयका अधिकारीहरुको सहभागितामा बैठक तथा कार्यशाला गोष्ठीहरु सम्पन्न भएका छन्।

Capacity Building on Asset Recovery and Money Laundering Investigation Techniques Program र Anti-Money Laundering and Counter Financing of Terrorism विषयमा पाँचदिने वैदेशिक तालिम सम्पन्न भएको छ।

दश वर्षको कार्य प्रगतिको तुलनात्मक अध्ययनसहितको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९ र सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धमा अदालतबाट भएका फैसला र विशेष अदालतबाट भएका निर्णयहरुको सङ्ग्रह प्रकाशन गरिएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धमा तेस्रो पारस्परिक मूल्याङ्कन सम्पन्न भएको र क्यानडाको भ्यानकुभरमा ९ देखि १४ जुलाई २०२३ मा सम्पन्न APG Plenary Meeting मा Immediate Outcome (IO) 7 र 9 सँग सम्बन्धित प्रस्तुतीकरण गरिएको छ। कसूरजन्य सम्पत्ति तथा साधन (रोक्का, नियन्त्रण र जफत) ऐन, २०७० को दफा ४१ बमोजिमको निर्देशिका जारी भई कसूरजन्य सम्पत्तिको व्यवस्थापन गरिएको छ।

३.४ सार्वजनिक खरिद

सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा सुधार गरी सुशासन प्रवर्धन गर्ने सन्दर्भमा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को बाह्रौं संशोधन गरिएको छ। सार्वजनिक खरिद र e-GP को तालिम सञ्चालनका लागि पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ। सार्वजनिक खरिद अनुगमन निर्देशिका, २०७९ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयबाट विभिन्न विभागहरु र अन्य सरकारी निकायहरु गरी ८७ वटा

सार्वजनिक निकायहरुको सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी क्रियाकलापको अनुगमन गरिएको छ।

३.५ राजस्व चुहावट अनुसन्धान

राजस्व चुहावट तथा विदेशी विनिमय अपचलनतर्फ अनुसन्धान तथा अभियोजनसम्बन्धी कार्यहरु गरिएको छ। राजस्व चुहावटतर्फ ३४ वटा मुद्दा अदालतमा दर्ता गरी ५९ प्रतिवादीबाट बिगो रकम करिब रु. १ अर्ब ४५ करोड ६१ लाख दाबी गरिएको छ र यी मुद्दाहरु अदालतमा विचाराधीन छन्। विदेशी विनिमय अपचलनतर्फ ४३ वटा मुद्दा अदालतमा दर्ता गरी ६९ प्रतिवादीबाट बिगो रकम रु. ६ करोड ४ लाख दाबी गरिएको छ।

३.६ कसुरजन्य सम्पत्ति व्यवस्थापन

सबै जिल्लामा कसूरजन्य सम्पत्ति तथा साधनको भण्डारणको लागि आवश्यक भौतिक संरचनाको निर्माण प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ। कसूरजन्य सम्पत्ति व्यवस्थापन एकाइ गठन भएको छ। विभिन्न व्यक्तिहरुले कसूरजन्य सम्पत्ति आर्जन गरी विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुमा जम्मा गरेको रु. २ करोड ४६ लाख १६ हजार ७ सय ४५ रुपैयाँ कसूरजन्य सम्पत्ति व्यवस्थापन कोषमा जम्मा भएको छ।

परिच्छेद-४
उपसंहार

नेपालको संविधानमा व्यवस्था गरिएका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वलाई मार्गनिर्देशनको रुपमा लिई नेपाल सरकारले कार्यसम्पादन गरिरहेको छ। नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनतालाई सर्वोपरि राख्दै कानूनको शासन, मौलिक हक तथा मानव अधिकारका मूल्य-मान्यता लागु गर्ने कार्यमा सरकार क्रियाशील छ। सबै प्रकारका आर्थिक, सामाजिक-सांस्कृतिक विभेदको अन्त्य गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण एवम् लोककल्याणकारी राज्यको स्थापना गर्न सङ्घीय एकाइहरुबिचको परस्पर सहयोगमा आधारित सुसम्बन्ध एवम् समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरी शासन व्यवस्था सञ्चालन भइरहेको छ।

तीव्र आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि सार्वजनिक निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासमार्फत उपलब्ध स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गरिएको छ। अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर बनाउँदै आर्थिक असमानताको अन्त्य, लाभको न्यायोचित वितरण र शोषणरहित समाजको निर्माण गरी समाजवादउन्मुख अर्थतन्त्र निर्माणका लागि सरकार प्रयत्नशील छ। राष्ट्रिय हितलाई केन्द्रविन्दुमा राखी सार्वभौमिक समानताका आधारमा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध कायम गरिएको छ।

राज्यका सबै तह र संरचनामा सुशासनलाई संस्थागत गर्दै नागरिक-मैत्री प्रशासनको स्थापना गर्न जोड दिइएको छ। यसबाट मुलुकलाई शान्ति, स्थिरता, सुशासन र अग्रगमनतर्फ अघि बढाउन एवम् देशमा सामाजिक न्याय समृद्धि र सुरक्षालाई प्रत्याभूति गर्न सहयोग पुगेको सरकारको विश्वास रहेको छ। यद्यपि नागरिकको विकास र सुशासनप्रतिको उच्च अपेक्षालाई पूरा गर्न आगामी वर्षहरुमा थप प्रतिबद्धता र लगनशीलताका साथ काम गर्नुपर्ने खाँचो छ र सरकार त्यसतर्फ सचेत छ।

अन्त्यमा, संविधानले मार्गनिर्देश गरेबमोजिम राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्वको प्रभावकारी तवरमा कार्यान्वयन गर्न सीमित स्रोतसाधनको महत्तम उपयोग गर्दै आम नागरिकको "विकास र समृद्धि"को आकाङ्क्षालाई जतिसक्दो चाँडो पूरा गर्न सरकार दृढ सङ्कल्पित छ।

नेपाल सरकार

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

सिंहदरबार, काठमाडौँ